

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI**

**BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARININ KÜLTÜR TURİZMİ
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SEVİLAY DENİZ ÖZDEN**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan BUĞRUL**

VAN- 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Sevilay Deniz ÖZDEN tarafından hazırlanan “Bitlis İli ve İlçeleri El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm İşletmesi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan BUĞRUL Sanat Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan: Doç. Dr. Hacer KALAY Rekreasyon Yönetimi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Aylin Nalçacı İKİZ Turizm İşletmeciliği, Kırıkkale Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Doç. Dr. Sevcan YILDIZ Turizm İşletmeciliği, Akdeniz Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sedat ŞAHİN Turizm İşletmeciliği, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	20/04/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (20/04/2021)

(İmza)

(Sevilay Deniz ÖZDEN)

Yüksek Lisans Tezi

Sevilay Deniz ÖZDEN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan, 2021

**BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARININ KÜLTÜR TURİZMİ
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

ÖZET

Geleneksel Türk el sanatları; yöre halkının sevinçlerini, üzüntülerini, sanatsal zevklerini, çeşitliliklerini yansıtan, köklerini binlerce yıllık Anadolu kültüründen alan, emek ve alın teri ile yoğrulmuş değerlerdir. Öte yandan turizm, bu özgün değerlerin gelecek nesillere ve dünyaya tanıtılmasında büyük farklılıklar yaratabilecek bir araçtır. Kültür turizmi, bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Bu bağlamda, geleneksel Türk el sanatlarının korunması ve kuşaktan kuşağa taşınması büyük bir önem taşımaktadır.

Bitlis ili ve ilçeleri uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Burada kültürel varlıklara yaygın olarak rastlanmaktadır ve el sanatları bunlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bitlis ve çevresine ait geleneksel el sanatlarının üretimi ve bu el sanatlarıyla uğraşan kişilerin varlığı, bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara taşınması kültür turizmi açısından önemli bir durumdur. Bununla birlikte, turizm pazarlaması çerçevesinde geleneksel el sanatlarının desteklenmesi de Bitlis ve ilçelerinin sosyoekonomik anlamda gelişimine katkı sağlayacaktır.

Bitlis ili ve ilçelerine ait geleneksel el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada; bir taraftan yörenin el sanatlarının tanıtımı, korunması, gelecek nesillere aktarılması ve Bitlis yöresinin gelişimine katkı sunulması hedeflenirken, diğer taraftan da kültür turizmi kapsamında yapılacak olan bilimsel çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, Kùltür Turizmi, Bitlis.

Sayfa Sayısı: xviii+114

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan BUĞRUL

Master Thesis

Sevilay Deniz ÖZDEN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

April, 2021

**EVALUATION OF BITLIS CITY AND DISTRICTS HANDICRAFT IN
THE CONTEXT OF CULTURAL TOURISM**

ABSTRACT

Traditional Turkish handicrafts, which take their roots from thousands of years of Anatolian culture by means of great effort and work, are values that reflect the joys, sorrows, artistic tastes and diversity of the local people. On the other hand, tourism is a tool that can make great differences in introducing these unique values to future generations and the world. Cultural tourism has an important share in the economic development of a country. In this context, it is of great importance to protect traditional Turkish handicrafts and pass them down.

Bitlis province and its districts have a long history. Cultural assets are common here and handicrafts have an important place among them. The production of traditional handicrafts of Bitlis and its surroundings and the existence of people dealing with these handicrafts is an important situation in terms of carrying this cultural heritage to future generations and cultural tourism. In addition to this, supporting traditional handicrafts within the framework of tourism marketing will also contribute to the socioeconomic development of Bitlis and its districts.

In this study, in which traditional handicrafts of Bitlis province and its districts are evaluated in the context of cultural tourism; On the one hand, it is aimed to promote the handicrafts of the region, protect them, transfer them to future generations and contribute to the development of Bitlis region, as well as contributing to the scientific studies to be carried out within the scope of cultural tourism.

Keywords: Handicrafts, Cultural Tourism, Bitlis.

Quantity of Page: xviii+114

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Hasan BUĞRUL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
RESİMLER LİSTESİ	xv
ÖNSÖZ	xviii
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ	3
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	3
1.2. Araştırmanın Denenceleri	3
1.3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	4
1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	4
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	4
2. ANADOLU'DA EL SANATLARININ GELİŞİMİ.....	6
2.1. Anadolu'da İslam Öncesi El Sanatları	6
2.2. Anadolu'da İslam Dönemi Türk Sanatı	6
3. KÜLTÜR TURİZMİ	12
3.1. Kültür Kavramı	12
3.2. Kültürel Miras.....	15
3.2.1. Somut Kültürel Miras	16
3.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras.....	16
3.3. Kültür Turizmi	17

3.3.1. Kültür Turizminin Tarihel Gelişimi	20
3.3.2. Kültür Turizminin zellikleri.....	21
3.3.3. Kültür Turizminin eitleri	22
3.3.4. Kültür Turizm Kaynakları	22
3.4. Kültür Turisti	24
3.4.1. Kültür Turistinin zellikleri	25
3.4.2. Kültür Turizmine Katılma Nedenleri	26
3.5. Türkiye’de Kültür Turizmi	26
4. BİTLİS HAKKINDA GENEL BİLGİLER	29
4.1. Bitlis’in Tarihçesi	29
4.2. Bitlis’in Tarihi Kültürü	31
4.3.1. Yayla Turizmi Olanakları.....	33
4.3.2. Mutfak Turizmi	34
4.3.3. Gl ve Akarsu Turizmi Olanakları.....	35
4.3.4. Sağlık Turizmi Olanakları (Kaplıcalar).....	35
4.3.5. Ku Gözlemciliği ve Av Turizmi Olanakları.....	36
4.3.6. Kültür ve Tarih Turizmi Olanakları	36
4.3.6.1 Kaleler	37
4.3.6.2. Mezarlıklar.....	38
4.3.6.3. Hamamlar ve Köprüler	39
4.3.6.4. Müzeler	40
4.3.6.5. Hanlar ve Kervansaraylar	41
4.3.7. İnanç Turizmi Olanakları	43
4.3.7.1. Türbeler ve Kümbetler	43
4.3.7.2. Külliye, Medrese ve Camiler	44

5. BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARI.....	46
5.1. Bitlis İl Merkezi El Sanatları	46
5.1.1. Bitlis Hariği	46
5.1.2. Harik Yapım Aşamaları.....	47
5.1.2.1. Kendiri Ayıklayarak Ekler Halinde Ayırmak (Ek Ayrımı)	47
5.1.2.2. Kendir Eklerini İp Haline Dönüştürmek (İp Yapımı)	48
5.1.2.3. Taban Kalıbını Yapmak (Kalıp Yapımı)	49
5.1.2.4. Taban Kalıbını Kurutmak (Kalıp Kurutma).....	50
5.1.2.5. Taban Kalıbını Bezlendirmek (Kalıp Bezlendirme).....	50
5.1.2.6. Taban İç Örgü Çalışmasını Yapmak (İç Dikiş)	51
5.1.2.7. Taban Yan Örgü Çalışmasını Yapmak (Yan Dikiş)	51
5.1.2.8. Taban Üst Örgü Çalışmasını Yapmak (Üst Örgünün Hazırlanması)	52
5.1.2.9. Üst ve Alt Örgüleri Birleştirmek (Birleştirme).....	52
5.1.2.10. Bağcık Örmek ve Dikmek	53
5.1.2.11. Yöresel Nakışların İşlenmesini Yapmak (Nakışlama).....	53
5.1.2.12. Ürün Kalıplamak (Kalıplama)	53
5.2. Adilcevaz İlçesi El Sanatları	54
5.3. Ahlat İlçesi El Sanatları	55
5.3.1. Bastonculuk Geleneği	55
5.3.2. Baston Anlatımı	56
5.3.3. Yapım Aşaması.....	58
5.3.4. Bastonlar ve Özellikleri.....	61
5.3. Ahlat Taş İşçiliği.....	82
5.3.1. Ahlat Taşının Fiziksel ve Mekanik Özellikleri.....	82

5.3.2. Ahlat'ta Taş İşçiliği.....	83
5.3.2.1 Taşın Ocaktan Çıkartılması	84
5.3.2.2. Taşın Kesilmesi.....	85
5.3.2.3. Taşın İşlenmesi	86
5.4. Güroymak İlçesi El Sanatları.....	88
5.5. Hizan İlçesi El Sanatları.....	89
5.6. Mutki İlçesi El Sanatları.....	90
5.7. Tatvan İlçesi El Sanatları	92
6. BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARININ KÜLTÜR TURİZMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	95
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	101
KAYNAKÇA	106
EK1	111
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB

Avrupa Birliği

Cm

Santimetre

ETİ

Avrupa Turizm Enstitüsü

İ.Ö

İsa'dan Önce

Kg

Kilogram

Km

Kilometre

M.Ö

Milattan Önce

M.S

Milattan Sonra

M²

Metrekare

TDK

Türk Dil Kurumu

TL

Türk Lirası

UNESCO

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve
Kültür Örgütü

UNWTO

Dünya Turizm Örgütü

YY

Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Kùltùre İlişkin Kavramlar ve Anlamlar.....	13
Tablo 3.2. Kùltürel Miras Türleri	15
Tablo 3.3. Kùltür Turizminin Temelleri	19

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Kültür Turizm Kaynakları.....23

Şekil 3.2. Destinasyon Ziyaretine Karar Vermede Kültürün  nemi25

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1. Altın Kolye 13. Yy. Azerbaycan (Ülker Erginsoy)	7
Resim 2.2. Badem Kemer Tokası (Songül Arar, Sema Öz)	7
Resim 2.3. Pazubent-Konya Koyunoğlu Müzesi (Songül Arar)	8
Resim 2.4. Osmanlı Dönemi Sürahi Değerli Taşlarla İşlenmiş (Yılmaz Can, Recep Gün)	9
Resim 2.5. Gerdanlık Konya Etnografya Müzesi (Songül Aral)	9
Resim 2.6. Topkapı Sarayı Müzesi. Kaşıkçı Elmas Mücevheri (Murat Hatipoğlu)	10
Resim 2.7. Osmanlı Dönemi Kemer, Güherse ve Savat İşlemeli	10
Resim 2.8. Osmanlı Dönemi Tepelik, Kütahya Müzesi. (Ayşen Arat Özkul, Müjde Üster)	11
Resim 2.9. Mühür Yüzük Konya Koyunoğlu Müzesi (Songül Arar)	11
Resim 4.1. Bitlis İli Kültür Turizm Yerleri	32
Resim 4.2. Bitlis İli Yemek Kültürü	34
Resim 4.3. Bitlis İli Doğal Güzellikleri (Bitlis Ajans)	35
Resim 4.4. Ahlat Sahil Kalesi (Ahlat Belediyesi)	37
Resim 4.5. Ahlat Mezarlıkları (Ahlat Belediyesi)	38
Resim 4.6. Tarihi Mezarlıklar	39
Resim 4.7. Bitlis Etnografya Müzesi Eserleri 1	40
Resim 4.8. Bitlis Etnografya Müzesi Eserleri 2	41
Resim 4.9. El Aman Kervansarayı (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	42
Resim 4.10. Duhan (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	42
Resim 4.11. Bitlis Türbeleri (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)	44
Resim 4.12. Yusufiye Medresesi	44

Resim 4.13. Gazi Bey Cami	45
Resim 5.1. Bitlis Hariği.....	47
Resim 5.2. Kendir Ayırma.....	48
Resim 5.3. İp Yapımı	49
Resim 5.4. Kalıp Yapımı.....	49
Resim 5.5. Kalıp Bezlendirme	50
Resim 5.6. Taban İç Dikiş	51
Resim 5.7. Yan Dikiş	52
Resim 5.8. Taban Üst Örgü Çalışması	52
Resim 5.9. Nakışlama	53
Resim 5.10. Adilcevaz Kilimi (www.tatso.org.tr).....	55
Resim 5.11. Ahlat Bastonları.....	56
Resim 5.12. Ceviz Ağacı ve Kalıplar	60
Resim 5.13. Baston Yapımı.....	60
Resim 5.14. Kemik Kafa Tebaş	61
Resim 5.15. Asil Kafa Parçalı Baston.....	62
Resim 5.16. Kemik Kafa Kobra Kılıçlı.....	63
Resim 5.17. Zebra Asa	64
Resim 5.18. Mahmuzlu (Çıkıntılı) Baston	65
Resim 5.19. Kemik Kafa Kobra Baston.....	66
Resim 5.20. Tebaş Baston	67
Resim 5.21. Asa Baston (Paşa Baston)	68
Resim 5.22. Mahmuzlu Baston.....	69
Resim 5.23. Masifli Baston	70
Resim 5.24. Kartal Başlı Baston.....	71

Resim 5.25. Kemik Kafa Kobra Baston.....	72
Resim 5.26. Gümüş Kafa Baston.....	73
Resim 5.27. Kobra Kılıçlı Baston.....	74
Resim 5.28. Kobra Kılıçlı Baston.....	75
Resim 5.29. Asil Kafa Baston	76
Resim 5.30. Asa Kılıçlı Baston.....	77
Resim 5.31. Kurt Başı Bozkurt Baston	78
Resim 5.32. Kurt Başı Bozkurt Baston	79
Resim 5.33. At Başı Baston.....	80
Resim 5.34. Kartal Başı Tüm Boynuzlu Baston.....	81
Resim 5.35. Taşın Çıkarılması.....	85
Resim 5.36. Taşın Kesilmesi	86
Resim 5.37. Taşın İşlenmesi.....	87
Resim 5.38. Taşın İşlenmesi.....	88
Resim 5.39. Güroymak Toprak İşçiliği (Yeni Bitlis Gazetesi)	89
Resim 5.40. Hizan Heybesi (Bitlis Etnografya Müzesi)	90
Resim 5.41. Mutki İlçesi Toprak İşçiliği (Bitlis Halk Eğitim Müdürlüğü)....	92
Resim 5.42. Tatvan İlçesi Seccadesi (www.tatso.org.tr)	94

ÖNSÖZ

Bitlis İli ve İlçeleri El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi konulu yüksek lisans tezimin yazım sürecinde hiçbir zaman benden desteğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan Buğrul'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez konusunun içeriği ile ilgili gerekli olan her türlü görsel ve yazınsal metinlere ulaşmamı sağlayan Metin Koçak'a, Refa Gökbülak'a, Hasan Yılmaz'a, Muhammed Altındaş'a, Nur İsmail Ercik'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süre zarfında yanımda olan annem Nariye Güzel'e, babam Yalçın Güzel'e, kardeşim Taylan Atalay GÜZEL'e, arkadaşlarıma, oğlum Aras Ahmet Özden'e ve en büyük destekçim sevgili eşim Yücel Özden'e sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Türkiye, farklı medeniyetleri birbirine bağlayan geçiş yolları üzerinde bulunmasından kaynaklanan stratejik coğrafi konumu itibarıyla, geçmişten günümüze birçok insan topluluğuna kucak açmıştır ve bu topluluklardan kalan kültürel mirası kendi bünyesinde yoğurup, geleneksel Türk el sanatlarına dönüştürerek Anadolu'ya özgü zengin sanatsal bir sentez ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel Türk el sanatları, kaliteli malzeme ve ince işçiliğinin yanında üzerlerine uygulanan bezemelerle büyük maddi ve manevi öneme sahiptir. Bunların göz ardı edilmesi halinde kültürel mirasımız açısından önemli bir kayıp olacaktır. Geleneksel el sanatlarının mümkün olduğunca çağın gereklerine uygun olarak korunması ve nesilden nesile aktarılması gerekmektedir. Geleneksel el sanatları, diğer kültürel miras unsurlarımız gibi ülke ekonomisinin gelişmesine ve kültürel değerlerinin korunmasında önemli bir katkı sağlamaktadır. Geleneksel Türk el sanatları sanatsal değerinin yanı sıra kültür turizmi için birçok fırsat sunmaktadır. Bu noktada, geleneksel Türk el sanatlarının korunması, tanıtılması, sergilenmesi ve pazarlanması önem kazanmaktadır.

Bitlis ili ve ilçelerinin de muhtelif el sanatlarına sahip olmasından kültür turizmi açısından bir cazibe yeridir. Genel olarak incelendiğinde, bölgenin sosyoekonomik ve kültürel özellikleri çerçevesinde geçmişten günümüze miras olarak kalan, günümüzde de devam ettirilen çok farklı el sanatları bulunmaktadır. Bunlar arasında harik, baston, taş işçiliği ve işleme, halı ve kilim dokumacılığı, toprak işçiliği ürünleri şeklinde sıralanabilir. Dünyanın ve Türkiye'nin yaşadığı küresel dönüşümler ve bölgenin genel yapısı düşünüldüğünde bu bahsetmiş olduğumuz el sanatlarının bazıları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler zanaatkarların bu mirası gelecek kuşaklara aktarabilmesi için gerekli desteği mutlaka sağlamalıdır.

Bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak, Bitlis ili ve ilçelerindeki geleneksel el sanatları görüşme yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan çalışma ile bir taraftan bu el sanatlarının tanıtımı, korunması, gelecek nesillere aktarılması ve Bitlis yöresinin gelişimine sunduğu katkıların incelenmesi

hedeflenirken, diğ er taraftan da kültür turizmi kapsamında yapılacak olan bilimsel çalışmalara da yararlı olması amaçlanmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu; Bitlis ili ve ilçelerinde bulunan el sanatları ve bu el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesidir. Anadolu coğrafyası üzerinde farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan, tarihi ve kültürüyle önemli bir merkez olan Bitlis ili ve ilçelerine ait geleneksel el sanatları kültür turizmi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bitlis il merkezinde ve Bitlis’e bağlı altı ilçede geçmişten günümüze çok farklı el sanatı unsurunun var olduğu görülmektedir. Bölgede geleneksel el sanatları bağlamında; Bitlis hariği, Ahlat bastonu, taş işçiliği, toprak işçiliği, halı ve kilimciliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak, küreselleşmenin etkileri ve teknoloji alanında yaşanan ilerlemelerden dolayı el sanatları yok olma tehlikesiyle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle geleneksel el sanatlarının gelecek nesillere aktarılması, korunması ve devamlılığının sağlanması için birtakım tedbirlerin alınması bir gerekliliktir.

Bu araştırmada, Bitlis il ve ilçelerinde var olan geleneksel el sanatlarının incelenmesi ve bunlara yönelik bilimsel bir farkındalığın oluşumuna katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, yöredeki zengin kültürel değerlerle ilgili yapılacak her bir bilimsel çalışma, Bitlis ili ve ilçelerinin kalkınması ve bu değerlerin gelecek nesillere taşınması açısından önem arz etmektedir.

1.2. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmaya temel oluşturan denenceler aşağıda sunulmuştur:

D.1. Bitlis ili ve ilçelerine özgü üretilen el sanatlarının turistik bir ürün olarak değeri vardır.

D.2. Turizm, Bitlis ili ve ilçelerindeki geleneksel el sanatlarının gelişimine önemli katkılar sağlar.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı; Bitlis ili ve ilçelerine ait geleneksel el sanatlarının günümüzdeki durumu incelenerek, bu el sanatlarının varlığının sürdürülebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda ortaya çıkan gereklilikleri ve önemi kültür turizmi bağlamında ortaya koymaktır.

Araştırmada; Bitlis ili ve ilçelerinde bulunan geleneksel el sanatlarıyla ilgili belgelerden ve yapılmış araştırmalardan yararlanılarak oluşturulan “tarihsel yöntem” ile konuyla ilgili var olan belgelerden derlenerek elde edilen çıkarımlara dayanan “betimsel yöntem” kullanılmıştır. Ayrıca, harik, baston ve taş işçiliği hakkında bilgiler edinmek için harik ustası Haydar Yılmaz’la 10 Aralık 2020, Ahlat bastonu ustası Refa Gökbülak’la 20 Ekim 2020 ve taş işçiliği ustası Muhammed Altındaş ile 5 Kasım 2020 tarihinde görüşmeler yapılmış ve görüşme yöntemine dayalı metot kullanılmıştır. Bu doğrultuda, bilgilerin işlenmesinde bilgiye dayanan niteliksel çözümleme yönteminden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra, alınan izin neticesinde Bitlis ili Etnografya Müzesi’nde konuyla bağlantılı çalışma yapılmıştır.

1.4. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırmada kullanılan bilgiler yazılı kaynaklar, görsel kaynaklar ve canlı kaynaklardan derlenmiş, derlenen bu bilgiler niteliksel çözümlemeler yoluyla işlenmiştir.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bitlis İli ve İlçeleri El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi başlıklı araştırma altı bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde; “Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi” başlığı altında, araştırma konusunun amacı, yöntemi, denenceleri oluşturulmuştur.

“El Sanatları” başlıklı ikinci bölüm kendi içinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Buna göre; Anadolu’da el sanatlarının gelişimi başlığına yer verilmiştir. “Anadolu’da İslam Öncesi El Sanatları” alt başlığında Anadolu coğrafyasında yaşamış olan uygarlıkların el sanatlarının gelişimine katkılarından bahsedilmiştir. Ardından

“Anadolu Selçuklu” ve “Osmanlı Dönemi” olarak belirlenen alt başlıklarda da geleneksel el sanatlarının gelişimi ve ortaya çıkarılan el sanatları hakkında bilgiler verilmiştir.

“Kültür Turizmi” başlıklı araştırmanın üçüncü bölümünde; kültür turizmi ile ilgili kavramlar incelenmiştir. Buna kapsamda, ilk olarak kültür ve kültürel miras kavramları detaylı olarak açıklanmıştır. Ardından, kültür turizminin tarihsel gelişimi, özellikleri ve çeşitleri üzerinde bilgi verilerek, kültür turisti kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, son olarak Türkiye’de kültür turizminin genel durumu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

“Bitlis Hakkında Genel Bilgiler” başlıklı dördüncü bölümde ise Bitlis’in tarihi, sosyoekonomik ve idari yapısı, tarihi kültürü hakkında bilgilere yer verilmiştir.

“Bitlis İl ve İlçeleri El Sanatları” başlıklı araştırmanın beşinci bölümünde; Bitlis ili ve ilçelerine ait olan el sanatlarının özelliklerinden ve yapım aşamalarından bahsedilmiştir. Bu anlamda, özellikle üretimi devam eden el sanatlarından Bitlis hariği, Ahlat bastonu ve toprak işçiliği hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

“Bitlis İli ve İlçeleri El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı araştırmanın altıncı bölümünde; Bitlis ili ve ilçelerinde günümüzde devam eden ve kültür turizmi bakımından önemli kabul edilen el sanatları hakkında elde edilen bulgular çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır.

“Sonuç ve Değerlendirme” başlıklı araştırmanın son bölümünde ise araştırma boyunca incelenen el sanatları hakkında elde edilen bilgiler ve bulgular çerçevesinde öneriler sunulmuştur.

2. ANADOLU'DA EL SANATLARININ GELİŞİMİ

2.1. Anadolu'da İslam Öncesi El Sanatları

Türkler Anadolu'ya yerleşmeden önce bu topraklar üzerinde Hititler, Urartular, Lidyalılar, Frigler, Karyalılar, İyonlar, Likyalılar, Fenikeliler ve Bizanslılar gibi birçok medeniyet hüküm sürmüştür ve kendi benliklerine uygun izler bırakmışlardır. Günlük yaşantılarını ve inançlarını yansıtan bu izler bir sonraki medeniyete ilham kaynağı olmuş, asırlarca böyle devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Bunları; günlük kullanılan eşyalarda, giysilerde ve takılarda görmek mümkündür.

Anadolu'da, gümüş, altın, değerli taş sektörü köklü bir tarihe dayanır. Bu değerli madenlerden yapılan takı ve takı kullanımı binlerce yıldır üzerinde yaşadığımız Anadolu'da yaşayan çeşitli medeniyetler tarafından kullanılmıştır. Bunları Anadolu'da yapılan arkeoloji çalışmalarında görmekteyiz.

Günümüzden yaklaşık 20 bin yıl önce sanatın ilk tohumlarını eken insan, uygarlık serüvenine takıyı da dahil eder. Din, büyü, sosyal davranış kavramları ile birlikte süsleme ve takı taşımaya yönelik ihtiyaç da birden ortaya çıkar (Türe, 2005: 13-14). Bu ihtiyaçlarını çeşitli bitki ve madenlerden, şekiller vererek ya takı olarak kullanmışlar ya da süs amaçlı kullanmışlardır. İnsanoğlunun var olmasıyla başlayan bu ihtiyaçların tohumları Anadolu'da en eski çağlarda başlar.

Köklü bir geçmişe sahip olan süs taşlarının ve metal ürünlerin keşfi, kuyumculuk adına yeni buluşlar kazandırmıştır. Bu değerli taşlar ve metaller çeşitli şekillerde takıya dönüşerek, kişisel süsleme, sosyal statü ve dinsel amaçlı kullanılarak günümüze kadar yenilenerek ulaşmıştır. Kendi sosyal benliğini oluşturan toplumun, kültürel ve ekonomik yapısını yansıtan bu takılar; ticaret, istilalar, göçler, toplumların karşılıklı hediyeleşmeleri ile kuyumculuk teknikleri bir arada dünyanın dört bir yanına yayıldığı görülür. Farklı medeniyetler ve kültürlerin oluştuğu Anadolu'da, bu zenginlikleri bir arada görmek mümkündür.

2.2. Anadolu'da İslam Dönemi Türk Sanatı

Selçuklular kendi bulundukları bölgelerde sanatlarını yöresel sanatla devam ettirmişler. Türk ve İslam sanatı adına güzel örnekler vermişlerdir. Selçuklunun hüküm sürdüğü bölgelerde hem sanat hem de zanaat alanında büyük bir gelişme

görülmüştür. Selçuklu dönemi maden işçiliğinde bitkisel motifler, hayvansal motifler, insan figürleri ve geometrik motiflerden oluşan süslemeler kullanılmıştır. Özellikle bitkisel motifler, uçları yapraklı kıvrım dallardan oluşan motifler şeklindeyken, hayvansal motifler ise aslan, kartal, ejder, boğa, balık, grifon gibi hayvansal motifler şeklinde başarılı bir şekilde maden sanatına uygulanmışlardır (Berkli, 2012: 98).

Resim 2.1. Altın Kolye 13. Yy. Azerbaycan (Ülker Erginsoy)

Selçuklularda kolye, küpe, yüzük, kemer tokası gibi altından yapılan mücevherler başta olmak üzere bazı devlet müzelerinde sergilenmekte ve müzedeki bazı örnekler Türk özel koleksiyonunda yer almaktadır. Bununla birlikte, Selçuklu takılarının İran, Mezopotamya, Orta Asya ve Bizans sanatı ile birlikte geliştiğine inanılmaktadır (Berkli, 2012: 99).

Resim 2.2. Badem Kemer Tokası (Songül Arar, Sema Öz)

Büyük bir coğrafyaya sahip olan Büyük Selçuklular yıkıldıktan sonra bulundukları bölgelerde birçok yeni devlet kurulmuştur. Bunlardan biri de Anadolu Selçuklularıdır. Orta Asya'dan beslenen Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi mimari ve el sanatlarında yoğun bir şekilde karşılaşılan figüratif süslemeler, erken dönemlerden itibaren atlı bozkır kültürünün bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır (Berkli, 2012: 100). Anadolu Selçuklular dağıldıktan sonra yerlerinde kurulan

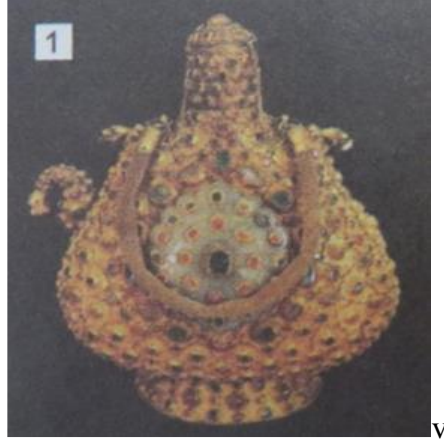
beyliklerde de maden sanatında ve kuyumculuk sanatında gelişmeler devam etmiştir. Özellikle Beylikler Dönemi Anadolu Selçuklu Dönemi ile Osmanlı medeniyeti arasında hem köprü hem de bir laboratuvar vazifesi görerek, Osmanlı medeniyeti ve maden sanatının sağlam temeller üzerinde gelişmesini sağlamıştır.

13. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti, güçlü ilişkileri olan Bizans'ın fethi ile kısa sürede gelişerek devlet haline gelmiştir. 1299'da Söğüt'te, İznik ve Bursa çevresinde beyliklerinin temellerini atan Osmanlılar kısa zamanda diğer beylikleri kendi hakimiyetleri altına almayı başarmışlar ve İstanbul'un fethiyle birlikte çağının en kudretli dünya devleti haline gelmiş ve Türk sanatında evrensel bir sanat olarak dünya sanat tarihindeki yerini almıştır. Zengin bir geçmişe sahip olan Anadolu, Osmanlı'nın çeşitli alanlarda yaptığı yeniliklerle daha da zenginleşmiş, her türlü sanatın en zirvesine çıkmıştır (Yavlal, 2009: 66).

Resim 2.3. Pazubent-Konya Koyunoğlu Müzesi (Songül Arar)

Osmanlı Devleti'ne kadar Anadolu'da her türlü kıymetli maden, değerli taş ve süsleme teknikleri denenmiş ve çeşitli formlar geliştirilmiştir. Osmanlılar, Anadolu'daki binlerce yıllık muazzam bir mücevher geleneğini miras almıştır. Osmanlı dönemi takı sanatında zirveye çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethiyle tarihte yeni bir çağ başlatırken, takı kullanımı da Osmanlı devletinde yaygın hale gelmiştir. Anadolu'nun gelişmiş merkezlerinde açılan atölyeler Türk sanatının gelişip daha da zenginleşmesini sağlamıştır (Yavlal, 2009: 66).

Resim 2.4. Osmanlı Dönemi Sürâhi Değerli Taşlarla İşlenmiş (Yılmaz Can, Recep Gün)

Osmanlı İmparatorluğuna gelindiğinde saray sanatı artık tamamen uzmanlık alanlarında yoğunlaştırılmış atölyelere hiyerarşik yapı içinde padişaha, vezire ve diğerlerine ait işlevler yüklenmiştir. Kıymetli taşlarında işlendiği bu dönemde de saray sanatında altın, halk sanatında gümüş işlemeciliği esas olmuştur. Özellikle Osmanlı kuyumculuğu yapım, işleme ve süsleme teknikleriyle daha da gelişmiş çok zengin bir ürün yelpazesine ulaşmıştır.

Resim 2.5. Gerdanlık Konya Etnografya Müzesi (Songül Aral)

Her dönemde farklılık arz eden Osmanlı kuyumculuğu, XVII. yüzyıl Osmanlı motiflerinde klasik dönemin izleri görülür. Avrupa etkisi XVII. yüzyılda görünmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan beri kalem kapakları, kabartma malzemeleri ve emaye yüzeyler elmas, yakut, zümrüt, turmalin, Seylan taşı ve inci gibi değerli taşlarla süslenmiştir. Emaye bitki motifleri ile süslenmiş bazı eserlerin yüzeyleri altın ve gümüş süs ve takılar ile zenginleştirilmiştir. Osmanlı kuyumculuğu da bölgesel olarak

gelişerek devam etmiş, bu bölgelerde kendine özgü taşla kuyumculuk da sanat eserleri verilmiştir (Yavlal, 2009: 67).

Resim 2.6. Topkapı Sarayı Müzesi. Kaşıkçı Elmas Mücevheri (Murat Hatipoğlu)

Elmas takıların en güzel örneği, şu an Topkapı Sarayında bulunan Kaşıkçı Elmasıdır. Önemli günlerde Osmanlı sultanlarının törenlere çıkarken, yabancı heyetleri karşılarken ve anlaşmalar sırasında Kaşıkçı Elmasını el ve boyunlarında aksesuar olarak kullandıkları vesikalarla sabittir. Osmanlı sultanlarının görkemini yansıtan bu değerli taş, kuyumculuk sanatında da çok kullanılan bir maden olmuş ve çeşitli teknikte yapılan ürünlerde süsleme unsuru olarak kullanılmıştır (Acer, 2010: 393).

Resim 2.7. Osmanlı Dönemi Kemer, Güherse ve Savat İşlemeli

Osmanlı kadınları en çok baş süsüne önem vermiştir. Diadem, broşlar, kemerler, küpe, bilezik ve yüzüklerde Osmanlı kadınları tarafından tercih edilen takı malzemeleridir. Titrek hareketli broşlar, bunu taşıyanın hareketine bağlı olarak arkalarındaki spiral bir yayla titrer. Bu broşlar Osmanlının ince beğenisini yansıtan fantastik tasarımlardır. Bu ve buna benzer kuyumculuk ürünleri zengin Osmanlı

kültürün bir yansıması olarak günümüze kadar gelmiş en güzel örnekleri oluşturmuştur (Acer, 2010: 394).

Resim 2.8. Osmanlı Dönemi Tepelik, Kütahya Müzesi. (Ayşen Arat Özkul, Müjde Üster)

Resim 2.9. Mühür Yüzük Konya Koyunoğlu Müzesi (Songül Arar)

Osmanlı döneminde maden ve kuyumculuk, ağaç işleri, çini, seramik, cam işleri gibi el sanatları yüzyıllara göre farklılık gösterse bile her zaman etkisini hissettirmiştir. Türk el sanatları diğer kültürlerden etkilenmiş olmasına rağmen, Türk kültürünün potasında eriyerek yeni ve zengin bir anlatım tarzı kazanmıştır. Bu potayı oluşturan kültürel birikim Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyada bulunmasının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece günümüze ışık tutarak, Türk kuyumculuk sektörünün sağlam temeller üzerine kurulmasına öncülük etmiştir (Acer, 2010: 394).

3. KÜLTÜR TURİZMİ

3.1. Kültür Kavramı

Kültür kelimesi, başlı başına geniş anlamlar ifade eden bir kavramdır. Dil, din, millet, gelenek-görenek, sanat, giyim, medeniyet, değerler ve bunun gibi akla gelebilecek insan tarafından ortaya çıkarılmış, ileri nesillere aktarılan, toplumsal, bütünleştirici, öğrenilen ve değişen bir olgudur. Bu sebeple ‘kültür’ kavramı birçok tanımla açıklanmaya çalışılmıştır (Doğaner, 2013: 13).

Kültür kelimesi etimolojik olarak Latince kökenli “bakmak, yetiştirmek, inşa etmek” anlamına gelen ‘cultura’ kelimesinden türemiştir. Kültür kelimesi beslemek, korumak, yaşamak, sürmek ve yetiştirmek gibi anlamlara da karşılık gelmektedir (Williams, 2005: 105).

Latince’ye dayanan kültür kelimesinin Fransız ve Amerikan kökenli olduğu düşünülmektedir. Meriç’e göre; kültür kavramı ile bilgi ve medeniyet kastedilmektedir (1986: 15). Diğer taraftan, Ziya Gökalp tarafından kültür ve medeniyet kavramı ayrı ele alınmaktadır. Ziya Gökalp tarafından hars olarak ifade edilen kültür bir toplumun iç gelişmelerinden oluşmaktadır. Buna karşın medeniyet kavramı ise farklı kültürlerin birleşiminden oluşmaktadır. Dolayısıyla kültür ulusal olarak kabul edilirken, medeniyet ise uluslararası bir özelliğe sahiptir (Gökalp, 1976: 1).

TDK tarafından kültür; “tarihsel ve toplumsal gelişim sürecinde yaratılan tüm maddi ve manevi değerleri, bunları yaratmak ve gelecek nesillere aktarmak için kullanılan araçları, insanın doğal ve sosyal çevresine hakimiyet ölçüsünü belirleyen bir kavram” olarak tanımlanır (TDK, 2016).

UNESCO’nun düzenlediği Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde yer alan tanıma göre; “Kültür, en geniş anlamıyla, bir toplumu veya sosyal grubu tanımlayan kendine özgü maddi, zihinsel, ruhsal ve duygusal özelliklerin bir kombinasyonundan oluşan bir beden ve sadece bir bilim ve edebiyat değil, aynı zamanda bir olgu” (UNESCO, 2016) olarak açıklanmıştır.

Bununla birlikte, topluma yönelik farklı bakış açıları geliştiren Marx tarafından kültüre yönelik genel bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlaya göre, insanlar tarafından üretilen her şey kültür olarak kabul edilmektedir (Güvenç, 2011: 123).

Diğer taraftan, kültür kavramına sosyolojik açıdan bakan İngiliz Antropolog E.B.Taylor, bu kavrama günümüzde de kullanılan bir tanımlama getirmiştir. Buna göre; kültür en geniş anlamıyla etnografya, bilgi, sanat, hukuk, etik, gelenekler ile diğer tüm yetenek ve uygulamaları içeren bir kompleks olarak tanımlanmıştır (Kocadaş, 2006: 2).

Aynı zamanda, kültür kavramı kişilerin toplum halinde yaşamalarıyla birlikte ortaya çıkan birçok araca duyulan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmıştır. Zira insanlar toplum halinde yaşarken hem bazı sorunlarla başa çıkmak hem de ihtiyaçlarını karşılamak istemişlerdir. Bu durum, toplumlarda kültür kavramının doğmasına neden olmuştur (Duran, 2011: 292).

Holfstede ise kültürü, bir grubu başka bir gruptan ayıran zihinsel bir programa, Linton, paylaşılan ve aktarılan öğrenilmiş davranışlara ve bu davranışların sonuçlarına benzetirken, Kluckhohn ise tecrübelerle ilgili hatıraların saklandığı insan hafızasını, toplumun, bir grubun veya bir zümrenin deneyimlerini saklayıp geleceğe aktardığı mirası, kültüre benzetmektedir. Bu tanımlamalara bakıldığında, kültürün insanlar tarafından üretilen, ileri nesillere taşınan, paylaşılan ve davranışı şekillendiren ortak bir terim olduğu söylenebilir (Ünlü vd., 2016: 169).

Kültür kavramının tarihten bugüne kadar geniş bir kapsama sahip olması ve çok anlamlı olmasından dolayı, kültür kavramının genel bir tanımını yapmayı zorlaştırır. Ancak, Kroeber ve Kluckhohn tarafından kültür kavramı dört başlığa ayrılmaktadır (Güvenç, 2011: 95);

- Uygarlık anlamına gelen “bilimsel alanda kültür”
- Eğitimle elde edilen “beşeri alanda kültür”
- Güzel sanatlara yönelik kullanılan “estetik alanda kültür”
- Üretim sonucu elde edilen “teknolojik ve biyolojik alanda kültür”

Tablo 3.1. Kültüre İlişkin Kavramlar ve Anlamlar

KAVRAMLAR		ANLAMLAR	
Kullanma Alanlarına göre	Genel	Özel	Nitelikler Görevler
Bilimsel Alanda “Kültür”	Uygarlık	Çin, Hint, Fransız, Batı ve İslam kültürü vb.	Tarihsel, bütünsel ve evrensel
Beşeri Alanda- Günlük Dilde “Kültür”	Eğitim	Genel mesleki ve teknik eğitim; tıp, hukuk, dil, din, sanat ve bilim alanlarında eğitim	Değerlendirici, eleştirmen, geliştirici, eğitmen ve dikkat dağıtıcı
Estetik Alanda “Kültür”	Sanat	Gotik, Barok, Rönesans ve Çağdaş Sanat	Eleştirci, yaratıcı, eğitici, değerlendirici, güzel ya da güzelleştirici, estetik
Teknolojik ve Biyolojik Alanda “Kültür”	Üretim	Avcılık, tarım, endüstriyel kültür, tarım kültürü, mikrobiyal kültür vb.	Üretici, test eden, yetiştirici ve besleyici

Kaynak: Lembet, 2012: 45.

Tablo 3.1’e bakıldığında; kültür kavramının kullanıldığı alanların detaylı olarak açıklandığı görülmektedir. Kültür tanımını daha da açıklayıcı yapmak gerekirse, kültürün temel özelliklerini incelemek gerekli olacaktır. Bu bağlamda; Güvenç tarafından kültürün temel özellikleri şu şekilde ifade edilmiştir (1993: 102-107);

- *Kültür Öğrenilir*: Kültür, doğduktan sonra bireyin edindiği tecrübeler, davranışlar ve alışkanlıklardır. Kültür kalıtsal değildir.
- *Kültür Tarihi ve Süreklidir*: Kültürün devamlılığını gelenek ve görenekler sağlar ve bu da dil ile aktarılır. Bunun sonucunda dil, kültürü tarihi ve sürekli yapar.
- *Kültür İdeal ya da İdealleştirilmiş Kurallar Sistemidir*: Uygun olma durumudur. Sistemin bir parçası olan kişi, kültürel kuralı bilir ve kural dışı davranışları hemen seçer.
- *Kültür İhtiyaçları Karşılایıcı ve Doyum Sağlayıcıdır*: Kültür biyolojik olarak temel gereksinimleri karşılamaktadır. Doyum olmadığında

alışkanlıklar devam etmez. Bu sebeple, kültürel öğeler doyum ve hizmet sağlarsa bireyler toplumun bir üyesi olabilirler.

- *Kültür Değişir*: Kültür zamanla çevresine uyum sağlarken, kültürel sistemin içerisinde bulunan kişilerin gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyum sağlar. Kültürde yeni gereksinimlere uyum sağlar.

3.2. Kültürel Miras

Kültürel miras kavramı bir toplumun yaşam tarzı, gelenekleri ve adetleri ile açıklanmaktadır. Bu adetler, gelenekler ve nesneler belirli bir yaşam biçimini temsil ederek, gerçekliği ve tarihi açıklar. Doğal alanlar, dağlar, göller, tarih öncesi mağaralar, dini alanlar, antik kalıntılar, binalar ve tarihi yerler kültürel mirasın bir parçasıdır. Sadece taşınabilir nesneler değil, aynı zamanda gayrimenkullerde kültürel mirasta önemli bir rol oynar (Gögebakan, 2014: 49-50).

Kültürel miras varlıkları iki farklı boyutta ele alınabilir. Taşınmaz varlık olarak nitelendirilen boyutlardan ilki; kültürel gayrimenkul, şehirler, kentsel kalıntılar ve anıtsal mimari gibi sosyal yaşamda özel ve önemli olaylar yaşanmış alanları içermektedir. Taşınır varlık olarak nitelendirilen ikinci boyut ise; kültürel mülk, araştırma, eğitim, etnografya ve bir açık hava müzesi gibi unsurları içermektedir (Günay, 2007: 4-6).

1972 yılında UNESCO tarafından hayata geçirilen “Dünya Kültür ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi”, kültürel ve doğal mirasın tanımının yapılması, nasıl korunacağını belirlenmesi ve bu mirasın nasıl saklanması gerektiğinin belirtilmesi açısından, önemli bir değer olarak görülmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda kültürel mirasın korunması ve saklanması açısından artarak ilerleyen bir bilinçlenme ve bir gayret göze çarpmaktadır. Kültür turizminin de kitlesel olarak yapılan turizm faaliyetlerinin, kültürel deformasyonlara sebep olması nedeniyle bu sorunları önlemek amacıyla yapılmış bir turizm türü olduğunu söylemek olasıdır (Kozak ve Bahçe, 2012: 152).

Tablo 3.2’ye bakıldığında, kültürel mirasın somut ve somut olmayan kültürel mirasa bölünmüş olduğu görülmektedir. Somut kültürel miras ise kendi içinde taşınır ve taşınmaz kültürel miras olarak iki alt başlıkta incelenmektedir.

Tablo 3.2. Kültürel Miras Türleri

KÜLTÜREL MİRAS		
SOMUT KÜLTÜREL MİRAS		SOMUT OLMAYAN
Taşınmaz Kültürel Miras	Taşınır Kültürel Miras	KÜLTÜREL MİRAS
Mimari Eserler	Resimler	Müzik
Anıtlar	Heykeller	Halk Dansları
Arkeolojik Sitler	Kütüphane Eserleri	Tiyatro
Tarihi Merkezler	Arşivler	Edebiyat
Bina Grupları	Takılar ve Süs Eşyaları	Sözlü Gelenekler
Kültürel Manzaralar	Eski Paralar	Törenler, Şölenler
Tarihi Parklar, Bahçeler	Günlük Eşyalar	Gelenekler-Görenekler
Kanallar, Köprüler	Müzik Aletleri	El Sanatları Geleneği
Yel Değirmenleri vb.	Fotoğraflar vb.	Geleneksel Oyunlar vb.

Kaynak: Aslan ve Ardemagni, 2006'dan aktaran Dönmez ve Yeşilbursa, 2014: 427.

3.2.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras olarak kabul edilen varlıklar “anıtlar, yapı toplulukları ve sitler” biçiminde belirlenmiştir (UNESCO, 2016);

- *Anıtlar*: Arkeolojik özelliklere sahip mimari eserler, resimler, büyük heykeller, mağaralar, yazıtlar ve yapılar tarih, bilim ve sanat açısından küresel öneme sahiptir.
- *Yapı Toplulukları*: Mimari yapısı ve konumu nedeniyle sanat, tarih ve bilim açısından evrensel değeri birleştiren ayrı bir yapı grubudur.
- *Sitler*: Bunlar, insanlık tarafından keşfedilen veya doğa ile insanın ortak bir ürünü olan dünya çapında buluntularla tarihi, estetik ve etnik kökene sahip arkeolojik anıtlardır.

3.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras; UNESCO (2016) tarafından “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ile bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” olarak tanımlamıştır.

Sözleşme kapsamı göz önüne alındığında, kültürel mirasın incelenmesi ve toplanması, müzelerin açılması, konferanslar, arşiv bölümlerinin oluşturulması, kültürel değerlerin medyaya dahil edilmesi ve nesiller arası bağlantıların ortadan kaldırılması yoluyla etkin bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, genç nesli eğitmeyi, kültürel mirası uluslararası iş birliği ve dayanışma ruhuyla korumayı ve ona gerekli önemi vermeyi amaçlamaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016).

3.3. Kültür Turizmi

Kavramsal olarak kültür turizminin ortaya çıkması bir toplumun kültürel mirasını ve kültürel kimliğini aydınlatmak için büyük öneme sahiptir. Bu kavram benzer gerekçeyle AB tarafından yapılan çalışmalarda ilk kez kullanılmıştır (Çulha, 2008: 1829).

İnsanların yerlerle ve öğelerle ilişkilendirmiş olduğu değerler kültürel miras olarak ifade edilmektedir. Bir yerin kültürel mirasına yönelik geliştirilen turizm faaliyetleri de kültür turizmini ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda, kültür turizmi bir taraftan turistlerin tarih ve kültürle ilgili deneyimler aradığı, diğer taraftan da geçmişle ilgili değerlendirme yapmaya dönük faaliyetlerdir (Kalay ve Yenişehirlioğlu, 2017: 1018).

“Kültür turizmi nedir?” sorusuna cevap vermek kolay değildir. Bunun nedeni, farklı sektörlerin (turizm vb.) konuyla ilgili birçok tanımlamayla bu kavramı açıklamaya çalışmasıdır (McKercher ve du Cros, 2002: 3).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), kültür turizminin iki tanımını yapmaktadır. Kültür turizmi, en dar anlamıyla seyahat, iş seyahatleri, kültürel geziler, festivaller, sanat turları, anıt ve ören yerlerine ziyaretler, yerel ziyaretler ve ibadetler, özellikle kültürel motivasyonları içerir. Daha genel olarak, tüm bu gezilerin insanların farklı ihtiyaçlarına, kültürlerini geliştirme eğilimlerine ve yeni bilgi ve deneyimler edinmelerine odaklandığını açıklamaktadırlar (Pedersen, 2002: 8). Kültür turizmi bir turizm türüdür ve bu tür turizmin amaçlarından biri yöreye ait kültür varlıklarını görmek, yerel restoranları ziyaret etmek ve dini amaçlarla seyahat etmektir (Bandoğlu, 2015: 158).

Kültür turizmi, insanların kültürel açıdan zengin yöreleri görmek, zaman içinde kaybolan yaşam biçimlerini öğrenmek ve izlemek, kültürel değerleri bir anı olarak koruma amacıyla yapmış oldukları seyahatler çerçevesinde ortaya çıkan faaliyet olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, kültür turizmi turistlerin kültürel güdülerle gerçekleştirmiş olduğu seyahatler nedeniyle meydana gelen turizm çeşididir (Koroğlu, 2015: 159).

Kültür kavramının özelliklerinden dolayı birçok turist farklı toplumların kültürlerini merak etmektedir ve merak ettikleri destinasyonlara seyahat etmektedir. Turistlerin yapmış oldukları bu kültür amaçlı seyahatler ve konaklamaların adı “kültür turizmi” olarak anılmaktadır (Uygur ve Baykan, 2007: 34). Bu kapsamda, kültür turizminin kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak geliştiğini söyleyebiliriz.

Özçoban’a göre (2018: 62); kültür turizmi festival, folklor, tiyatro ve sergi gibi sanat etkinliklerine katılmak, geçmiş ve yaşayan uygarlıklar ile kültürel değerleri tanımak, tarihi yerleri ve toplumun yaşam tarzlarını görmek amacıyla yapılmış bir gezidir. Böylece, insanlar yeni deneyimler kazanarak kültür seviyesini artırmak ve kültürel farklılıkları öğrenmek amacıyla kültürel mekanları görmeyi isterler ve kültürel olaylara katılmak için yer değiştirirler.

Küreselleşen dünyada kültür turizmi giderek daha önemli hale gelmektedir. Her bölgenin kendine özgü kültürel manzarası vardır. Buna göre turizmin işlevi sanatsal niteliği itibariyle estetik temsil, kültür ve tarih açısından sembolik gölge ve kendine özgü karakteri bakımından deneyim olmak üzere üç başlığın altında toplanabilir (Schweitzer, 1999: 121-123). Schweitzer bu üç başlığın önemini üç yönden incelemiştir.

- *Değer artırıcı yön:* Kültür turizmi, her toplumun kendine özgü kültürel özelliklerini her zaman yürürlükte olan kültürel yapıların özelliklerine dahil ederek değer katmaktadır.
- *Farklılık oluşturunucu yön:* Kültür turizminin aktif olduğu bölge, kültürel amaçlı diğer bölgelerden farklıdır. Özel niteliklere sahiptir.
- *Rekabeti ortadan kaldırıcı yön:* Ne kadar çok kültürel tesis varsa, o kadar çok turizm sektörü vardır. Bu farklılıklar, kültürel faaliyet

yerlerindeki rekabet ortamının ortadan kaldırılmasını mümkün kılmaktadır. Yani bu kültürel yapıları karşılaştırmak mümkün değildir.

Avrupa Turizm Enstitüsü (ETI), kültür turizminin ortaya çıkaracağı kültürel, toplumsal ve ekonomik yararları ve olumsuzlukları aşağıdaki gibi açıklamaktadır (Fuchs vd., 1995: 26):

- Bir destinasyona özgü kültürel miras, gelenek ve görenekler kültür turizminin kaynağı olarak kabul edilmesini sağlar.
- Kültür turizmine dahil olanların yüksek satın alma güçleri bölgenin gelişimine katkı sağlar.
- Talepte çeşitlilik yaratarak kaynakların aşırı kullanılması önlenir.
- Yeni istihdam alanı yaratırlar.
- Mevcut talepleri geliştirerek, turizm faaliyetlerine katkıda bulunurlar.
- Kültürel kaynak yönetimine itina ile yaklaşılmazsa kültürel bir destinasyon için olumsuzluklar ortaya çıkabilir.
- Kitleler destinasyon içerisinde aşırı kalabalık oluşturabilir.
- Turistlerin istekleri doğrultusunda hareket edilirse, bölge özellikleri yok olabilir.
- Destinasyonun tarihsel yapıları yenilenmesi gerektiğinde, gerçeğe uygun bir şekilde düzenlenmeyebilir.

Bu nedenlerden dolayı, kültürel miras için araştırma ve planlama giderek daha önemli hale gelmektedir. Kültürel miras, özellikle somut kültürel miras, kültürel mirasın önemli bir bileşenidir ve kanunla korunmalıdır (Doğaner, 2003: 13).

Tablo 3.3'e bakıldığında, kültür turizminin artan önemi çerçevesinde, kültür turizmine yönelik yapılmış bütün tanımların bütün olarak sunulduğunu görmekteyiz.

Tablo 3.3. Kültür Turizminin Temelleri

Boyut	Kategoriler
Sanatsal, Tarihi Yerler ve Sit Alanları	Anıtlar, müzeler, kültürel sergiler, dünya kültür mirasları, arkeolojik alanlar.

Kültürel İlgiye Yönelik İnsan Faaliyetleri	Popüler ve dini kutlamalar, müzik, tiyatro, sinema, dans, el sanatları ve popüler mimari, geleneksel mutfak ve kültürel rotalar
Ekonomik Etkinlikler	Endüstri ve madencilik mirası, geleneksel üretim yöntemleri, ticari fuarlar
Doğal Güzellikler	Doğal parklar

Kaynak: Kozak ve Bahçe, 2012: 149.

3.3.1. Kültür Turizminin Tarihsel Gelişimi

Kültür her zaman turizmin önemli bir parçası olmuştur. Eski uygarlıkların kültürel izlerini görme merakının yanı sıra, insanlar diğer kültürleri merak etmeye başlamıştır. Bu durum kültür turizminin gelişmesine olanak sağlamıştır (Emekli, 2003: 16-18).

Yazılı belgeler incelendiğinde, seyahat ile ilgili ilk metin İ.Ö. 2. bine ait olan papirüs üzerindeki bir yazıttır. Bu belge, Mısırlı rahip Wenamon'un, tanrı Amon'a adanacak olan bir ırmak gemisinin inşasında kullanılacak keresteyi almak üzere Kenan Diyarı'na gerçekleştirdiği seyahatin günlüğü niteliğindedir (Abulafia, 2012: 67-70).

Eski Yunan dünyasında ise İ.Ö. 760 yılından itibaren her 4 yılda bir kutlanan Olimpiyat Festivalleri bir Tanrıya adanmış olması dolayısıyla inanç turizmi içinde kabul edilirken, festivalin özünü oluşturan spor müsabakaları ile spor turizmini akla getirmektedir. Ancak, bu oyunlar için o zamanki dünyanın çeşitli noktalarından seyahate çıkan katılımcılar için, bambaşka bir motivasyon daha söz konusu olmuştur. Bu motivasyon mimari, heykeltıraşlık, resim gibi sanat eserlerini bizzat yerinde görmekle birlikte, kültürel deneyim kazanma açısından da önemlidir (Romero, 2013: 146-160).

Roma Dönemi'nde ise Romalı zenginler Yunanistan'a eğitim almak üzere yollara düşmekte (Romero, 2013), ayrıca Mısır'daki Nil Deltası'na özellikle piramitleri görmek üzere kültürel seyahatler gerçekleştirmişlerdir. Mezarlarda ele geçen grafitiler sayesinde bu dönemde ziyaretçilerin ailece burayı gezdiği görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nun kurulması ile başlayan barış dönemi (Pax Romana) sınırlar olmadan seyahat edebilme özgürlüğünü tanımış ve bu özgürlük Hristiyanlığın ilk iki yüz yılı boyunca gezginler ve havariler için mükemmel bir ortam sunmuştur (Casson, 2008: 107)

Orta çağda dini ve ticari geziler ön plana çıkmaya başlamıştır. 14. yüzyılda Rönesans'ın yayılması ve ardından reform hareketleri ile kültüre olan ilgi giderek artmıştır. Bunun sonucunda ise kültür amaçlı seyahatler yaygınlaşmıştır. 17. yüz yılın en önemli gelişmelerinden biri, İngilizler' in kültürel merakı ve farklı uygarlıkları tanımak istemesi ile düzenlenen (Grand Tour) Büyük Tur'dur (Löschburg, 1998: 54).

18. yy. ortaları ve 19. yy. sonlarında Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya bölgelerinde ulus-devlet anlayışının benimsenmesi amacıyla müzecilik anlayışı gelişme göstermiştir. 20. ve 21. yy.' da ise kamu yatırımları ile birlikte kültürel yapılaşmanın giderek arttığı görülmektedir (Misuara, 2006: 135)

Yukarıda belirtildiği üzere kültür turizminin oldukça eskiye dayandığını söylemek mümkündür. Farklı olanı merak etmekle başlayan her şey üstüne ekleye ekleye bugünkü statüsüne ulaşmıştır.

3.3.2. Kültür Turizminin Özellikleri

Küreselleşerek tek tip olmaya giden dünyada kültürel farklılıklar ile ayrışan toplumların ekonomik ve sosyal kazanımları açısından kültür turizminin önemi büyüktür. Bu bağlamda, Pekin tarafından kültür turizminin özellikleri şu şekilde açıklanmaktadır (2011: 152);

- Kültür turizmi ekonomik olarak nadir bulunan bir üründür ve ekonomide "karşılaştırmalı bir avantaj" olarak kabul edilir.
- Yukarıda belirtilen "karşılaştırmalı üstünlük", ülkenin kültürel çeşitliliğinin, benzersizliğinin ve kültürel ve doğal mirasının baskın coğrafi özelliklerinin göreceli avantajıdır.
- Arz açısından ender rastlanan kültür turları birçok gezginin olmazsa olmazıdır. Siyasi meseleler, terör olayları veya savaşlar gibi özel durumlar olmadıkça, ülkeler talep açısından belli bir istikrara sahiptir.
- Kültür turizmine katılan müşterilerin sosyal statüsü, kamu turizminden daha iyidir.
- Kültürel gezginler daha eğitilmiş, daha meraklı, daha özgür, yaşadıkları yerde daha fazla zaman geçirirken, sanatsal faaliyetlere daha çok ilgi duyuyor, yerel halkla tanışmaya ve çevrelerine saygı duymaya daha istekli hale geliyorlar.

- Sanal ortam gelişimi ve küresel sermaye hareketleri, kültür turizmi üzerinde güneş kum turizmine göre daha az etkiye sahiptir.
- Kültür turizmi 12 ay sürebilir.
- Kültür turizmi çevreye, doğaya, kültüre ve tarihi mirasa saygı duyar.
- Kültür turizmi, deniz-kum-güneş turizminin olumsuz yönlerine çözüm sağlar.
- Kültür turizmi sadece dış turizme değil iç turizme de yöneliktir.

3.3.3. Kültür Turizminin Çeşitleri

Genel anlamda, kültür olgusu hem geçmiş dönemi hem de içinde bulunan dönemi kapsamına almaktadır. Kültürün kapsamına giren dönemler düşünüldüğünde, kültür turizmini güncel ve tarihsel olmak üzere iki boyutlu ele almak gerekmektedir (Khalilova, 2008: 37).

Güncel kültür turizmi; yöresel, küçük bölgesel, önemli bölgesel, ulusal ve uluslararası büyük etkinlikler olmak üzere beş ana başlıkta toplanmaktadır.

- *Yöresel Etkinlikler*: Yöresel festivaller, tiyatro gösterileri ve resim sergileri.
- *Küçük Bölgesel Etkinlikler*: Fuar ve sergiler.
- *Önemli Bölgesel Etkinlikler*: Festivaller (İstanbul Müzik Festivali gibi).
- *Ulusal Etkinlikler*: Karnavallar ve Festivaller (Rio Karnavalı ve Cannes Film Festivali gibi).
- *Uluslararası Etkinlikler*: Olimpiyatlar ve büyük turnuvalar (Dünya Kupası, Olimpiyat Oyunları gibi).

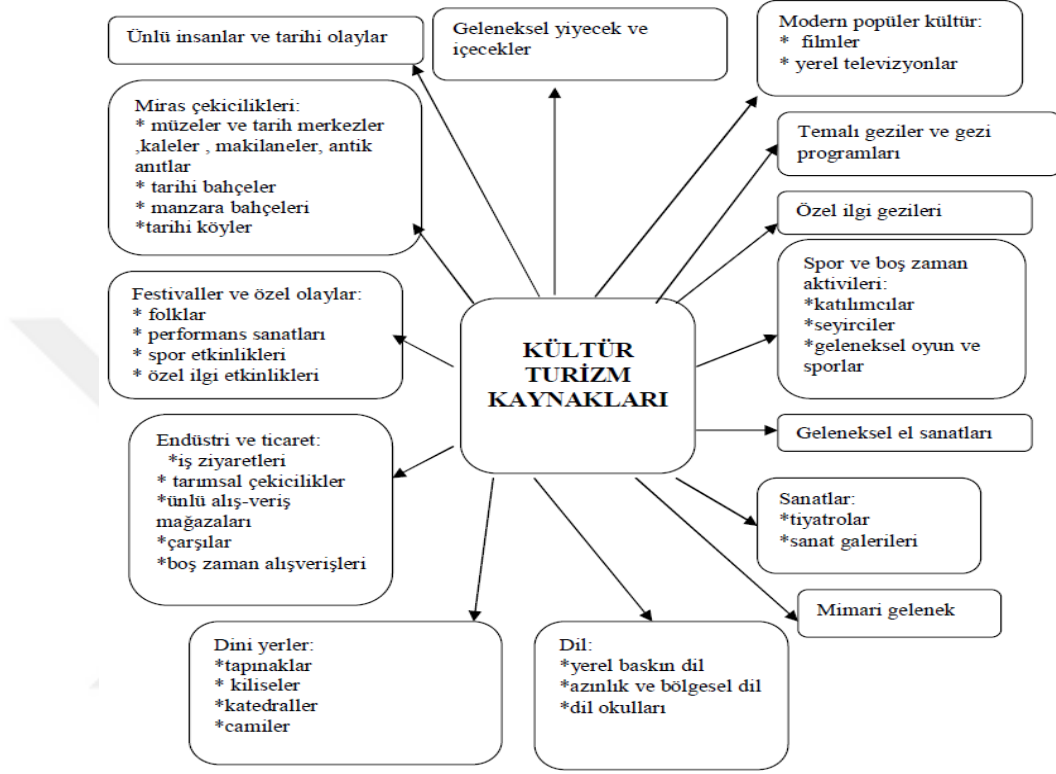
Tarihsel kültür turizmi ise milli sınırlar içerisinde bulunan kültür mirasının bir organizasyon ile reklam ve tanıtımının yapılması esasına dayanmaktadır. Bu durumda “tarihi kültürel mirasın sahiplenilmesi” olgusunu desteklemektedir. Tarihi kültür turizmi, toplumun kültürel mirasına sahip çıkılması doğrultusunda, yabancı turistlerin ilgisini çekmekte doğru orantılı bir ivme göstermektedir.

3.3.4. Kültür Turizm Kaynakları

Kültür turizmi, kültürel kaynaklar ile temellendirilmiş bir turizm türüdür. Toplumların yaşam tarzı da kültürel kaynaklarını ortaya çıkarmaktadır. Buna göre,

kültür insanların düşündüğü, yaptığı ve ürettiği her şeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla kültürel kaynaklar ne kadar çeşitli olursa, insanlar da o kadar gereksinimlerini karşılarlar (Hughes ve Allen, 2005: 174- 177).

Şekil 3.1. Kültür Turizm Kaynakları

Kaynak: Swarbrooke, 1999'dan aktaran Uygur ve Baykan, 2007: 36.

Turistlerin kültür mirasına ilgi göstermeleri sonucunda gündeme gelen kültür turizmi, başlangıçta tarihsel yerlerin, müzelerin, kalıntıların ziyaret edilmesiyle gelişme göstermiştir. Ancak, yakın zamanda turistlerin ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda geleneksel mimari, müzik-dans türleri, el sanatları, fuar ve festivallerde önemli duruma gelmiştir. Bu noktada, kültür turizmi kapsamında ele alınabilecek birçok kaynak bulunmaktadır. Köroğlu'na göre bu kaynaklar (2015: 160);

- Tarihsel olaylar ve ünlü insanlar,
- Miras çekicilikleri, müzeler ve kültürel miras çekicilikleri, kaleler, tarihi kalıntılar ve kamu binaları, tarihi sit alanları,
- Festivaller ve özel olaylar; folklor, sanatçılar, spor,

- Endüstri ve ticaret; işyeri ziyaretleri, tarımsal çekicilikler, alışveriş mağazaları, pazarlar,
- Modern kültür, yerel filmler, yerel TV'ler temalı parklar,
- Yerel yiyecek ve içecekler şeklinde sınıflandırılmıştır.

3.4. Kültür Turisti

Dünya Turizm örgütü kültürel amaçlı seyahat eden uluslararası turistlerin oranını %37 olarak belirtmektedir. Kültür turizmini alternatif olarak tercih eden turistlerin gittikleri destinasyonun kültürünü tanımaya vakit ayırdıkları görülmekte ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte kültürel amaçlı seyahat edenlerin sayısında artış görülmektedir (Öter ve Özdoğan, 2005: 129).

İnsanların farklı kültürleri ve destinasyonları tanıma arzusu ve merakı, kültür turizmini ortaya çıkarmıştır. Bu turistler, farklılık peşinde koşan, merak edip o meraklarının arkasından giden, günümüze gelen kültürel varlıkların turistik bir ürün olarak tüketilmesine sebep olan en etkin turistlerdir. (Richard, 2001: 21).

Kültür turistleri farklı turizm faaliyetlerine katılan turistlerden daha farklı karakteristik özellikler taşımaktadırlar. Kültür turizmine katılan turistler üzerinde yapılan bir araştırmada kültür turistlerin benzer özelliklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu ortak özellikler şu şekilde açıklanabilir (Emir ve Avan, 2010: 203);

- Ekonomi bakımından gelirleri yüksektir ve daha fazla harcamada bulunmaktadırlar,
- Ziyaret ettikleri bölgede daha fazla vakit geçirmektedirler,
- Daha çok konaklama tesislerinde kalmaktadırlar,
- Daha fazla alışveriş yapmaktadırlar,
- Eğitim düzeyleri, ziyaret ettikleri yerel halktan daha yüksektir,
- Kadınlar kültürel seyahatlere erkeklerden daha fazla katılım göstermektedirler,
- Demografik anlamda, kültürel seyahatler genellikle orta yaş ve üzeri yaş grupları arasında tercih edilmektedir.

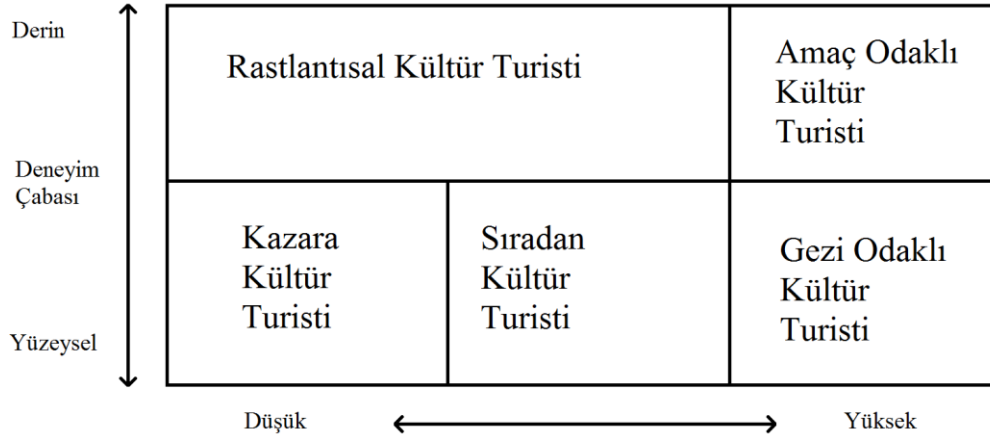
3.4.1. Kültür Turistinin zellikleri

Ziyaretçiler homojen gruplar değildir. Kültür turistlerinin ilgi ve katılımları çok farklılık göstermektedir. McKercher ve du Cros (2002: 144-146) tarafından yapılan bir araştırmada kültür turistleri beş ayrı başlıkta gruplandırılmıştır.

- *Amaç odaklı kültür turisti*: Diğer kültürleri tecrübe etmek ve onlar hakkında bilgi sahibi olmak asıl hedefleridir. Derin bir kültürel deneyime sahiptirler.
- *Gezi odaklı kültür turisti*: Diğer kültür deneyimlerinden ziyade kültürel merkezli ziyaretlere daha ilgilidirler. Yzeyssel bir deneyime sahip oldukları söylenebilir.
- *Sıradan kültür turisti*: Ziyaret edeceği destinasyona karar verme sürecinde kültürü daha az önemli bir unsur olarak gören gruptur. Yzeyssel bir deneyime sahip oldukları söylenebilir.
- *Kazara kültür turisti*: Kültüre bağlı bir destinasyon seçmez ve sadece yzeyssel olarak katılım sağlarlar.
- *Rastlantısal kültür turisti*: Destinasyon seçiminde kültürel bir gereksinimle hareket etmemelerine rağmen, kültür amaçlı bir seyahate dahil olduklarında derin bir deneyime sahip olurlar.

Destinasyon ziyaretine karar vermede kültürün önemini açıklayan Mckercher ve du Cros bu tanımlamaları şekil 3.2’de görüldüğü üzere görselliğe dökmüşlerdir.

şekil 3.2. Destinasyon Ziyaretine Karar Vermede Kültürün nemi

Kaynak: McKercher ve du Cros, 2002.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere kültür turizmine katılan ziyaretçilerin asıl amacı kültür olmayabilir. Kimi plansız bir şekilde, kimi ise bilinçli bir şekilde kültürel bir seyahat düzenleyebilmektedir.

3.4.2. Kültür Turizmine Katılma Nedenleri

Lohmann ve Mundt (2006) turistler “neden kültür turizmine katılır?” sorusuna birçok konu başlığıyla açıklama getirmiştir (Uygur ve Baykan, 2007: 40-41);

- Eğitim amaçlı (dil öğrenmek, sanatsal çalışmalara katılmak gibi) yapılan seyahatler kültür turizmi kapsamına girmektedir.
- Tiyatro, festival ve gösteri sanatları gibi etkinlikler için birçok turist seyahat etmektedir.
- Sadece kültürel bir deneyim kazanmak için insanlar kültür turizmine katılmaktadır.
- Turistler, farklı kültürleri gezip-öğrenmek amacıyla seyahatlere katılmaktadır.
- Bazı kişiler iş amaçlı bir seyahate gitmiş olsa bile, kültürel etkinliklere katılarak kültür turizmine dahil olunmaktadır.

3.5. Türkiye’de Kültür Turizmi

Sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle Türkiye, Batı ve Doğu kültürlerini birleştiren bir köprü niteliğinden dolayı dünya kültüründe de önemli bir yere sahiptir (Çakır, 1999: 46). Türkiye, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bir çeşitlilik merkezi haline gelmiştir. Hititler, Galatlar, Urartular, Lidyalılar, Likyalılar,

Helenler, İyonlular, Roma, Selçuk ve Osmanlı gibi birçok uygarlık bu ülkede yaşamıştır (Genim, 2002: 205-210). Tüm bu uygarlıkların günümüze kadar ulaşan kültürel varlıkları oldukça ilgi çekmektedir.

Bu topraklardaki değerlerin varlığını ne kadar sürdüreceği bilinmemekle beraber birçok gelenek ve göreneklerimizin yüzyıllık süreçleri geçerek bugünlere kadar geldiği düşünülürse, bu varlıklar gerekli koruma önlemleri altında kültürel değerlerini sürdürmeye devam edecektir.

Ancak elimizde bulunan kültürel değerlerimiz ne kadar zengin olursa olsun ve ne kadar Türkiye'yi bir kültür merkezi haline getirirse getirsin koruma ve tanıtım açısından yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1946'da kurulan UNESCO, üye devletler tarafından imzalanan anlaşmalar kapsamında bu varlıkların korunması ve tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü himayesinde bugün itibariyle 18 adet varlığımız kültürel miras listesine alınmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Turizm açısından son yıllarda değişim süreci içerisinde olan turizm sektörü daha çok turisti ülkeye çekebilecek potansiyele sahip görünmektedir. Türkiye'nin kültürel varlıklarına bakıldığında, oldukça zengin değer ve motiflerin bulunması bu durumu desteklemektedir (Tok, 2002: 221).

Kültür turizmi ve diğer turizm türlerinin öne çıkması için 2007-2013 kalkınma planı ve 2023 Türkiye turizm stratejisi değişim ve planlamaları ile birlikte, kalkınma politikaları uyumlu hale getirilmiştir. Bu bağlamda, aşağıda belirtilen 2023 stratejik amaçları ile birlikte kalkınmanın devamlı olabilmesi için çalışılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016).

- Bölgesel, ulusal ve yerel unsurlarda markalaşmaya yoğunlaşmak,
- Etkili bir imaj yaratmak ve olumlu etkinin devamlılığını sağlamak,
- Halkla ilişkiler araçlarını etkin bir şekilde kullanmak,
- Teknolojiyi takip ederek kitle iletişim araçlarını kullanmak,

- Bilgi teknolojisi ve internet ile tüketici ve üretici arasında bağlantı kurmak,
- İnternet pazarını bilgilendirme, pazarlama ve tanıtıma kadar geniş bir yelpazede kullanmak,
- Turizm türlerine ve turizme dahil olanların yaş gruplarına göre yenilikçi bakış açısı getirmek.

Kültür turizmi, kültürel değerlere dayalı olarak gelişmiş bir turizm çeşidi olmakla birlikte, farklı değişkenlerin bütünleştiği bir yapısal özelliğe sahiptir. Bir ülkenin coğrafi açıdan farklılık gösteren bölgelere sahip olması turizm alanına da yansımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin bölgesel farklılıkları göz önüne alındığında turizm alanındaki faaliyetlerin bu çerçevede değiştiği söylenebilir.

Türkiye'nin turizm konusundaki potansiyeli göz önüne alındığında, bir ürün üzerinden turizm pazarlaması yapmak oldukça güçtür. Türkiye doğal güzellikleri ve her bölgeye özgü kültür varlıkları gibi unsurlar çerçevesinde düşünüldüğünde Türkiye'nin turizm konusunda zengin bir çeşitliliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla her bir yörenin kültürel kültür varlıkları potansiyeli ve çeşitliliği dikkate alınarak turizm çerçevesinde pazarlama planlanmasına gidilmelidir. Kültür turizminin birçok bileşeni olduğu için farklı turizm olanakları konusunda doğru bir yol izlenmelidir. Böylece bölgesel ürün çeşitliliğine dayalı bir strateji kültür turizmi konusunda da doğru bir algısal yaklaşım sergilenmesine neden olacaktır.

4. BİTLİS HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1. Bitlis'in Tarihçesi

Bitlis tarih boyunca değişik isimlerle anılmıştır. Asur dilinde Bit kelimesi yurt, Bet kelimesi kale manasında kullanılmış, Bit-Liz demek Liz'in Yurdu, Bet-Lis demek ise Liz'in Kalesi anlamına gelmektedir (Bayrak, 1994: 79). Ermeniler tarafından Bageş, Araplar tarafından Bidlis olarak isimlendirilen şehir, eski Türk kaynaklarında da Bidlis olarak anılmaktadır (Kayaoğlu, 2020: 25).

Aynı şekilde Bitlis adının kökeni için çok eskiye gidilebileceği başka çalışmalarda da ifade edilmektedir. Şehrin Asur dilindeki karşılığı Bıt-lız'dır. O dönemlerin ünlü coğrafyacıları tarafından Bedlis olarak ele alınmaktadır. Güçlü bir inanış bu ismin Makedonya kralı Büyük İskender tarafından komutanı Leis ya da Bedlis isminin verildiği, şehrin Müslümanların eline geçmesinin ardından Bidlis adını aldığı yönündedir. Konu ile ilgili bir efsane de bulunmaktadır (Sayan, 2001: 3).

Karamağaralı'nın eserinde de söz edilen bir efsaneye göre (1972: 13-15); Makedonya Kralı Büyük İskender'in başında boynuzu andıran iki et parçası çıkmaktadır. Bununla ilgili ciddi sıkıntılar çeken İskender'e çaresinin suda olduğu söylenmiş ve Şattülarap'taki bütün sular araştırılmış, Bitlis'teki Kösür ve Rabat sularının kaynaklarına da ulaşılmıştır. Bitlis'e 10 km uzaklıktaki Duav Yaylasında bulunan Kösür suyunun kaynağındaki doğal güzelliğe hayran kalan İskender burada konaklamıştır. Bir süre sonra suyun derdine şifa olduğu ve boynuzların kaybolduğu yönünde rivayet bulunur. Bunun üzerine sefere çıkmadan kimi kaynaklarda kölesi olarak da geçen Bedlis veya Leis ismindeki komutana bu suları ebedileştirmesi için bir kale yapmasını emreder. Seferden döndüğünde teslim edeceğin kaleyi benim gibi bir komutan bile fethedemesin demiştir. Sefer dönüşü, muazzam bir kale gören İskender, Bedlis veya Lesi'i çağırarak kalenin anahtarını almasını ister. Komutan anahtarı vermeyeceğini, kaleyi savaşarak almasını ister. Yapılan bütün hamlelere rağmen kale alınamaz ve İskender'in ordusu Rahva ovasına çekilir. Bunun üzerine, komutan anahtarı bir zarf ile İskender'e getirir ve atının ayağına kapanır. Bunun üzerine ikili arasında aşağıdaki diyalog geçmektedir:

“Bre mel’un, mademki anahtarı verecektin, niye asi olup bu kadar adamımı kırdırdın”

“Ey büyük fatih! Size karşı isyanım önceki emrinizin bir gereği idi. Güle güle benim gibi bir kralın satın alamayacağı bir kale inşa etmemi emrettin. Sizin emrinizle inşa edilen bu kalenin ne kadar güçlü ve imkânsız olduğunu kanıtlamak için bu cesareti gösterdim. Şimdi ben ve gücüm sizin ellerindeyiz ve eylemlerimizi değerli gördüğünüz cezayı kabul ediyoruz, emrindeyiz”

Bu cevabı çok beğenen ve olayı takdir eden İskender şehrin yönetimini bu komutana devrederek, şehre de Bedlis adını vermiştir. O günden sonra şehrin adı Bedlis kalmıştır. Zaman zaman değişikliklere uğrayan isim günümüzde Bitlis adını almıştır.

Taştepe’ye göre (1991: 44); Bitlis’in Diyarbakır ve Van Bölgesi arasında olması şehrin neolitik çağda kurulmuş olabileceğini göstermektedir. Van ili sınırları içinde bulunan neolitik çağ yerleşimi olan Tilki tepe bölgesi ve aynı dönemdeki Diyarbakır Ergani ilçesi sınırları içinde Çayönü bölgeleri arasında dönemin ticaretinin Bitlis üzerinden yapıldığı vurgulanmaktadır. Bu durum, Bitlis şehrinin bu dönemde var olduğunu gösteren bir işarettir. Bütün bu tanımlayıcı ve açıklayıcı verilere rağmen, Bitlis ilinin daha eski bir tarihi olduğu da söylenebilir. Neolitik çağın M.Ö. 3000 yılında bitmesi, Bitlis’in daha eski tarihe sahip olabileceğinin ipuçlarını da vermektedir (DAKA).

Bu kapsamda, Çelebi (1999: 15) Bitlis’in geçmişinin M.Ö 2000’li yıllara dayandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Bitlis ili sınırları içerisinde Urartu, Pers, Makedonya Krallığı, Roma ve Bizans dönemine ait kalıntılar bulunmaktadır. Ayrıca sonraki dönemlerde Türklerin hakimiyeti altına giren şehirde, Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleri de bulunmaktadır. Halkın genel yaşayışı ise Mezopotamya kültürünü yansıtmaktadır.

Şehir M.Ö 9. yy.’ da Urartu hakimiyeti altındadır. Dönem yoğun bir şekilde arkeolojik kazılarca incelenmiş ve başkent olması dolayısı ile temel kalıntıların Van’da çıktığı gözlemlense de Bitlis’i de içine alan diğer alanlarda Urartulara ait 3000 yıllık yazıt ve eserlere rastlanılmıştır (Uluçam, 2002: 13-14).

Bitlis ili Doğu Toroslardaki Bitlis çayının, Yukarı-Cezire’ye kavuşmadan önce kestiği derin ve dar vadinin biraz genişleyen yerinde kurulmuştur. Dar ve dağınık

sokaklarda, toprak tavanlı taş evler, vadide aşağıdan yukarıya dizilmiş, çıplak tepelere kadar kavak ve meyve ağaçları yer almıştır. Kentin mahalleri ise birbirinden vadilerle ayrılmış ve köprülerle birbirine bağlanmıştır. Bununla birlikte, Bitlis'in içinde bulunduğu vadi, Van havzasından, Diyarbakır platosuna ve oradan Cezire ovalarına ulaşan tek geçit olma özelliğine sahiptir. Bu geçit eski çağlardan beri kervanların yoğun olarak kullanmış olduğu yoldur. Dolayısıyla tarih boyunca Bitlis'i elinde tutan emirler bu geçidi kullanan yolculardan ücret alarak gereksinimlerini karşılamışlardır (Kayaoğlu, 2020: 25).

XIV. yüzyıldan itibaren Şerefhanlar ailesi Bitlis'in yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bu dönemde, başlangıçta Karakoyunluların sonrasında ise Akkoyunluların ve Safevilerin idaresi benimsenmiştir. Şerefhan Beyleri, Yavuz Sultan Selim döneminde de Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını ifade etmişlerdir. 1534 yılında Osmanlı topraklarına katılan Bitlis, Cumhuriyet döneminde Muş iline bağlı kaza olmuş, 1936 yılında ise yeniden vilayet statüsü kazanmıştır (Pektaş, 2001: 4).

4.2. Bitlis'in Tarihi Kültürü

Kadim bir şehir olarak isimlendirilen Bitlis, tarihi ve kültürü bakımından çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Ancak, Arapça ve Ermenice kitabelere dayanarak X. yüzyıldan itibaren yazılı tarihe ulaşılmaktadır. Bitlis, Müslümanlar tarafından uzun süre derbent şehri olarak da kullanılmıştır (Kayaoğlu, 2020: 25). Bitlis'in toplam 6 ilçesi mevcuttur. Bunlar Adilcevaz, Ahlat, Güroymak (Norşin), Mutki, Tatvan ve Hizan'dır. Ayrıca, Bitlis'in 8 Belde, 334 köy ve 299 mezrası bulunmaktadır (Saydam, 2013: 14).

İlin coğrafyası, arazi tarzı, iklimi, florası ve faunasını incelerken; Bitlis'te tarihsel süreç içerisinde geçmişten gelen çok sayıda doğal veri bulunmaktadır. Bu zenginlik turizmin çeşitlenmesine ve gelişmesine katkı sağlarken, gelecekte turizm tedarik kapasitesinin artması içinde bir fırsat sunmaktadır (Uluer, 2009: 21-22).

Yeryüzü şekilleri açısından il topraklarının %71'ini dağlar, %16'sını platolar, %3'ünü yaylalar ve %10'unu da ovalar oluşturmaktadır (Seferbey, 2005: 11). En son 1441 yılında aktifleşerek lav püsküren Nemrut Dağı, Bitlis'te bugün turizmin en güçlü unsurlarından birisidir (Kayaoğlu, 1967: 29). Milli Park statüsünde olan Nemrut Dağı, şehirde boğulan insanların boş zamanlarını geçirebilecekleri bir merkez haline

gelmiştir. Dolayısıyla yaylalara olan talep arttıkça, bu ihtiyaçları karşılayacak ticari sektörler de artmaktadır (Kurdoğlu, 2003: 95).

Sağlıklı bir iklime sahip olmak ve insan sağlığını korumak son derece önemlidir. Bu özelliklere sahip olmak aynı zamanda bir ilin diğer illere göre cazibesini artıran bir durumdur. Sağlıklı bir iklimi sürdürmek için dağ turizmi ve dağ sporları faaliyetlerinin olması da önemlidir. Zira temiz hava, yüksek deniz seviyesi, güneş ışığı, normal sıcaklık, bağıl nem gibi unsurlar insan vücudu ve sağlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. (Ülker, 1992: 3). Yüksek ve dağlık bir coğrafyaya sahip olan Bitlis ise bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Resim 4.1. Bitlis İli Kültür Turizm Yerleri

Bitlis ilinin iklim koşulları incelendiğinde, kış turizmi bakımından çok uygun koşullara sahip olduğu gözlenmektedir. Kış mevsiminde yoğun ve etkili kar yağışı sayesinde kış sporları için Bitlis alternatif olarak düşünülmelidir.

Van Gölü kıyısındaki yerleşim yerlerinde yılın 2 ile 4 ayı arasında kar yağarken, Bitlis ise yaklaşık 4 ay karla kaplı bir kenttir. Kış turizmine elverişli yayla ve dağ yamaçları yılın 4 ile 5 ayı karla kaplıdır. Bu iklim koşulları, coğrafi ve fiziki veriler doğrultusunda Bitlis ilinin kış turizmine uygun olduğu söylenebilir. Ancak, kış sporlarının fiziksel olarak geliştirilebileceği alanlarda detaylı bir mikro iklim çalışması (sis, kar yoğunluğu, yol özellikleri vb.) yapmak faydalı olacaktır. Bu incelemelerden sonra yapılacak tesisler turistlere sunulmalıdır (Sönmez, 2007: 31).

Bitlis'te farklı dallarda spor faaliyetleri bulunmakla birlikte, bunların en başında kayak gelmektedir. Bitlis şehir merkezinde Çift Kaya kayak tesisleri, Tatvan'da ise Nemrut Kayak tesisleri olmak üzere iki kayak pistine sahiptir (Saydam,

2013: 74). Nemrut'ta bulunan kayak pisti yerel ve ulusal yarışmalarda kullanılmaktadır. Ek olarak, Dideban Sapkor'daki mekanik (kaldırma) tesisi de kayak yapma hizmeti vermektedir (Serdar, 2007: 197-199).

Bitlis, tarihinin her döneminden izler taşıyan ve sanat eserleri bakımından da zengin olan bir kenttir. Bu eserlerin varlığı bu ilde yüksek bir kültür ve medeniyet birikiminin olduğunu kanıtlamaktadır. Günümüze kadar korunarak getirilen eserler olduğu kadar, Bitlis'teki Deliklitaş, Ülü Hamam, Tüccarlar Hanı ve Karmurac Ermeni Kilisesi gibi bazı eserlerinde yok olduğu bilinmektedir (Kayaoğlu, 2020: 51).

4.3.1. Yayla Turizmi Olanakları

Yaylaların turizm amaçlı kullanılmaları çok eskiye dayanmamaktadır. Dağ tepelerinde yer alan düzlükler yayla olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta yaylalarda, rekreasyon ve turizmden ziyade, hayvanlarını kolaylıkla beslemek ve kışlık yakıt ihtiyaçlarını karşılamak için bölgede yaşayan insanların yaşadığı bilinmektedir. Yöre halkına göre yaylaların doğal ve ekonomik niteliklerinin yanı sıra sosyal ve kültürel önemi de büyüktür (Kozak, 2017: 36-37). İlkbahar mevsiminden başlayarak, eylül ayına kadar yaylalarda sürdürülen hayvancılık faaliyetleri kır nüfusunun önemli ekonomik aktivitelerindendir. Yaylalar, havası serin ve verimli otlaklarıyla ün salan, yoğun mevsimsel göç alan bölge niteliğindedir.

Yayla olarak belirlenen meskenlerin çeşitlenmesinde her bölgenin kendine özgü coğrafi özellikleri, insanların ekonomik faaliyetleri ve gelir düzeyleri gibi unsurlar doğrudan etkili olmaktadır. Bu faktörlere ek olarak, son yıllarda ortaya çıkan işlevsel dönüşüm süreci de yayla meskenlerinde önemli bir farklılaşma ve yenileşme ortaya çıkarmıştır. Günümüzde yaylalar önemli birer turizm mekanına dönüşmüş durumdadır. Türkiye'de yayla turizmi kitle turizmine alternatif olarak gelişmiştir (Özgen, 2018: 36-37).

1990 yılında Türkiye'de bir dağ turizmi projesiyle başlayan yayla, doğal güzelliği ve eko-turizm için benzersiz fırsatlar sunmaktadır. Yaylaların sunduğu bu fırsatlara zarar vermeden, doğanın var olan yapısını bozmadan bu alanlar turizm amaçlı kullanılabilir (Bozok-Yılmaz, 2008: 128). Bitlis'in zengin kültüründe yayla yaşamı çok önemlidir. Bitlis yaylalarının sunacağı olanaklar gelecekte çok daha değerli olacaktır (Serdar, 2007: 180).

4.3.2. Mutfak Turizmi

Bitlis'in geleneksel lezzetlerinden olan ve "uykusundan feragat edenlerin çorbası" olarak bilinen avşor (tuzlu su), 4 saatte hazırlanıp 4 saatte tüketilen bir çorba olma özelliğini taşımaktadır. Avşor çorbası, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde et ve çeşitli sebzelerle pişirilen bir lezzet olarak yer almaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr>). Avşor çorbası ve büryan kebabı, Bitlis yöresinin eşsiz yemeğidir. Bu çorbada kemiksiz et, domates, biber, yeşil fasulye, patlıcan ve öğütülmüş biber kullanılmaktadır.

Resim 4.2. Bitlis İli Yemek Kültürü

Avşor çorbasının uzun süren ve zahmetli bir yapım sürecinin olduğu söylenebilir. Günlük hazırlanan çorbanın servise hazır olabilmesi için bir önceki gecedan yapımına başlanmakta ve sabahın çok erken saatlerinden itibaren de servis edildiği görülmektedir. Bölgenin toplumsal yapısı ve kültürü düşünüldüğünde avşor çorbası halk için bir kahvaltılık türüdür (<http://www.milliyet.com.tr>). Benzer şekilde resim 4.2'de görüldüğü üzere avşor çorbasının yapımında da kullanılan büryan kebabı da Bitlis iliyle özdeşleşmiş bir yemek kültürüdür.

Bununla birlikte, avşor çorbası ve büryan kebabı sadece Bitlis'te yaşayan insanların değil, aynı zamanda Bitlis ilini çeşitli amaçlar için ziyaret eden kişilerinde tercih ettiği bir ürün olmuştur. Özellikle yaz dönemlerinde Bitlis'e gelen yerli ve yabancı turistler avşor çorbasına ve büryan kebabına yoğun ilgi göstermektedir. Ancak Bitlis'te turizm sektörünün tam anlamıyla gelişmemesinden dolayı turist potansiyeli istenilen düzeye ulaşmamaktadır. Bu durumda yerel ürün ve işletmelerin sektörel olarak gelişmediği görülmektedir.

4.3.3. Göl ve Akarsu Turizmi Olanakları

Göl ve akarsular doğal özellikleri ve sunduğu olanaklar nedeniyle insanlar tarafından farklı etkinliklerin yapılabileceği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Akarsu gibi farklı su kaynaklarının rekreasyon amacıyla kullanımı akarsu turizminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kozak, 2017: 37). Bitlis ili ve ilçeleri ele alındığında Botan Çayı yöresinin ilk akla gelen akarsuyudur (Sönmez, 2007: 22).

Resim 4.3. Bitlis İli Doğal Güzellikleri (Bitlis Ajans)

Göl ve akarsu kapsamında Bitlis ve yöresi incelendiğinde, zengin su kaynakları ile farklı turizm olanaklarının varlığı dikkat çekmektedir. Yörede yer alan Van, Nemrut, Nazik, Aygır ve Arın gölleri Bitlis ilinin yaklaşık 1/4'ünü kaplamaktadır. İlin gölleri sulama, içme, kullanma suyu, balıkçılık, ulaşım ve turizme uygundur. Ancak, Bitlis bu fırsatlardan tam olarak yararlanamamaktadır. İlin gölleri kıyı turizmi, su sporları, av turizmi ve göl çevresinde kuş gözlemciliği için yeterli kaynaklara sahiptir (Elmastaş, 2007: 437).

4.3.4. Sağlık Turizmi Olanakları (Kaphıcalar)

Dinlenme amaçlarına yönelik turizm, sağlık amacı ile yapılan turizm, (iklim tedavisi, su tedavisi vb.) doğal turizm bu grubu oluşturan turizm tipleridir (Usta, 2016: 11). İldeki en önemli kaplıca, konumu, akış değeri, fiziksel ve kimyasal özellikleri açısından olumlu özelliklere sahip olan Güroymak ilçesinde bulunan Çukur kaynağıdır. İldeki diğer maden, içme ve maden suyu kaynakları yerel kullanıma açıktır. Bunlardan Nemrut'un ısı değeri, düşük akım değeri ve düşük fiziksel ve kimyasal özelliklerinin yanı sıra konumu nedeniyle doğal çevre değerlerine de önem

verilmektedir (Özdemir, 2008: 85). Kaplıcalar açısından zengin olan Bitlis, sağlık turizminde önemli bir rol oynamaktadır. Bölge volkanik bir yüzey üzerinde yer almaktadır, bu nedenle bölge yeterli ısı rezervine sahiptir (Seferbey, 2005: 43). Alternatif turizm faaliyeti kapsamında Bitlis ili ve ilçelerinde bulunan kaplıcaların işletmeye dönüştürülerek tesis olarak kullanılması kentin turizm potansiyeline büyük katkı sağlayacaktır.

4.3.5. Kuş Gözlemciliği ve Av Turizmi Olanakları

Av turizmi, bilinçli ve belli bir eğitime dayanarak, doğaya zarar vermeden yapılan sadece olgunluğa erişmiş hayvanların avlanmasıdır. Bitlis ili özellikle vahşi hayat için önemli potansiyeli olan bir yerdir. Genel olarak, sulak alanların ve henüz tarıma açık olmayan alanların bolluğu, yaban hayatının gelişmesine ve korunmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kaz ve ördek türleri Nemrut, Nazik, Aygır ve Arin göllerinin çevrelerinde konaklamaktadır. Bitlis ve çevresinde elmabaş, ötücü kuğu, yeşilbaş ve kaşıkgaga gibi birçok kuş türünün varlığı bilinmektedir. Yaban koyunları, dağ keçileri, yaban domuzları, ayılar, kurtlar, tilkiler, tavşanlar ve fareler, ilin vahşi yaşam kaynaklarını oluşturur. Bölgedeki en nadir türlerden ikisi, yerlilerin panter ve su köpekleri dediği kaplan ve su samurudur (Uluer, 2009: 32). Bitlis İlinde kara avcılığı için uygun alanlar Tatvan-Reşadiye ve Bitlis-Sarıkonak çevresi olarak tanımlanabilir (Türksoy ve Yürük, 2008: 260-261).

4.3.6. Kültür ve Tarih Turizmi Olanakları

Bir toplumun tarihi ve kültürel kaynaklarına dayalı olarak gelişen kültür turizmi, turizm çeşitleri içinde önemli bir yere sahiptir. Toplumsal bir yaşam tarzından doğan bir kültür, kültürel bir kaynak yaratır. Buna göre kültür, insanların düşündüklerini (davranışlar, inançlar, fikirler, değerler), yaptıklarını (davranış, yaşam tarzı) ve yarattıklarını (sanat eserleri, el sanatları, kültürel ürünler) içeren bir fenomendir. Bu nedenle kültür, bu sürecin (yaşam tarzı, düşünceler) ve bu sürecin yarattığı ürünlerin (binalar, sanatlar, gelenekler ve iklim) bir karışımından oluşur. Dolayısıyla kültürel kaynakların çeşitli olması insanların farklı gereksinimlerini karşılamada yararlı olacaktır (Alaeddinoğlu ve Yıldız, 2007: 26).

4.3.6.1 Kaleler

Bitlis'in tarihi incelendiğinde ayakta kalan en eski binanın Bitlis Kalesi olduğu söylenmektedir. Bitlis Kalesi ile ilgili birçok efsanenin olduğu bilinmektedir. Bu rivayetlerin en bilindik olanı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde kullanmış olduğu ifadedir. Buna göre, Büyük İskender'in Asya Seferi sırasında kale komutan Bedlis'e yaptırmıştır (Kayaoğlu, 2020: 51).

Evliya Çelebi bu kalenin çevresinin 3 km'ye yakın olduğunu, duvarlarının 56 metre yükseklikte, kalınlığının da 7 metreyi bulduğunu ileri sürülmüştür (Saydam, 2013: 59).

Resim 4.4. Ahlat Sahil Kalesi (Ahlat Belediyesi)

Ahlat Sahil Kalesi ise Yavuz Sultan Selim tarafından Çaldıran seferi sonrasında yaptırmıştır. Dikdörtgen bir şekle sahip olan kalenin iç ve dış kısımlarında Osmanlı döneminde şehit olan kişilere ait mezarların bulunduğu bilinmektedir (Serdar, 2007: 64).

Adilcevaz Kef Kalesi, Adilcevaz'ın 6 km kuzeyindeki volkanik bir tepeye kurulmuştur. Urartu döneminde kurulan kalenin doğu, batı ve güney kesimleri dik ve sarp olan kayalıklardan oluşmaktadır. Kaleye sadece kuzeyden ulaşılabilir (Seferbey, 2005: 89).

Adilcevaz Sahil Kalesi, Van Gölü kıyısındaki dik bir kayalık üzerine inşa edilmiştir. Yapım tarihi bilinmemekle birlikte, Azerbaycan şahlarından Tacettin Alişan tarafından kesme taştan yaptırmıştır. Bir iç ve bir dış kale olmak üzere iki

bölümden oluşmaktadır. 38 kuleli kalede yaklaşık 70 ev, bir cami, bir cephane mahzeni, bir tahıl ambarı, bir su deposu, bir mehteran kulesi ve bir dizdar (kale bekçisi) bulunmaktadır (Serdar, 2007: 63).

Günümüzde Tuğ Mahallesi olarak isimlendirilmiş yerde bulunan Tatvan Kalesi de Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilmiştir. Tatvan Kalesi o dönemde, Adilcevaz ve Ahlat Kalelerinin İran tarafından işgal edilmesi üzerine stratejik olarak daha da önem kazanmıştır. Bundan dolayı İran Şahı Tahmasp tarafından yıktırılmıştır (Özdemir, 2008: 89).

4.3.6.2. Mezarlıklar

Mezarlıklar, Bitlis'te sanat ve kültür hayatının tarihi belgeleri olarak görülmektedir. Geleneksel olarak ölümlere karşı duyulan saygı ve ölümlerin hatıralarını korumak için mezarlıklar özenli olarak yapılmışlardır. Farklı kültürlerin izlerini taşıyan Bitlis ili ve ilçelerinde tarihi olarak önem atfedilen mezarlıklar bulunmaktadır.

Resim 4.5. Ahlat Mezarlıkları (Ahlat Belediyesi)

Bitlis ilçe ve köylerinde dikkat çekici mezarlıkların başında Ahlat'ta yer alan mezarlıklar gelmektedir. Harabe-i Şehir, Taht-ı Süleyman, Kırklar, Merkez ve Meydanlık mezarlarında bulunan mezar taşları çatma lahitler, şahidesiz prizmatik sandukalar ve şahideli mezarlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu mezar taşlarının Selçuklu, Ahlatşah, Eyyubi ve İlhanlı dönemlerine ait olduğu bilinmektedir (Pektaş, 2001: 6).

Bitlis'in Ahlat İlçesi sınırları içerisinde bulunan Ahlat mezarlığı hiç şüphesiz en önemli tarihi mezarlık olarak kabul edilmektedir. Ahlat mezarlığı benzersizliği ve

görünümü ile büyük bir beğeni toplamaktadır. Ahlat mezar taşlarının tarihi XIV. ve XV. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bu mezarlıkta 1000'e yakın mezarın şahidelerinin bazıları 3 metre yüksekliğe ulaşmaktadır (Kayaoğlu, 2020: 51).

Resim 4.6. Tarihi Mezarlıklar

4.3.6.3. Hamamlar ve Köprüler

Türk kültüründe hamamların önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Zira hamamlar sadece temizlenme yeri değil, aynı zamanda eğlenme ve sosyalleşme mekanı olarak da görülmektedir.

Bu bağlamda, Bitlis'te Paşa, Ülü ve Han hamamları olmak üzere önem atfedilen üç hamam bulunmaktadır. Kayaoğlu'na göre (2020: 103); Paşa Hamamı ismini Hüsrev Paşa'dan almış ve 1571 Miladi yılında yaptırılmıştır. Han Hamamı ise Bitlis beylerinden Şerefhan tarafından inşa ettirilmiştir. Ülü hamamda isminden anlaşılacağı gibi büyük hamam olup yapılış tarihi bilinmemektedir. Bu hamamlar içinde Paşa hamamı ilk yapıldığında çifte hamam (kadınlar ve erkekler ayrı iki hamam şeklinde) olarak yapılmasına rağmen sonra bir bölümü yıkılmıştır.

Narlıdere veya Kasrik olarak isimlendirilen köprü ise Narlıdere köyünde bulunmaktadır. Bitlis-Baykan yolu üzerindeki bu görkemli yapıyı ne zaman ve kimin yaptırdığı bilinmemektedir. Ancak, köprünün mimari özellikleri ve bölgenin tarihi bağlamı göz önüne alındığında, Osmanlı dönemi (16. yüzyıl) olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2008: 94).

Ahlat Emir Bayındır Köprüsü'nün de 13. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Ancak, daha sonra Akkoyunlular döneminde yenilenmiştir (Uluer, 2009: 42).

4.3.6.4. Müzeler

Ahlat Müzesi; 1971 yılında hizmete başlayan Ahlat Müzesi, 2014 yılından itibaren çağdaş müzecilik anlayışına göre yeniden düzenlenmiştir. Bölge koşulları düşünüldüğünde günümüzde ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde bu değişim gerekli görülmüştür. 2018 yılından itibaren yeni anlayışla hizmete giren Ahlat Müzesi'nde bulunan eserler arkeolojik, kentsel bellek, fuaye ve bahçe biçiminde düzenlenen alanlarda sergilenmektedir. Müzedeki eserler Urartu, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine aittir.

Resim 4.7. Bitlis Etnografya Müzesi Eserleri 1

Etnografya Müzesi; geçmiş yıllarda Vali Konağı olarak hizmet veren bina, 2005 yılında Bakanlığa tahsis edilerek Etnografya Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. Ahlat Müze Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet vermektedir. Taşınmaz kültür varlığı olan korunması gerekli müze binası, bölgenin yerel dokusuna uygun olarak inşa edilmiştir. Etnografya Müzesi'nde tekstil ürünleri, el işlemleri, süs eşyaları, bakır işlemeciliği, sikkeler, Etnografik değerlerini yansıtan eserler, yörenin mimari dokusuna ait süslemeli taşlar, el değirmenleri ve mezar taşları bulunmaktadır. Müzedeki eserler Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemine aittir. Müzenin yıl içerisinde ki ziyaretçi sayısı tam bilinmemekle birlikte yaz aylarında 1000 kişi civarı kış aylarında ise 200-300 kişi, geneli yerli turistler müzeyi ziyaret etmektedir.

Resim 4.8. Bitlis Etnografya Müzesi Eserleri 2

Son yıllarda Bitlis şehri mimari bir gerileme yaşamış olsa da bugün şehrin tanınabilir mimarisini görmek hala mümkündür (Öztürk ve Karakuş, 2007: 117-118). Tarihi Bitlis evleri orijinal hallerine göre yenilendiğinde, turistler için gerçek cazibe merkezleri olabilecek özellikler barındırmaktadır.

Ahlat ilçesinin yıkık şehirleri; Roma ve Selçuklu kaleleri ve mağara evleri, Ahlat mahallesi kalıntılarında hamamlar, köprüler ve kapalı çarşılar bulunmaktadır. Ayrıca mağaralarda Anadolu'da henüz bulunmayan Budist inanışlarına ilişkin eserlerde bulunmuştur (Uluer, 2009: 45).

4.3.6.5. Hanlar ve Kervansaraylar

Çeşitli medeniyetlerin doğum yeri olan Anadolu'da han ve kervansaraylar Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden günümüze kadar korunmuş en ilginç mimari şaheserlerden biridir. İlk olarak İpek Yolu seyahat rotası, otellere ve kervansaraylara turizm hizmeti verebilecek bir özelliği sunmaya başlamıştır (Batman ve Oğuz, 2008: 197). Hanlar yolcuların ve tüccarların güvenli bir şekilde konaklamaları, beslenmeleri ve korunmaları gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur.

Resim 4.9. El Aman Kervansarayı (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Bitlis Kalesi'nden sonra Bitlis'teki en eski mimari eser olarak, halk arasında Alaman Hanı olarak bilinen Hüsrev Paşa Kervansarayı (Rahva Hanı) gelmektedir. Bu hanın kurulmasının temel nedeni önemli ticaret yolu üzerinde bulunması ve tabiat koşullarının çetin olmasıdır. Evliya Çelebi Hüsrev Paşa'nın bu hayratının tüccar, gezginler ve çiftçiler için kış mevsiminde sıcak bir hamam, temmuz ayında ise soğuk bir mahzen olduğunu belirtmiştir (Kayaoğlu, 2020: 96).

Resim 4.10. Duhan (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Bununla birlikte, Bitlis Duhan ve Başhan Hanı olmak üzere iki ayrı önemli handa bulunmaktadır. İki bölümden oluşan bir bina olmakla birlikte Duhan hanı, mimari açıdan etkileyici bir görünüme sahiptir. Bitlis-Tatvan karayolu üzerinde bulunan Başhan Hanı da 16. yüzyılda Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmış ve Bitlis'te bulunan diğer hanlar gibi belirli amaçlara hizmet etmiştir. Ayrıca, il sınırları içerisinde bulunan diğer han ve kervansaraylardan başlıcaları Şerefiye, Arasa, Yusufiye ve Kokoz Zal Paşa Hanları olarak ifade edilebilir (Özdemir, 2008: 94).

4.3.7. İnanç Turizmi Olanakları

Kutsal yerlere yönelik etkinlikler “inanç turizmi” olarak tanımlanmaktadır. İnanç turizmi, turistlerin değişen ihtiyaçlarına yanıt olarak mevcut kültürel değerleri korumak, onları turizme kazandırmak ve dünya çapında tanıtmak amaçlanmaktadır (Kozak, 2017: 35). Ayrıca dini mekan ziyaretleri, dini törenlere katılma, törenlere katılma, dini görevleri yerine getirme, kutsal ve ünlü putları ziyaret etme gibi önemli boyutlara ulaşmış bir seyahat hareketidir (Usta, 2016: 12-13).

4.3.7.1. Türbeler ve Kümbetler

Dini inançları ve anlayışları gereği Türk kültüründe mezar yapılarına ve türbelere her zaman özen gösterildiği bir gerçekliktir. Dolayısıyla türbeler, mezarlar ve şahideleler mimari olarak sanat alanının incelemelerinde önemli bir konu olmuştur. Kayaoğlu’na göre (2020: 88); Bitlis ve çevresinde rastlanılan önemli bir mimari eserde kümbetlerdir. XIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu’da devam eden ölü gömme ve mezar anıtı geleneği birçok İslam ülkesinde görülmeyen örnekleriyle dikkat çekicidir.

Bitlis’in şehir dokusu incelendiğinde hemen hemen her mahallede bir veya birkaç ünlü kişinin türbesinin olduğu görülmektedir. Bu türbelerin etrafında da kendiliğinden mezarlıklar oluşmuştur. Bitlis’te yetişmiş, yaşamış, hizmet etmiş ve burada vefat etmiş din ve ilim adamları iki grupta ele alınabilir. Birinci grupta, din büyüğü, irşad ehli kişiler olarak Şeyh Tahir-i Gürgi (Zeydan Mahallesi) ve Hacı Hasan-ı Şirvani (Alemdar Cami karşısı), ilim adamı ve yönetici kişiler olarak da Şems-i Bidlisi (Şems Mahallesi) ile Şeref Han V (Şerefiye Külliyesi) gösterilebilir (Kayaoğlu, 2020: 89).

Ayrıca Bitlis’te Ziyaeddin Han Türbesi, Şerefhan Türbesi, Veli Şemseddin Türbesi, Memi Dede Türbesi, Nuhiye Türbesi ve Küfrevi Türbesi olmak üzere önemli türbeler bulunmaktadır. Bu türbelerin yapıları ve süslemeleri incelendiğinde ilkel bitki motifleri, palmet ve damla motifleri, geometrik ve bitkisel motiflere rastlanılmaktadır (Baş, 2002: 47-58).

Resim 4.11. Bitlis Türbeleri (Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

4.3.7.2. Külliye, Medrese ve Camiler

Bitlis'in tarihi dokusu içinde cami ve medreselerinde çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kapsamda medrese ve camilerin tarihi ve mimari bakımdan çok önemli eserler olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 4.12. Yusufiye Medresesi

Bitlis'te mimari yapılar incelendiğinde “Ulu Cami, Şerefiye Külliyesi, Memi Dede Mescidi, Gazi Bey Cami, Alemdar Cami, Gökmeydan Cami, Kureyşi Cami, İhlasiye Medresesi, Hatibiye Medresesi ve Kurubulak Cami gibi yapıların tarihi, plan özellikleri ve süslemeleriyle dikkat çekici oldukları söylenebilir (Baş, 2002: 19-45).

Resim 4.13. Gazi Bey Cami

5. BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARI

5.1. Bitlis İl Merkezi El Sanatları

5.1.1. Bitlis Hariği

Harik, Bitlis'e has tamamen elişli olan, yörenin geçmiş yıllarda yaygın olarak kullandığı bir ayakkabı türüdür. Doğal olması, ayakta romatizmal rahatsızlıklara iyi gelmesi, yaz aylarında ayağı serin tutması, taşlı arazide yürümeyi kolaylaştırması gibi nedenlerle geçmiş yıllarda halkın tercih ettiği bu el sanatı unsuru, günümüzde daha çok folklor ekiplerince giyilmektedir ya da hediyelik olarak kullanılmaktadır. Harik aynı zamanda ev içerisinde ve turistik yerlerde de giyilebilmektedir. Harik romatizmal hastalıkların yanı sıra ayağında mantar oluşan hastalar tarafından da tercih edilmektedir.

Anadolu'da ayakkabıcılığının hammaddesi genellikle deri olurken, Bitlis'in geleneksel ayakkabısı olan hariğin ana hammaddeleri kendir, keçi kılı ve yün ipliktir. Harik, "üst örgü" ve "alt taban" olmak üzere iki ana parçanın birbirine dikilmesiyle oluşmaktadır. Üst örgü keçi kılı ya da koyun yününden elde edilen ipliklerden çorap tarzında beş şiş örgüyle örülür. Alt taban ise kendirden örülür. Daha sonra bu parçalar dikilerek birleştirilir. Topuk kısmının biraz üstüne de hariğin ayağa daha sağlam oturması ve ayaktan çıkmaması için bağcık dikilir. İsteğe göre orlon ipliklerle de desen yapılabilir. Ancak, hariğin orijinali ve kabul göreni desensiz olanıdır. Orlon iplik kullanımı ürünü orijinallikten uzaklaştırmaktadır. Görüşme yöntemi çerçevesinde bilgi alınan harik ustası Haydar Yılmaz'a göre; 600 yıllık geçmişiyle Bitlis yöresine özgü olup başka bir bölgede görülmeyen bu el sanatının yapımı özel beceri istemektedir. Kendir iplik yapımı ve tabanın çuvaldız ile gergin bir şekilde örülmesi oldukça zordur. Bir çift harik için 2500-3000 çift yönlü dikiş gerekir. Kendir çok toz oluşturduğu için çalışma anında solunum yollarında rahatsızlık oluşabilmektedir. Ayrıca çuvaldız ile çok fazla sayıda gergin dikiş yapıldığı için elde tahriş, yaralanma ve kesilmeler olmaktadır. Bir çift harik en az 4-5 günde tamamlanabilmektedir (Sökmen ve Balkanal, 2018: 387).

Resim 5.1. Bitlis Hariği

5.1.2. Harik Yapım Aşamaları

Haydar Yılmaz ile yapılan görüşme neticesinde edinilen bilgilere göre; Bitlis hariği ek ayrımı, ip yapımı, kalıp yapımı, kalıp kurutma, kalıp astarlama, iç dikiş, yan dikiş, üst örgünün hazırlanması, üst örgü ve tabanın montelenmesi, yöresel nakışlar, bağcık yapımı ve dikimi ile kalıplama olmak üzere 12 zorlu aşamada tamamlanabilmektedir.

Ayrıca, harik ayakkabı her ayak numarasına göre tek çeşit üretilmektedir. Bununla birlikte, süs amaçlı mini harikler de yapılmaktadır. Harik yapımında baklava dilimi, düz desen ve çiçek deseni olmak üzere üç tür motif kullanılmaktadır. Genellikle düz ve baklava dilimi erkekler, çiçek deseni ise kadınlar için kullanılmaktadır.

Günümüzde hariklerin ortalama maliyetleri 90-100 TL arasında olup, satış fiyatları ise 400 TL'dir. Mini hariklerin maliyeti ise 10 TL olup, 60 TL'ye satılmaktadır. Bir çift harik yapımı yaklaşık beş günde tamamlanmaktadır. Bir yıl içerisinde maksimum 70 çift harik yapılabilir.

Farklı teknik ve yöntemlerle yapılabilen hariğin yapım aşamalarını kısaca şu şekilde sıralayabiliriz;

5.1.2.1. Kendiri Ayıklayarak Ekler Halinde Ayırmak (Ek Ayrımı)

Ham haldeki kendir bağı düğümü çözüldükten sonra silkelenerek gevşetilir ve içindeki yabancı maddeler ile tozların dışarı atımı sağlanır. Daha sonra (yan dikiş

içindeki dikişten biraz daha kalın olan) dikiş boyunca belirli bir kaldırma ile tek tek ayrılırlar ve zeminin üstündeki şerit üzerine yan yana yerleştirilirler. Bu ayırma işlemi sırasında kenevir bitkisinden yabancı maddelerin uzaklaştırılmasına dikkat edilir. Normal bir tel yapmak için, ipin uzunluğu boyunca çıkarılabilir bağlantıların sayısı 8 ila 17 arasında değişir.

Resim 5.2. Kendir Ayırma

5.1.2.2. Kendir Eklerini İp Haline Dönüştürmek (İp Yapımı)

Şerit üzerine belli kalınlıkta ve düzenli bir şekilde sıralanan kendir ekleri Kirman benzeri bir araçla (El Makinesi) çevirme yöntemi kullanılarak tek kat halinde uzatılır. İpe başlanırken ve bitirilirken ipin iğneden geçebilmesi için kendirin en ince yerinden çevirme işlemini yapmak gerekmektedir. İlk ekten sonra uzama işlemi tamamlanana kadar kendir ekleri incelidikçe yeni kendir ekleri eklenir. Kendir bağının uzunluğuna göre 8 ile 17 arasında ek kullanılarak tek kat halinde çevrilen ip uzadıkça el makinesi üzerine sarılır ve bu şekilde yaklaşık olarak 6-7 metre uzatılır. 6-7 metre uzatılan tek katlı ip son işlem olarak ikiye katlanarak uzatılır ve el ile çevrildikten sonra astar bezle silinerek ip yapımı tamamlanır.

Resim 5.3. İp Yapımı

5.1.2.3. Taban Kalıbını Yapmak (Kalıp Yapımı)

Keçi kılı veya kendir artıkları ayıklanarak temizlenir ve elyaf kıvamını alıncaya dek iyice gevşetilir. Daha sonra ayak tabanı şekli be numarası standardındaki tahta kalıplara uygun olarak belli tutamlar alınır ve leğen içerisinde sıcak su ile ıslatılarak tahta kalıplar içerisine yerleşecek şekilde sabun kullanılarak keçeleşinceye kadar ovulur. Bu işlem kalıbın çift yönüne uygulanır. Tam keçeleşen ve şekil alan kalıplar tahta kalıplar içerisinden çıkarılır, suyu süzülerek kurutulmaya bırakılır.

Resim 5.4. Kalıp Yapımı

5.1.2.4. Taban Kalıbını Kurutmak (Kalıp Kurutma)

Taban kalıbının kurutulması yaz ayları güneş altında, kış ayları ısıtıcı kullanılarak gerçekleşir. Kurutma işlemi yapılırken kalıbın her iki yönünü belli kuruluğa geldikçe 3-5 kez çevirmek gerekir. Nemli bir kalıba dikim işleminin yapılması imkânsız denecek kadar zor olduğu için kalıbın her iki yönünün tamamıyla kurumasına itina gösterilir.

5.1.2.5. Taban Kalıbını Bezlendirmek (Kalıp Bezlendirme)

Kurutulan kalıplar astar bez üzerine bırakılarak tüm etrafı yaklaşık olarak 1 cm fazlalık payı bırakılarak çizilir ve daha sonra bu astar bez çift kay olacak şekilde kesilir. Kesilen astar bezler kalıbın çift yönüne bırakılarak önce baş ve topuk kısımları, sonra yan kısımları çözgü ipliyle tek kat olarak yarımşar cm aralık bırakılır ve kalıbın çift yönüne uygulanarak tüm etrafı dönülecek şekilde dikilir. Kalıp iç dikimi tamamlandıktan sonra kenarlarda kalan fazlalık payı kesilir ve çözgü ipi ile yorgan iğnesi kullanılarak çift kat olarak kalıbın tüm yanı dönülecek şekilde yan dikişi tamamlanır. Son olarak yine iki kat kullanılan çözgü ipliyle kalıbın iç kısmı 2 şer cm aralıklarla 3 sıra dönülerek kalıp tamamlanır.

Resim 5.5. Kalıp Bezlendirme

5.1.2.6. Taban İç Örgü Çalışmasını Yapmak (İç Dikiş)

Kendir ipleri çuvaldız iğneyle bezlendirilmiş kalıbın orta kısmından başlanarak belli aralık ve belli dönüş şekilleriyle kalıbın bütünü doldurulmak kaydıyla dikilerek taban iç dikiş yapılır. İç dikiş kalıp üzerinde topuk kısmının 5 cm yukarısından başlanılarak baş kısmın 5 cm aşağısından dönülerek çift yönlü olarak dikilir. Dikişlerin bir cm'yi geçmemesine ve son derece gergin bir şekilde atılmasına azami dikkat edilir. Dikişlerin rahat ve gergin şekilde atılması için bağdaş kurarak oturmak ve her dikişi önce diz kullanılarak daha sonra bir önce atılmış olan dikişi iyice sıkarak son dikişi atmak gerekmektedir.

Resim 5.6. Taban İç Dikiş

5.1.2.7. Taban Yan Örgü Çalışmasını Yapmak (Yan Dikiş)

İç dikişi bitirilen tabanın kenar fazlalıkları iki tekin birbirine eşin gelecek şekilde kesimi yapılır. Yan kısımları çuvaldız iğne ve kendir ipiyle ilk etapta tabanın alt kısmından başlanılarak üste doğru çapraz dikiş atılarak ikinci etapta çapraz dikişin arasından düz dikiş atılarak, üst ve yan bölümlerine iki ayrı şekil gelecek biçimde tüm kenarların baştan sona dönülmesiyle yan dikiş tamamlanır. Yan dikiş yapılırken her iki tekin birbirine olan uyumu çok önemlidir ve defalarca ölçüm yapılarak yan dikiş dikilmesi gerekir.

Resim 5.7. Yan Dikiş

5.1.2.8. Taban Üst Örgü Çalışmasını Yapmak (Üst Örgünün Hazırlanması)

Taban üst örgü çalışması, tamamlanan harik tabanına uygun ölçüde, keçi kılı ipiyle beş şiş yöntemi kullanılarak patik şeklinde desensiz düz yapılarak tamamlanır. Taban iç örgü çalışması keçi kılı gibi sert ve doğal bir iplikten bir çifti 3-4 günde tamamlanarak yapıldığı için, patiği yapan her insan yapamamaktadır. Genellikle önceden belirlenen ve işinde uzman kadınlar tarafından üst örgüler yapılmaktadır.

Resim 5.8. Taban Üst Örgü Çalışması

5.1.2.9. Üst ve Alt Örgüleri Birleştirmek (Birleştirme)

Hazırlanan üst örgüler alt tabana en doğru şekilde gelecek biçimde ayarlanır ve dikilir. Normal dikiş atılmadan önce çözgü ipi ve yorgan iğnesiyle atılan idare dikişidir. Tutturulan üst örgülerin iç kısmından tabanın yan dikiş bölümüne tüm etrafı

dönülecek şekilde çuvaldız iğne kullanılarak kendir ipiyle dikilir. Dikişler iç kısımdan 2 cm dış kısımdan yarım cm olarak dikilmelidir.

5.1.2.10. Bağcık Örmek ve Dikmek

Üst örgü yapılırken kullanılan keçi kılı ipi ve yöresel nakışlar dikilirken kullanılan yün ipler belli uzunlukta kesilir (1-1,5 Metre). Kesilen bu ipler ikiye katlanarak saç örgüsü veya çift örgü gibi örgü teknikleri kullanılıp bitirilinceye kadar örülerek bağcıklar hazırlanılır. Hazırlanan bağcıkların uç kısımlarına püsküllendirme yapıldıktan sonra püsküller birbirine denk gelecek şekilde ikiye katlanarak üst örgünün topuk kısmına uygun renkte yün iple yorgan iğnesi kullanılarak dikilir.

5.1.2.11. Yöresel Nakışların İşlenmesini Yapmak (Nakışlama)

Alt taban ve üst örgüsü birleştirilerek hazırlanan hariğin üst örgü bölümünün ön (burun) ve yan (ağız) kısımlarına genellikle mat renkli (kahverengi, bordo, koyu yeşil v.s.) yün ipler ve yorgan iğne kullanılarak yöresel nakışlar atılır. Yöresel nakışlar atılırken çoğunlukla harikle özdeşleşmiş olan baklava dilimi, çiçek ve düz nakış gibi desenlerin şablonları çizgi taşıyla çizildikten sonra ayak numarası ebatına göre belirlenecek dikişler yorgan iğne kullanılarak dikilir.

Resim 5.9. Nakışlama

5.1.2.12. Ürün Kalıplamak (Kalıplama)

Tüm dikim işlemleri bitirilen hariklerin üst örgü bölümünün iç kısımları kağıt, astar bez veya kendir doldurularak kalıplanır ve su ile iyice ıslatılır. Su ile ıslatılmasının sebebi kendir ve keçi kılı malzemelerinin su değdiği zaman şişme yapır

en düzenli şekilde kalıba girmesidir. En az üç gün kurutulmaya bırakılan harikler en uygun şekli aldıktan sonra artık kullanıma hazırdır.

5.2. Adilcevaz İlçesi El Sanatları

Elcevaz ismi ile anılan Adilcevaz ilçesi Bitlis'e 90 km uzaklıkta bir konuma sahiptir. Saydam'a göre (2013: 19); Adilcevaz'ın tarihi çok eskiye dayanmaktadır. 1071 Malazgirt savaşından sonra bölgede Türkmen hakimiyeti başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'ndan (1514) sonra Adilcevaz Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.

Türk kültürüne ait geleneklerin yaşatıldığı Adilcevaz ilçesinin en önemli gelir kaynağı ceviz üretimidir. Bu bağlamda her yıl geleneksel ceviz festivali düzenlenmektedir. Bununla birlikte Adilcevaz Sahil Kalesi, Paşa Camii, Eski Camii Urartu mezarlığı, Kohoz hanı, Akçayuva kümbeti gibi eserler ilçenin tarihi kültürünü yansıtmaktadır.

Geleneksel el sanatları bağlamında, Adilcevaz ilçesinde kilim dokumacılığı ve kilimcilik üzerine faaliyetler de yapılmaktadır. Bu faaliyetler kültür turizmi açısından el sanatları bağlamında değerlendirildiğinde profesyonellikten ziyade daha çok hobi olarak yapılmaktadır. Bu faaliyetler Adilcevaz Kaymakamlığı, Kültür Müdürlüğü ve Halk Eğitim Merkezi bünyesinde açılan kurslar aracılığı ile yürütülmektedir.

El sanatları kapsamında Adilcevaz kilimciliği ele alındığında hem il hem de ilçe bazında kültür turizmine katkı sağlamadığı görülmektedir. Geleneksel el sanatları olarak değer atfedilen kilimcilik günümüz koşullarında yeterli ilgi ve önemi görmemektedir.

Resim 5.10. Adilcevaz Kilimi (www.tatso.org.tr)

5.3. Ahlat İlçesi El Sanatları

5.3.1. Bastonculuk Geleneği

Yürümeyi kolaylaştırmak için dayanak olarak kullanılan, ağaç ve metal malzemelerden yapılan bir araç olan baston, çeşitli tekniklerle işlenerek ve süslenerek sanatsal bir nitelik kazanmıştır. Bu niteliğinin yanında baston tarihte silah, otorite veya iktidar sembolü olarak da kullanılmıştır.

Anadolu’da baston kullanımı 19. yüzyıl ortalarında başlamış ve yayılmıştır. Daha önceleri baston yerine asa kullanılmıştır. Asanın bastondan farkı daha uzun ve başının topuzlu olmasıdır.

Bastonun ana malzemesi ahşaptır. Kızılcık, akçaağaç, kayın, ceviz, çam, gül, ortanca, hançer, kayın, fındık, meşe, kiraz ve porsuk olmak üzere farklı ağaç türlerinden baston yapılmaktadır. Bununla birlikte, baston yapımında sağlamlıkları ve dayanıklılıkları nedeniyle kıızılcık ve ceviz ağaçları daha çok tercih edilmektedir.

Baston yapılırken bir dizi işlemin takip edilmesi gerekmektedir. Bu işlemler sırasıyla; fırınlama, tornalama, gövde, sap, uç takma, sistire ve zımpara, boyama, süs işleme ve vernikleme şeklindedir. Bastonlar kendinden saplı, takma saplı ve şişli saplı olabilir. Baston süslemede, insan ve hayvan figürleri, bitkisel/geometrik motifler, girişik bezeme adı verilen geçmeler ve yazılar kullanılabilmektedir. Süsleme ile baston ustası yaratıcılığını sergileme ve kendi tarzını ortaya koyma imkanı bulur. Yılan

motifli bastonların şifa dağıttığına inanılır. Bastonlar, derin ve yüzeysel oyma, ahşap ve sedef kakma, boyama, dağlama ve sıvama teknikleri ile süslenmektedir.

Resim 5.11. Ahlat Bastonları

5.3.2. Baston Anlatımı

Ahlat bastonları 1000 yıllık geçmişe sahip tarihi bir el sanatıdır. Bastonlar, başlangıçta insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamak için üretilmiş ve kullanılmıştır. Bu amaçla asırlar boyu günlük kullanıma yönelik üretimler baba-oğul-usta-çırak ilişkisi ile devam etmektedir.

Ahlat bastonlarının en belirgin özelliği ceviz ağacı ile manda, koç ve sığır boynuzlarından yapılmış olmasıdır. Ceviz ağacı ve boynuz zamana ve çürümeye en dayanıklı malzemedir. Özellikle boynuz eski inanışlara göre başta romatizma olmak üzere strese karşı etkilidir, ceviz ağacının da kan dolaşımını hızlandığı düşünülmektedir. Bu nedenlerden dolayı, tarih boyunca ceviz ağacı ve kemik (boynuz) saray süslemelerinde, önemli biblolar, kılıç ve silah kabzalarında ve asırlardır Ahlat bastonlarında kullanılmaktadır.

Ceviz ağacının ve boynuzun renk ve desenleri Ahlat bastonlarının belirgin özelliğidir. Klasik türde yapımına başlanan Ahlat bastonları bugün Selçuklu baston atölyesinin katkılarıyla 100 çeşidin üzerinde üretimle devam ettirilmektedir.

Baston üretimi incelendiğinde, 3 çeşit baston yapıldığı görülmektedir. Bunlar; kullanılmaya yönelik bastonlar, hediyelik veya dekoratif bastonlar ve yüksek kaliteli özel tasarım bastonlar şeklinde gruplandırılabilir.

- Kullanılmaya yönelik bastonlar; işçilik gerektirmeyen baston çeşidi olarak nitelendirilebilir. Bu baston türünde önemli olan husus, bastonun yaşlı ve hasta olan kişileri taşıyacak güç ve kuvvette olmasıdır.
- Hediyeelik veya dekoratif bastonlar ise hem kullanım hem de dekoratif amaçlı üretildiği için bastonun kafa ve gövde özellikleri çerçevesinde daha kaliteli olması hedeflenir. Gövde motiflerinde de Selçuklu ve Osmanlı motifleri kullanılmaktadır.
- Yüksek kaliteli özel tasarım bastonlar ise sanat değeri yüksek, özellikli bastonlar olarak tanımlanabilir. Boyut, zarafet, incelik ve yoğun el işçiliğinin öne çıktığı bu bastonların her birinin birer sanat eseri olduğu şüphesizdir.

Coğrafi işaret, baston sanatının bu bölgede Ahlat'a ait olduğunu belirten manşet haline gelmiştir. Pazarda daha önemli kazanımlar sağlamıştır. Refa Gökbülak'a (Ahlat Bastonu Ustası) göre; günümüz insanı kaliteye önem verdiğinden coğrafi işaret, baston üretimi için faydalı olurken, aynı zamanda tasarımların farklı yerlerde kullanılmasının önüne geçilmesine de katkı sağlamaktadır.

Ahlat bastonlarının ekonomik olarak çok büyük bir katkısı bulunmamasına karşın, ilin, ilçenin ve ülkemizin tanıtımına önemli katkıları vardır. Başta Ahlat olmak üzere kentin büyük bir kısmı el sanatlarıyla tanıtım imkanı bulmaktadır. Bu bağlamda, şehre gelen konuklara özellikle el sanatlarının hediye edilmesi, kentin öne çıkan değerleriyle tanınmasını sağlamaktadır. Zira Bitlis'e gelen tüm konuklara ve özel misafirlere Ahlat bastonları hediye olarak verilmektedir.

Ahlat bastonları geldiği noktada duygunun, emeğin, sabrın sonucunda ahşap ve kemikle yoğunlaşarak sanata dönüşen turistik bir üründür. Ahlat bastonları Ahlat tarihi ile başlayan bir geçmişe sahiptir. Prof. Dr. Oktay Belli'nin bölgede yapmış olduğu çalışmalarda 2700 yıllık baston bulgularına rastlaması baston tarihinin geçmişinin kanıtı haline gelmiştir.

Buğrul'a göre (2010: 103); usta-çırak ilişkisi kapsamında, Ahlat'ta sanatkarlara yönelik bir alt yapı çalışması yapılmıştır. Bu durum, Ahlat'ın bir kültür merkezi haline dönüşmesinde son derece etkili olmuştur. Zira büyük emekler

harcanması sonucunda ortaya çıkan önemli eserlerin varlığı, aynı zamanda Ahlat'ın tarihi bir mekan olduğunu da göstermektedir.

Turistik ürün değerlendirmesi açısından el sanatları bir ülkenin kültürel kişiliğini anlatan en canlı ve en anlamlı belgesidir. Avrasya'nın kültür kavşağı insanlığın ortak mirası Anadolu'daki 1000 yıllık Türk kültürü ve sanatıdır. Anadolu da yaşamış pek çok uygarlığın kültürü ve sanat içerisinde yeni bir sentez oluşturarak varlıklarını bugüne dek sürdürmüşlerdir. Bu yüzden el sanatları kökleri çok eskiye dayanmakta ve sosyo-kültürel açıdan büyük önem arz etmektedir.

Bitlis ili başta Anadolu'nun İran'a ve Kafkaslara açılan kapısı konumunda olduğundan el sanatlarımızın mimarisi, edebiyatı, üretim tarzı ve yaşam biçimi yönünden başta Anadolu'nun, İran'ın, Kafkasların ve Mezopotamya coğrafyasının ortak kültürünü yansıtan ender bir vilayettir.

Refa Gökbülak, bu topraklarda atalarımız tarafından kurulan büyük medeniyetin derin izlerini taşıyan el sanatlarının ecdadın yükseliş dönemlerinde başta altın, gümüş, bakır, çinicilik, taş işçiliği, baston sanatı, halı kilim, toprak ürünleri ve daha birçok el sanatının bölgede üretildiğini ifade etmektedir. Bu durumla birlikte, birçok el sanatının zaman içerisinde kaybolduğunu, günümüze intikal eden el sanatlarının da kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları arasında bulunduğunu ifadelerine eklemiştir.

Aynı zamanda, baba mesleği olan bastonculuğu 35 yıldır sürdüren Refa Gökbülak, bölgede sanatlarına destek verilmediği için atölyelerini kapatmak durumunda kaldıklarını ifade etmektedir. Günümüzde baston sanatı, taş ve ahşap işçiliği sınırlı sayıda da olsa devam etmektedir. Ancak, 20 yıl önce ilçede 15 atölye faaliyet gösterirken bugün 4 atölyede ustalar tek kişi olarak üretim yapmaktadır. Sadece Selçuklu bastonda 5 kişi çalışmaktadır. Yakın gelecekte bu atölyelerde kapanmaya yüz tutacaktır.

5.3.3. Yapım Aşaması

Ahlat'tan ve diğer ilçelerden temin edilen ceviz ağaçları hızar atölyesinde 3cm veya 7cm kalınlığında kesilmektedir. Daha sonra bu ağaçlar güneşin olmadığı gölge bir alanda en az 2 yıl kurutulmaktadır. Kuruyan ceviz ağaçları atölyelerde baston

ebatlarında 3'e 3 biçilmektedir. Daha sonra fırça sapı yuvarlayan makine ile pulanya ve rende yardımıyla baston gövdeliklerine yuvarlanır. Bastonların gövdesi yukardan aşağı incelmektedir. Buda bastona ağır bir zarafet katmaktadır.

Yuvarlanan ağaçlar 40, 80, 160 ve 220 numaralı zımparalar ile zımparalanır ve bu sayede ağaçların temiz ve pürüzsüz olması sağlanır. Daha sonra aynı gövdelere kavalye açılır. Kafalar 6-7 cm'ye 12 çapında 3cm kalınlığında biçilir, kavalye ebatında delinir yuva açılır ve beyaz tutkalla kafa ve gövdenin birleşmesi sağlanır. 1 gün kuruduktan sonra kalıplar aracılığıyla baston gövdesi çizilerek, ardından istenilen baston modeli el aleti olan dekopaj ile kesilir ve kabaca baston ortaya çıkarılmış olur. Bu aşamadan sonra kafanın baş ve tepe kısımlarına kemik yapıştırılır.

Boynuzda ceviz ağaçları gibi en az iki yıl kuruduktan sonra işlenir. Bu işlem yapılmazsa eğilmeler meydana gelmektedir. Boynuzlar pulanya da istenilen ebatla kesilir, kesilen parçalar eğri olduklarından pürümüz kullanılarak ateşle yakılır ve işkencede sıkıştırılarak düz hale getirilir. Çıkan kemikler zımpara makinesinde silinir. Bu aşamadan sonra kemikler kullanıma hazırdır. Önceden hazırlamış olduğumuz baston gövdesine tepe ve baş kısmına yapıştırılır. Gövdeye de kakma tekniği ile yapıştırılır. Bu aşamadan sonra tutkalın kurumması için 1 gün bekletilir. Daha sonra pulanyada bastonun kemikleri ve köşeli kısımları tıraşlanır. Fireze yardımı ile kabaca yuvarlanması yapılır. Daha sonra törpü ve eye ile son şekil verilir. Zımpara aşamasında geçtikten sonra baston vernikleme yapılması için hazırdır. Bu aşamada 3 çeşit koruyucu kullanılmaktadır;

- Eski yöntem olan domarika cila yöntemidir. Cila ve ispirto karışımı ilk elde edilen cila pamuk ve bezle bastonların baş ve gövdelerine sürülerek parlak zemin oluşturur.
- Ceviz yağı ve birçok yağ çeşitleri ilk bastona fırça veya bezle 3 aşamalı sürülerek, 1 gün bekletildikten sonra baston kuru bir bezle temizlenir ve baston satışa hazır hale gelir.
- Vernikleme yöntemi bastonun tüm zeminine önce dolgu verilip vurulması ve ardından tekrar zımparalanmasıdır. Bu sayede ağaçtaki tüm gözenekler kapanır. Ardından parlak ve pürüzsüz oluşan zemin üzerine son kat vernik vurulur. Vurulan vernik 2 gün içinde

kurumaktadır. Bu işlemlerin tamamlanmasının ardından, baston satışa hazır hale getirilir.

Resim 5.12. Ceviz Ağacı ve Kalıplar

Resim 5.13. Baston Yapımı

5.3.4. Bastonlar ve Özellikleri

Resim 5.14. Kemik Kafa Tebaş

Fotoğraf: 5.14

Baston Türü: Kemik Kafa Tebaş

Kullanılan Malzeme: 1000 yıllık ceviz ağacı, metal mil, Krom uçlu, vernikli. Kafa kısmında manda ve koçboynuzu bulunmaktadır.

Renk: Siyah renk manda, beyaz renk ise koçboynuzunun renklerindendir.

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2,2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif: Yok

Resim 5.15. Asil Kafa Parçalı Baston

Fotoğraf: 5.15

Baston Türü: Asil Kafa Parçalı Baston (4 parçaya ayrılıyor)

Kullanılan Malzeme: Dış budak ağacı (sert) ve ahşap vernik,

Renk: Sarı pirinç

Ölçü: Boy 95 cm, çap 2,5

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Rumi motifi

Rumi “Anadolu'ya ait” anlamına gelen eskiden Anadolu'ya Diyar-ı Rum denilmesinde ve 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yerleşen Selçuklu Türklerinin bu motifi geliştirerek, çok kullanmalarından dolayıdır. Rumi motifine ayrıca Selçukî de denilmektedir.

Resim 5.16. Kemik Kafa Kobra Kılıçlı

Fotoğraf: 5.16

Baston Türü: Kemik Kafa Kobra Kılıçlı Baston

Kullanılan Malzeme: Kafa kısmında manda ve koçboynuzu kullanılmıştır. Kılıç yatağan çeliği, Sapelli ağacı (ithal), krom uç.

Ölçü: Boy 94cm, çap 3cm

Kullanım Amacı: Yüksek kaliteli ve özel tasarım.

Motif ve Anlamları: Selçuklu Yıldızı Motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.17. Zebra Asa

Fotoğraf: 5.17

Baston Türü: Zebra Asa

Kullanılan Malzeme: 1000 yıllık ceviz ağacı, metal mil, krom uç, ceviz yağı kullanılmıştır.

Ölçüler: Boy 95cm, çap 2.3 cm

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Zebra Motifi

Dengeyi temsil eden bir totem hayvanını ifade etmektedir.

Resim 5.18. Mahmuzlu (Çıkıntılı) Baston

Fotoğraf: 5.18

Baston Türü: Mahmuzlu Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, kemik uç, vernikli

Ölçüler: Boy 92 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Gövde kemik kakma

Sedef kakmacılıkta genellikle, Selçuklu ve Osmanlı döneminde işlenen motiflere rastlanmakta olup, motiflerde geometrik desenler, çiçek, yaprak gibi doğadan izler işlenmektedir.

Resim 5.19. Kemik Kafa Kobra Baston

Fotoğraf: 5.19

Baston Türü: Kemik Kafa Kobra Baston

Kullanılan Malzeme: Kiraz ağacı, vernikli

Renk: Sarı pirinç

Ölçüler: Boy 92 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Yakma çiçek motifi

Resim 5.20. Tebaş Baston

Fotoğraf: 5.20

Baston Türü: Tebaş Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, Vernikli, lastik uç.

Ölçüler: Boy 92 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Lale motifi

Tasavvufta Allah'ın birliğini temsil ediyor.

Resim 5.21. Asa Baston (Paşa Baston)

Fotoğraf: 5.21

Baston Türü: Asa Baston (Paşa Baston)

Kullanılan Malzeme: Krom uç, ceviz ağacı, koruyucu ceviz yağı

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Selçuklu Yıldızı Motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.22. Mahmuzlu Baston

Fotoğraf: 5.22

Baston Türü: Mahmuzlu Baston

Kullanılan Malzeme: 1000 yıllık ceviz ağacı, metal mil, krom uç, koruyucu ceviz yağı, koçboynuzu (beyaz kısımlarda kullanılmıştır)

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Yok

Resim 5.23. Masifli Baston

Fotoğraf: 5.23

Baston Türü: Masifli Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, krom uç, koçboynuzu (kafa kısmı)

Renk: Koyu ve açık renk ceviz ağacı kullanılmıştır

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Gövde Selçuklu yıldız motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir. 1000 asırlık geçmişli model.

Resim 5.24. Kartal Başlı Baston

Fotoğraf: 5.24

Baston Türü: Kartal Başlı Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, Koruyucu vernikli

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Gövde Selçuklu yıldız motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.25. Kemik Kafa Kobra Baston

Fotoğraf: 5.25

Baston Türü: Kemik Kafa Kobra Baston

Kullanılan Malzeme: Kiraz ağacı, Koruyucu vernikli

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Yakma çiçek motifleri

Resim 5.26. Gümüş Kafa Baston

Fotoğraf: 5.26

Baston Türü: Tebaş Gümüş ve Asa Gümüş Baston (Savatlı Gümüş Başlı)

Kullanılan Malzeme: 1000 yıllık ceviz ağacı, krom uç

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Gövde Selçuklu yıldızı motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.27. Kobra Kılıçlı Baston

Fotoğraf: 5.27

Baston Türü: Kobra Kılıçlı Baston

Kullanılan Malzeme: Krom uç, gövde ceviz ağacı, kılıç yatağan çeliği, koruyucu vernikli

Renk: Renklendirmesinde 24 ayar altın ve özel ahşap boyalar kullanılmıştır

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 3

Kullanım Amacı: Yüksek kalite ve özel tasarım

Motif ve Anlamları: Gövde tezhip işleme

Altınlama anlamına gelen tezhip aynı zamanda motiflerde küçük ve sadeliği ifade etmektedir.

Resim 5.28. Kobra Kılıçlı Baston

Fotoğraf: 5.28

Baston Türü: Kobra Kılıçlı Baston

Kullanılan Malzeme: Gövde ceviz ağacı, krom uç, koruyucu vernikli, kılıç yatağan çeliği

Renk: 24 ayar altın ve özel ahşap boyalar kullanılmıştır

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 3

Kullanım Amacı: Yüksek kalite ve özel tasarım

Motif ve Anlamları: Gövde çiçek motifi

Doğal ve stilize olarak kullanılan motiftir.

Resim 5.29. Asil Kafa Baston

Fotoğraf: 5.29

Baston Türü: Asil Kafa Baston

Kullanılan Malzeme: Gövde ceviz ağacı, özel ahşap boyalı, koruyucu vernikli

Renk: Kırmızı

Ölçüler: Boy 103 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Rumi motifli

“Anadolu'ya ait” anlamına gelen eskiden Anadolu'ya Diyar-ı Rum denilmesinde ve 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yerleşen Selçuklu Türklerinin bu motifi geliştirerek, çok kullanmalarından dolayıdır.

Resim 5.30. Asa Kılıçlı Baston

Fotoğraf: 5.30

Baston Türü: Asa Kılıçlı Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, krom uç, kılıç yatağan çelik

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Yüksek kalite ve özel tasarım

Motif ve Anlamları: Kafa ve gövde el işi oyma gül motifi

Resim 5.31. Kurt Başı Bozkurt Baston

Fotoğraf: 5.31

Baston Türü: Kurt Başı Bozkurt Baston

Kullanılan Malzeme: 1000 yıllık ceviz ağacı, koruyucu ceviz yağı, metal mil

Ölçüler: Boy 95 cm, çap 3

Kullanım Amacı: Hediye

Motif ve Anlamları: Tamamı el işi oyma yaprak motifi

Resim 5.32. Kurt Başı Bozkurt Baston

Fotoğraf: 5.32

Baston Türü: Kurt Başı Bozkurt Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, koruyucu ceviz ağacı yağı

Ölçüler: Boy 95 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Hediye

Motif ve Anlamları: Gövde Selçuklu yıldız motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.33. At Başlı Baston

Fotoğraf: 5.33

Baston Türü: At Başlı Baston

Kullanılan Malzeme: Ceviz ağacı, koruyucu ceviz yağı, sarı uç

Ölçüler: Boy 93 cm, çap 2.3

Kullanım Amacı: Dekoratif kullanım amaçlı

Motif ve Anlamları: Gövde Selçuklu yıldız motifi

İç içe geçen iki kareden oluşan Selçuklu yıldızının her bir ucu bir erdemi simgeler. Bunlar sırasıyla; merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, cömertlik ve rabbine şükretmektir.

Resim 5.34. Kartal Başlı Tüm Boynuzlu Baston

Fotoğraf: 5.34

Baston Türü: Kartal Başlı Tüm Boynuzlu Baston

Kullanılan Malzeme: Tamamında manda, sığır ve koçbaşı kullanılmıştır. Metal mil, krom uç, koruyucu yağ ve keçeli parlatma yapılmıştır.

Ölçüler: Boy 95 cm, çap 2.2

Kullanım Amacı: Günlük kullanım ve hediyelik

Motif ve Anlamları: Tüm zemin elışı oyma gül motifi

5.3. Ahlat Taş İşçiliği

5.3.1. Ahlat Taşının Fiziksel ve Mekanik Özellikleri

Oluşumu itibariyle magmatik taş grubundan olan Ahlat taşının rengi; kırmızı, siyah, kül, gri, açık sarı ve beyazdır. Çakıllar volkanik tüflerdir ve yapısal olarak andezittir ve volkanik kül birikiminden kaynaklanır. Bu tür taşlara lav ve bileşimindeki maddelerden sonra isim verildiği için bu taş aynı zamanda bir andezit tüfüdür (Mutlu ve Öztürk, 2002: 44).

Ahlat taşı, volkanik olduğu için çok hafiftir. Bu kadar hafif olmasına rağmen taş yapıda basınç dayanımı yüksektir. Yapı malzemelerinin birim kütlesi ve maksimum yük, kalitelerini doğrudan etkiler. Yapı malzemesinin birim ağırlığı başına maksimum gerilme oranı, yani kalite katsayısı yaklaşık %78'dir. Bu değer, basınçlı yapı elemanları için çok iyidir. Ahlat taşı, mevsimsel sıcaklık farklılıklarından daha az etkilenir. Ahlat taşının en dezavantajlı yönü nemli ortamlarda ve suda yüksek su emme özelliğidir. Su, iyon değişimini kolaylaştıran ve malzeme bozulmasına neden olan güçlü bir çözücüdür. Bir kayadaki nem ile ilgili sorun, içindeki tuzların yüzeye hareket etmesi ve kaya yüzeyine beyaz çiçekler, kabuklar ve oyuklar şeklinde zarar vermesidir (Mutlu ve Öztürk, 2002: 48). Nitekim Ahlat, Selçuklu mezarlığında bulunan mezar ve çakıl taşları çiçeklenme, kabuklanma ve delinme göstermektedir.

Benzer bazı doğal yapı taşları gibi, Ahlat taşının da en önemli fiziksel özelliği yüzey altı ocaklardan çıkarıldığında kolay işlenebilmesidir. Ahlat taşının özellikleri incelendiğinde delikli bir yapısı olduğu görülür. Bu delikli yapıda taşın kolay işlenmesini sağlamaktadır. Ancak, Ahlat taşının nispeten yüksek su emme özelliği yağmur koşullarına dayanma kabiliyetini azaltmaktadır (Kazancı ve Gürbüz, 2014: 24).

Ahlat taşı ile yapılmış bir evin en önemli sorunu, taşın topraktan sodayı uzaklaştırmasıdır. Toprak nemli olduğunda, kayalar sodayı emer ve soda tabanın üzerine yükselir. Bu olay bölgede "pormut" olarak adlandırılır. Nemin temele ulaşmasını önlemek içinde temelin ön duvarı dikilmelidir (Çelebi vd., 2001:31).

5.3.2. Ahlat'ta Taş İşçiliği

Bitlis İline bağlı olan Ahlat ilçesi, Selçuklu kültürünü günümüze yansıtmakla birlikte, aynı zamanda "Ahlat Taşı" olarak isimlendirilen ve bölge mimarisinde önemli bir yeri olan taşıyla da meşhurdur. Ahlat taşı hem geçmiş dönemdeki yapılarda kullanılmış hem de günümüz modern mimarisinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Mutlu ve Öztürk, 2002:44-45).

Van Gölü kıyılarından başlayarak Ahlat çevresinde oldukça geniş bir alanda Ahlat Taşı işlemeciliği yapılmaktadır. Yani kaynak sorunu yok gibi görünmektedir. Ancak kırmızıyı, özellikle işlenmesi kolay blokları bulmak zordur (Kazancı ve Gürbüz, 2014: 24). Ahlat taşının renginin bir kısmı koyu kestane, bir kısmı açık kahverengidir. Yörede bu taşlara kırmızı taş denilmektedir. Bu taşlar, taşın sağlamlığını sağlayan cam malzeme içerir. Yerel halk, bu taşların getirildiği yeri; "Şihkulaklar'ın taşı veya Kuruçay'ın taşı" olarak adlandırmaktadır. Bu taşların sert yapılı ve güzel renkli olmasından dolayı ev inşasında tercih edildiği söylenebilir. Ahlat taşı bölgesel ve bilimsel literatürde "Çakıl" olarak tanımlanmaktadır. Beyaz taş madenciliği bölgesinde Uzunyar ve Yassitepe ocakları da aktif olarak taş işçiliği için kullanılmaktadır. Ancak, beyaz taş yazın güneşten, kışın dondan etkilenecek çabuk eridiği için rağbet görmemektedir. (Çelebi vd., 2001: 21).

Bununla birlikte, saha çalışmasında görüşülen kaynaklar, her bir kayanın kırmızı kaya kadar kolay kullanılabilen sert bir kaya olduğunu, ancak bölgede kırmızı kayanın daha yaygın olduğunu söylemiştir. Yörede kırmızı taşın yanında siyah, beyaz ve sarı renkli taşlarda çıkartılmaktadır. Üst düzey mimarinin incelenmesi sonucunda; günümüzde tüm binaların kırmızı taştan, kemerlerin ve bina dekorasyonun siyah taştan, köşelerin, kapı ve pencerelerin ise beyaz taştan yapıldığı görülmektedir. Sarı taş ise elle kolayca oyulduğu için günümüzde kullanımı yaygın değildir (Çelebi vd., 2001: 21).

Ahlat taşı, yaygın olarak bina yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. Yapının duvarları mürver taştan yapılmış veya mevcut yapının duvarlarını kaplamıştır. Ahlat taşı kışın ısı, yazın ise ısı iletmediği için bina duvarlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ahlat taşı bir çeşit izolasyon malzemesi olarak kullanılmaktadır. Taş kaplı binalar boyama veya yalıtım gerektirmediğinden inşaat maliyetlerini de

azaltmaktadır. Ahlat taşları genellikle bu bölgede kullanılmakta ve daha az da olsa çevre ilçelere sevk edilmektedir. Ahlat taşları yaygın olarak inşaat tuğlası olarak kullanılır, ancak aynı zamanda camiler, kuleler, mezar taşları ve çeşmeler gibi tarihi eserleri restore etmek için de kullanımı mümkündür.

5.3.2.1 Taşın Ocaktan Çıkartılması

Ahlat taşı, ilçeye 15-20 kilometre uzaklıktaki Nemrut dağı eteklerinde bulunan taş ocaklarından ilkel yöntemlerle çıkartılmaktadır. Açık ocaklarda çalışanlara "taş ustası" denir. Taşçılar, kompakt kaya sitelerini sahiplerinden bir ücret karşılığında kiralamaktadırlar. Bu alanlar genellikle tarım için uygun değildir.

Taş ocaklarında çalışan işçiler balyoz, manulye, küskü, çivi, kazma ve kürek gibi araçları kullanarak ilkel yöntemlerde taşlarını çıkartırlar. Bunun için öncelikle tespit edilen kayanın üzerindeki toprak temizlenir. Ardından kayanın tabanı tespit edilir. Nemrut Dağı'nın püskürmesi sonucu tuf zamanında toprakla kaplanmış ve sonraki patlamada tuf tekrar yere indirilerek büyük kaya blokları oluşturulmuştur. Taş blokların arasındaki toprak alanına zemin denir. Taban genellikle çok ince bir tabakadır. Taş ustası, keşfettiği üssünde küçük bir çukur kazar. Boğa veya siyah denen ağır, uzun bir metal çubuğun ucunu deliğe sokarlar. Çubuğun diğer ucuna basarak kaya bloğunu hareket ettirirler. Büyük taş bloklar bu şekilde hareket ettirilemediğinden, balyoz ile çivilerin belirlenen bölgelerine çakılırlar. Buna "çivileme" denir. Çivilemeden önce çivi alanı kazılır. Bu şekilde belirli büyüklükte bir taş blok çatlar. Çatlak kayayı çıkardıktan sonra, bu bloktan küçük bloklar çıkartılır. Çıkarılan blokların, ıslak durumdayken kereste fabrikasına gönderilmesi tercih edilmektedir. Zira nem kaybı, kesmeyi ve işlemeyi zorlaştırmaktadır.

Taş ustalarının verdiği bilgiye göre; açık ocakta genellikle iki kişi çalışırken, Ahlat'ta yaklaşık 100 taş ustası bulunmaktadır. Taşımacılık işinde ise yaklaşık 50 kişi istihdam edilmektedir. Her geçen yıl taş ustalarının sayısı azalmakta ve yeni nesil bu mesleği tercih etmemektedir. Kışın başından itibaren taş donar ve tırnaklar donmuş taşa girmez. Dolayısıyla kış mevsimi boyunca taş işçiliği yapılamamaktadır. Bundan dolayı da bu alanda çalışan işçilerin işsiz kaldıkları da bilinmektedir.

Resim 5.35. Taşın Çıkarılması

5.3.2.2. Taşın Kesilmesi

Taş ocaklarından bloklar halinde çıkartılan taşlar hızar atölyelerine getirilir. Hızar atölyelerinde su ile çalışan, büyük çarkları olan hızarlar ile taşlar düzgün bir şekilde kesilir. Hazıra gelen bloklar büyükse 3-4 yapı taşı kaldırılır, küçükse 1-2 yapı taşı kaldırılır. Ahşap kereste fabrikaları, inşaat tuğlası oluşturmayan taşları satın almazlar. Taş blokların farklı boyutlarda yapı taşlarına bölünmesi ve kereste fabrikasında satılması önerilmektedir. Çıkarılan taşın boyutu, kereste fabrikasından çıkan taş bloğun boyutuna bağlıdır. Büyük mayınlı bloklardan büyük taşlar kesilir ve duvar yapımında kesme taş kullanılır. Duvar kaplamaları ise daha düzgün kesme taştan yapılmaktadır. Mezar, minare gibi yapılar içinse bu taşlar ustaların ellerinde şekillenerek farklı şekillere bürünmektedir. Bugün Ahlat yaklaşık 15 kişinin çalıştığı 12 kereste fabrikası bulunmaktadır. Hızar atölyesinde kesilen taşların m²'si yaklaşık 30 TL'ye satılmaktadır.

Resim 5.36. Taşın Kesilmesi

5.3.2.3. Taşın İşlenmesi

Ahlat taşının birçok kullanım alanı vardır. Bu kullanım alanlarının her biri için taşın işlenmesi gerekebilmektedir. Siparişe göre az sayıda yapı taşı işlenirken, mezar taşları yoğun bir şekilde işlendiği söylenebilir. Tipik olarak, desenli beyaz taşlar evlerin, tapınakların ve çeşmelerin kapılarına yerleştirilir. Ahlat taşı geliştirmek için kullanılan iki farklı yöntem vardır. Bunlardan ilki cips yapma tekniği, ikincisi ise gravür tekniğidir. Yontma tekniği, eskiden hızar makineleri yokken yoğun olarak kullanılmıştır.

Günümüzde taş işçiliği için testere makinelerinin kullanılması, duvarın manuel olarak kesilmesi ihtiyacını tamamen ortadan kaldırmış ve binaların duvarları talaşla inşa edilmiştir. Günümüzde kullanılan duvar taşları 11-15 cm genişliğinde, 30-70 cm uzunluğunda ve 30 cm yüksekliğindedir. Günümüzde yapının iç duvarları içmelerle, dışı 5-12 cm genişliğinde taşlarla kaplanmıştır. Kereste fabrikasının ortaya çıkışı, taş ustaları için büyük bir darbe olmuştur. Taş ustası Mehmet Gülçiçek, pek çok kişinin düşük maaş karşılığında testereyle kesilmiş hazır taşlarla duvar örmeye başladığını, bu durumda mesleki anlamda olumsuzluklara neden olduğunu ifade etmektedir.

Yontma tekniği en çok minare taşında kullanılır. Bunun haricinde mezar taşı yapımında, çeşme yapımında ve restorasyonlarda yontma tekniği kullanılmaktadır. Ahlat taşının işlenmesinde kullanılan diğer teknik ise oyma tekniğidir. Oyma tekniği

genellikle mezar taşları yapımında kullanılır. Doğrudan testereyi kesin, önce kesme taşı ıslatın ve bir spiral ile silin. Çiviler daha sonra ustalar tarafından hazırlanan bir kalem ve bir desenle taşın üzerine çizilir. Desen taş üzerine boyandıktan sonra bir keski ve çekiçle oyularak desen oluşturulur. Modelin ince ve küçük kısımları ince uçlu bir keski ile, geniş kısımları ise geniş uçlu bir keski ile oyulmuştur.

Selçuklu yıldızları genellikle süs eşyası olarak kullanılır. Ayrıca ustalar, diğer bölgelerden gördükleri eşsiz koçları toplayıp tasarladılar. Bugün Ahlat'ta iki atölyede 8-10 taş oyma yapıldığı bilinmektedir.

Resim 5.37. Taşın İşlenmesi

Resim 5.38. Taşın İşlenmesi

5.4. Güroymak İlçesi El Sanatları

Uzun bir süre Çukur adı verilen ve daha sonra Norşin adını alan İlçe, nüfusu artıp büyüdükçe Güroymak olarak isimlendirilmiştir. İlçedeki Kümbet ve Selçuklu mezarlığından daha önce ovada 11. yüzyılda bir yerleşim olduğunun izlerine rastlanmıştır. Tarihi İpek Yolu üzerinde olan Güroymak İlçesi, değişik uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. (Saydam, 2013: 20).

Nemrut Dağı bitki örtüsü bakımından da ilgi çeken Güroymak'ta; “titrek, kavak, meşe ve huş” türü ağaç toplulukları vardır. Kraterin içi, endemik bitki türlerinin bulunduğu önemli bir alandır. Bir endemik tür olan "düğün çiçeği" de bu bölgede eşsiz bir bitkidir. Nemrut'ta orkide ve lale çiçekleri de yetişir.

Sökmen'e göre (2015: 59); Güroymak ilçesine bağlı Günkırı beldesinde ilkel çömlekçilik faaliyetlerine rastlanılmaktadır. Geçmişte çömlekçilik faaliyetleri her evde yapılırken, günümüzde çömlekçilik faaliyetleri ve çömlek üretimi yok denecek kadar azdır. Bu faaliyetler ilçedeki tek bir usta tarafından talebe bağlı olarak yapılmıştır. Teknolojik ilerlemeler ve koşulların etkisiyle topraktan üretilen kap kakak kullanılmazken, toprak yerini daha çok plastik ve diğer maddelerden üretilmiş ürünlere bırakmaktadır. Bu durumda, Güroymak İlçesi'nde geleneksel el sanatlarından toprak işçiliğinin kültür turizmi açısından yeteri potansiyele sahip olmadığı söylenebilir.

Resim 5.39. Güroymak Toprak İşçiliği (Yeni Bitlis Gazetesi)

5.5. Hizan İlçesi El Sanatları

Bitlis'in en küçük ilçesi olan Hizan, M.Ö. 1000'li yıllarda Urartular ile yerleşime açılan Hizan, Pers, Roma, Bizans ve Arap Devletlerinin egemenliğinde kalmıştır. 11. yüzyılda Selçuklu sınırının bir parçasıydı ve ardından 16. yüzyılın başlarında Osmanlı sınıırıydı. İlçe, 1936 yılında Bitlis ilinin güney kesiminde, Van Gölü'nün dik yamaçlarında kurulmuştur. İlçenin başlıca geçim kaynağı hayvancılık, tarım, meyve ve arıcılıktır. Ülkede kalkınma açısından son sırada yer alıyor. Hizan'ın sahip olduğu tüm köylerde arıcılık yapılmaktadır (Saydam, 2013: 23).

Geleneksel el sanatları bağlamında Hizan İlçesi'nde halıcılık, seccade ve heybe gibi ürünlere rastlanılmaktadır. Halıcılık, İl Kültür Müdürlüğü ile Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü tarafından açılan kurslar aracılığıyla yürütülmektedir. Seccade ve heybe ise Hizan ilçesinde halkın kendi evinde kurduğu el tezgâhları ile üretilmektedir. Geleneksel el sanatlarından olan bu iki üründe kültür turizmi bağlamında, turistik bir ürün olmaktan ziyade, daha çok hobi olarak ilgilenilen bir ürün olarak değerlendirilebilir.

Resim 5.40. Hizan Heybesi (Bitlis Etnografya Müzesi)

5.6. Mutki İlçesi El Sanatları

Türkiye'nin en küçük ve en geri kalmış ilçelerinden olan Mutki, arazi dağlık ve ormanlık, dik vadiler ile tepelerden oluşmaktadır. İlçenin sosyoekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Turizm açısından doğal güzellikleri bulunan Mutki ilçesi, geleneksel el sanatları bakımından da öne çıkmaktadır. Bu anlamda, yöresel olarak çanak, çömlek, vazo, tandır ve küp gibi bazı el sanatları örneklerine rastlanılmaktadır (Saydam, 2013: 26).

Geleneksel Anadolu porselenleri üzerine yapılan bir araştırma, neredeyse hepsinin çanak çömlek geçmişine sahip olduğunu gösteriyor. Çanak çömlekleriyle ünlü bölgelerden çömlekçilere bakarsanız, bazı yörelerde kadınların ve bazı erkeklerin çömlek yaptığını görebilirsiniz. Kullanılan hammaddelerin yerel özellikleri ve içerikleri vardır ve şekillendirme için kullanılan aletler de yerel isimlerle anılır (Gülaçtı, 2013: 523).

Örneğin, Çorum Osmancık'ta şekillendirmede kullanılan alete 'el tahtası', 'kazıyacak', 'payım' gibi isimler verilirken Bitlis'in Günkırı ve Kavakbaşı yörelerinde 'darık' denilmektedir. Anadolu'da ilkel çömlekçilik ve gelişmiş çömlekçilik olmak üzere iki ayrı çömlekçilik türü bulunmaktadır. İlkel çanak çömlek, çarksız döndürülebilen bir paspas üzerinde elle veya şaft onu destekleyemese bile bir paspas üzerinde yere bir kez vurarak kil kalıplama işidir. Gelişmiş porselen, taşıyıcı çark üzerindeki merkezkaç kuvveti yardımıyla elle dairesel bir şekle sokulur ve daha sonra

bir emaye veya emaye fırına yerleştirilir. Bu tariflere göre Bitlis'in Kavakbaşı ve Günkırı bölgelerinde yapılmaya devam eden çanak çömlek eski çanak   mleklerdir. Ancak bu alanlarda en az iki kez çekimler yapılmaktadır. Bu yönüyle Kavakbaşı ve Günkırı   mlek iliği ilkel   mlek ilikten azda olsa ayrılmaktadır. Depolama için kullanılan büyük küplerin atılması için açık pişirme kullanılırken, k  k tencere ve tavalarda tandırlar tercih edildi. Büyük küpler genellikle tahıl ve kuru gıda deposu olarak kullanıldığından, bu kaplarda açık havada düşük sıcaklıklarda yemek pişirmek yeterli olabilir. Ancak mutfak vazoları yapılırken sıvının kapatılması önemlidir. Bunu yapmak için daha yüksek sıcaklıklar gereklidir. Açık havada ateşleme sırasında elde edilen sıcaklık, kuyu yakıldığında 585 santigrat dereceye ve 696-915 santigrat dereceye ulaşabilir (  lenay, 2009: 67).

Kavakbaşı'nda tandırda pi irim ve çukurda pi irim yapılırken, Günkırı' da açık hava pi irimi yapılmaktadır. Yörede; k p, yayık, güveç, tabak, bardak, testi ve farklı boyutlarda birçok kap kacak geleneksel yöntemlerde yapılmaktadır. Özellikle yiyeceklerin saklandığı ve tur uların yapıldığı küpler bir insan boyundan büyüktür. Yiyecek küplerinin büyüklüğü, Urartu Krallığı döneminde yapılan küplerin büyüklüğüne yakındır (Belli, 2010: 294).

Resim 5.41. Mutki İlçesi Toprak İşçiliği (Bitlis Halk Eğitim Müdürlüğü)

5.7. Tatvan İlçesi El Sanatları

Bir cazibe merkezi olarak Nemrut Dağı'nın eteğinde ve Van Gölü'nün kıyısında yer alan Tatvan, 100 bine yaklaşan nüfusu ile Bitlis'in en büyük ilçesidir. Dara, Büyük İskender, Selçuklu Hükümdarı Alparslan, Timur, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Şah İsmail ve IV. Murat'ın ordularına ev sahipliği yaparak, Osmanlı Hükümdarlarının İran seferine çıktıklarında Tatvan'dan önemli derece istifade ettikleri söylenmektedir (Saydam, 2013: 27).

Tatvan, İran'a ulaşım sağlayan bir liman kentidir. Her şeye rağmen Tatvan harabelerinde bile korunmuş tarihi eserleri tanımak mümkündür. Bugün Tatvan'a bakıldığında turizm açısından zengin olduğu söylenebilir. Aynı zamanda ağırlık merkezidir. Yöre tarihi İpek Yolu üzerinde olup, değişik uygarlıklara ait izleri bünyesinde barındırmaktadır.

Geleneksel el sanatları bağlamında Tatvan İlçesi'nde Tatvan kuşağı, halıcılık, seccade ve heybe gibi ürünlere rastlanılmaktadır. Halıcılık, İl Kültür Müdürlüğü ile Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü tarafından açılan kurslar aracılığıyla yürütülmektedir. Seccade ve heybe ise Tatvan ilçesinde halkın kendi evinde kurduğu el tezgâhları ile üretilmektedir. Benzer şekilde de halkoyunları gibi gösterilerde kullanılmakta olan Tatvan kuşağı da Halk Eğitim Merkezleri bünyesinde açılan kurslarla sürdürülmektedir. Geleneksel el sanatlarından olan bu iki üründe kültür turizmi bağlamında, turistik bir ürün olmaktan ziyade, daha çok hobi olarak ilgilenilen bir ürün olarak değerlendirilebilir.

Resim 5.42. Tatvan İlçesi Seccadesi (www.tatso.org.tr)

6. BİTLİS İLİ VE İLÇELERİ EL SANATLARININ KÜLTÜR TURİZMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

El sanatları; kişilerin bilgi ve becerilerine dayanan genellikle doğal ham maddelerin kullanıldığı, el ile basit araçlarla yapılan, toplumun kültürünü yansıtarak üretimi yapan kişilerin duygu, düşünce ve becerisini kattığı ürünlerdir. El sanatları, bir ulusun kültürel kişiliğinin en anlamlı ve canlı belgelerindendir. Bir kültürün gelişmesinde el sanatlarının katkısı büyüktür (Sarıkaya vd., 2012: 181).

Yöresel el sanatları turizm endüstrisi ile yoğun bir etkileşim içindedir. Bu ürünlerin turistik mağazalarda özel bir yeri vardır. Bunun nedeni, turistlerin ziyaret ettikleri bölgeyle ilgili ürünleri satın almalarıdır, bu da kişisel deneyimlerinin bir kanıtı ve onlar için bir hatıradır. Bu nedenle el sanatları turizmin ayrılmaz bir parçasıdır. Turist merkezlerinde toptan ve perakende satışı yapılan orijinal veya imitasyon el sanatları oldukça popülerdir. Bu amaçla deneyimler, ziyaretler, alışveriş, müzeler, fuarlar ve festivaller gibi etkinlikler düzenler ve kültürel temalar ekler. Bu nedenle el sanatlarının, el sanatları ve yerel kalkınma faktörleri üzerinde olumlu bir ekonomik etkisi vardır (Can, 2013: 261).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bitlis ilinde demirciliğin çok ileri bir sanat dalı olduğu, yaptıkları Şeyhan, Makrari, Ziverzeyn denilen kılıçların hiçbir diyarda yapılmadığı anlatılmaktadır. Terzilerin diktikleri çuha ve kumaşlarda iğne yerlerinin belli olmadığı, tabakhanelerde işlenen Sahtiyan çeşitlerinin dünyanın hiçbir yerinde olmadığı ve Firengistan'a gönderildiği, Boyahanelerde üstat ve boyacıların olduğu, İspir'in Nakşi boyasının Bitlis'e özgü olduğu, ok ve yay yapımının çok iyi düzeyde olduğu, taş işçiliği ve hakkâklığın iyi bir sanat dalı olduğu da yazılmıştır (Eker Tiyenşan, 2005: 2).

Bitlis ilinde zengin çeşitlere sahip yöresel el sanatlarının birçoğu kaybolmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesinde yörede canlı olan demircilik, dericilik, boya yapımı savaş sonrası yıllarda önemini kaybetmeye başlamıştır. İlde yaygın olan el sanatları faaliyetleri toprak ürünleri, dokumacılık, Ahlat bastonculuğu, harik, taş işçiliği, oya-nakış işleridir. Günümüzde köylerde keçe, halı ve kilim dokumacılığı yapılmaktadır. Yerel giysilerin bir kısmı yörede üretilmektedir. Tiftik yününden örülen

başlık, eldiven ve çoraplar yöresel özellik göstermektedir (Bitlis İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013: 48).

Bitlis'te halı, ev ihtiyacı ve kız çeyizleri için ilkel yer tezgâhları ile mengenesiz dik döner tezgahlarla dokunur. Profesyonel olmayan halıların yanı sıra sanatsal özelliklere sahip halılar da bulunabilir. Halıların çoğunda tekstiller yündür, kenarlar dokunmuştur ve yer ve kenarlardaki desenler geometrik veya çiçektir. Eski halılardan alınırlar. Renkler genellikle kırmızı, beyaz, yeşil, siyah, bordo, bej ve turuncudur (Uluer, 2009: 47).

Bitlis yöresine özgü olan harik, kullanıcının ayak ölçülerine göre özel olarak üretilir. Yapımında kullanılan doğal malzeme ile giyen kişinin taşlı arazide yürümesi kolaylaşır. Genellikle Mutki ve Hizan ilçelerinde yaygın olarak üretilen ve kullanılan harik; yapım tekniği, kullanılan malzemeyle iki ilçe arasında farklılık gösterir. Hizan'da ince tabanlı, üst kısmı (yüz) yünden olup çorap şişleri kullanılarak örülür. Mutki'de ise daha kalın tabanlı, üst kısmı (yüz) keçi kılından olup çorap şişi veya çuvaldız (büyük iğne) kullanılarak örülür (Barut, 2013: 126).

Bir bölgede yaşayan insanlara özgü somut ve soyut özelliklerin turistlerin ilgi ve amaçları doğrultusunda gerçek ortamında deneyimlenmesi için yapılan seyahatlere kültür turizmi denir. Bu turizm türü; yerel halkın yaşayış biçimini, gelenek ve göreneklerini turistlere en iyi şekilde aktaran bir araçtır. Bölgenin kültürel mirasının doğru kullanımı ve turizme dahil edilmesi bölge ve ülke ekonomisine katkıda bulunur (Sarıoğlu ve Toptaş, 2017: 109).

Kültür turizmi; Arkeolojik, tarihi, mimari, kültürel ve folklor değerlerine erişimi, bunları görmeyi ve incelemeyi garanti eder. Zengin tarihi potansiyeli ve Urartulardan Osmanlılara kadar çeşitli medeniyetlere sık ziyaretleri ile Bitlis, her yaşta sayısız tarihi eseri barındıran bir açık hava müzesi görünümündedir.

Bitlis, kendine özgü yerel mutfak, kültürel özellikleri, geleneksel sanatı ve mimarisi ile ziyaretçileri cezbeden kültürel bir folklor yapısına sahiptir. Bu kültürel özellikler, tanıtımı amaçlamak için daha fazla dikkat gerektirir. Ayrıca il, farklı medeniyetleri tanımak isteyen ziyaretçiler için de bir cazibe merkezi konumundadır (Sarıoğlu ve Belli, 2017: 3).

Doğu Anadolu Bölgesi içindeki çevre illerle kıyaslandığında, Bitlis'in kültür turizmi bakımından öne çıktığı söylenebilir. Kentte toplam 436 adet tescilli taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Somut olmayan kültürel miras bakımından zengin olan Bitlis'in tarihi ve kültürel mirası büyük bir risk altındadır. Şehrin en önemli simgelerinden biri olan Bitlis kalesi geçen yoldan dolayı tahrip olmuştur. Bitlis'in tarihi evleri gerekli tadilatların yapılmaması nedeniyle her geçen gün kötüleşiyor. Tarihi binaların etrafındaki yetersiz binalar tarihi binaları tahrip ediyor. Bitlis ilinde bulunan bu yapıların turizme kazandırılması hem kültürel mirasın korunmasında hem de il için ekonomik bir kazanım sağlanmasında önemlidir.

Tarih boyunca Bitlis, kaleler, tapınaklar, medreseler, mezarlar, köprüler ve kervansaraylar dahil olmak üzere birçok farklı medeniyete ilişkin yapılara ev sahipliği yapmaktadır. Bu kaynaklar, tarihsel kaynaklar başlığı altında detaylıca incelenmiştir. Bunların dışında geleneksel halk giysileri, halk müziği, halk oyunları, yerel yemekler ve yöresel el sanatları gibi somut olmayan kültürel miras kaynakları da sosyo-kültürel çekicilikler başlığı altında detaylıca incelenmiştir.

Bu araştırmada; Bitlis ve ilçelerinde bulunan el sanatlarına yönelik incelemeleri daha somut hale getirmek için görüşme yöntemine yer verilmiştir. Ancak, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını bu araştırmanın en önemli sınırlılığı olmuştur. Bu nedenle, el sanatı ustaları ile yapılan görüşmeler çeşitlendirilememiştir. Bu kapsamda, Bitlis il ve ilçelerinde bulunan harik, baston ve taş işçiliği ustalarıyla görüşmeler yapılmıştır.

40 yaşında ve lise mezunu olan harik ustası Haydar Yılmaz; geleneksel ayakkabı olarak nitelendirdiği harik el sanatı ile yaklaşık olarak 24 yıldır uğraşmaktadır. Harik konusunda 1997 yılında açılan kursta eğitim alan Yılmaz, bu el sanatı dışında kültür ve sanat derneği yönetimi ile proje koordinatörlüklerinde görev almıştır. Harik sanatının tarihi ile ilgili net bir bilgi olmadığını ancak yöre halkı tarafından 600 yıldır kullanıldığını ifade etmektedir. Bir el sanatı ustası olarak Yılmaz, harik el sanatının gelecek nesillere aktarılması için kendi bilgi ve deneyimlerinin yeterli olduğunu, ancak genç kuşağın geleneksel el sanatlarına ilgisinin düşük olduğunu belirtmektedir. Hariğin genellikle sipariş üzerine hazırlandığını belirten Yılmaz, geleneksel el sanatına yönelik ilginin düşük olduğunu ve pazar sıkıntısı

yaşandığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu sanatı yaşatmaya çalışan son usta olarak, hariğin Bitlis ve bölge ekonomisine önemli bir katkısının olmadığını düşünmektedir. Yaşamının yarısından fazlasını bu mesleğe adanmasının nedenini de bu kültürün yitip gitmesine engel olmaya çalışmak şeklinde açıklamıştır.

52 yaşında ve yüksekokul mezunu olan baston ustası Refa Gökbülak, baba mesleği olarak nitelendirdiği bastonculuk el sanatıyla yaklaşık 35 yıldır uğraşmaktadır. Bastonculuğun emek ve zaman istediğini ve yoğun bir çalışma temposu gerektiren bir iş olduğunu belirten Gökbülak, boş zamanlarında da kemik taraklar ve ahşap tablolarla ilgilenmek için atölyede bulunduklarını belirtmektedir. Ayrıca baston sanatının Orta Asya'dan Selçukluya, Selçukludan Osmanlıya, Osmanlıdan da günümüze intikal eden bir ata mesleği olduğunu ifade etmektedir. Ancak, kendi çocukları da dahil olmak üzere yeni neslin bu meslek ve sanatlara ilgi göstermemesinden dolayı gelecek vaat etmeyen sanatlar arasına bastonculuğun da yer aldığı görülmektedir. Bastonun başlangıçta yaşlı ve hastaların kullanımına yönelik olduğunu belirten Gökbülak, refah seviyesinin artması ve burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte bastonun kullanım alanının çeşitlendiğini (bir aksesuar veya asaletin sembolü) ve öneminin arttığını söylemektedir. Bu gelişmelerle birlikte baston el sanatı kapsamında, kaliteli malzemeden üretilen bastonların özellikle kafa ve gövde kısımlarında kullanılan motifler ve figürlerde özenle yapılmaktadır. Zira kafa kısmında kullanılan hayvan figürleri güç, asalet ve bağımsızlığı temsil ederken, gövde kısmında işlenmiş her bir motif yaşanmışlıkları temsil etmektedir. Gökbülak, ayda ortalama 250 adet her çeşit baston üretimi yapıldığını, 35 yıldır yapmış oldukları ürünlerinde satış ve pazarlama açısından tatmin edici bir boyutta olduğunu dile getirmektedir. Bu anlamda, günümüz itibarıyla kullanmaya yönelik bastonlar 250 TL'den başlarken, dekoratif bastonların fiyatı 500-600 TL arasındadır. Özel tasarım bastonların fiyatı ise 2000 TL'den başlayıp 30000 TL ve üzerine kadar çıkabilmektedir. Baston ustası Gökbülak, Türkiye'de baston denildiğinde ilk akla gelen yerin Ahlat olduğunu ve kültür turizmi bağlamında Bitlis il ve ilçelerinin tanıtımında çok büyük katkılar sağladığını ifade etmektedir.

31 yaşında ve lise mezunu olan minare ustası Muhammed Altındaş, baba mesleği olarak yaklaşık 16 yıldır taş işçiliği ile uğraşmaktadır. Taş işçiliğini yaşam kaynağı olarak nitelendiren Altındaş, geleneksel yöntemlerle çıkarılan Ahlat taşının

asırlardır tarihi yapıların ve evlerin en temel yapı malzemelerinden biri olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca, tarih boyunca birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bölgede kale, kilise, cami, kümbet, çeşme ve minare gibi yapılarda Ahlat taşının kullanıldığını ve taş süslemelerinin ön planda olduğunu belirtmektedir. Ahlat taşının kendine özgü özellikleri olduğunu belirten Altındaş, taş süslemelerin Selçuklu yıldız, düz ve baklava motiflerinin yaygın olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca, Ahlat taşının metrekaresinin fiyatının günümüz itibarıyla 60 TL ile 120 TL arasında değiştiğini, taştan elde edilen kazancın iyi olduğunu ancak bölge ekonomisine katkısının yeterli olmadığını dile getirmektedir. Altındaş, bir el sanatı olarak taş işçiliği üzerine usta olan kişilerin rekabetten kaynaklı olarak uzmanlıklarını bu alana ilgili olan kişilere aktarmak istemediklerini belirtmektedir. Bu durumda taş işçiliğinin gelişiminin önünde önemli bir engel olarak düşünülebilir.

Geleneksel üretime dayanmayan ürünler sadece maddi değere sahiptirler. Bunlara sahip olmak istenildiğinde karşılığı olan para verilerek elde edilir. Bu tür ürünlerde, ürün ile üretici arasında neredeyse hiçbir duygusal veya manevi bağlantı yoktur. Ancak bir sanatın ve kültürel varlığın değeri onda kullanılan malzeme ve ona verilen emeğin yanında taşıdığı manevi / kültürel değerle de ölçülür. Dolayısıyla, kültürel ürünler, salt piyasa değerlerinin ötesinde, ekonomik değerlerini de etkileyen kültürel bir değere sahiptir. Bitlis ili ve ilçeleri el sanatları, görkemli görünümü, kaliteli malzemesi ve ince işçiliğinin yanında üzerlerine işlenen motiflerin anlamı açısından da büyük ilgi çekmektedirler. Örneğin Ahlat'ta üretilen bastonlar üzerindeki Selçuklu yıldızı, yakma çiçek, lale, rumi ve el işi oyma yaprak motifi şeklindeki bezemelerle sanatçının düşüncelerinin yanında içinde yaşadığı toplumun kültürel mirasının (din, gelenek ve kültür) etkisini görebiliriz. Bu anlamda Bitlis ili ve ilçeleri el sanatlarını incelediğimizde aşağıdaki noktaları görebiliriz:

- Doğal malzemelerden yapılmışlardır,
- Kaliteli malzemeye sahiptirler,
- İnce işçilikle elde edilmişlerdir,
- Uzak geçmişe dayanan kültür ve geleneklerimizi yansıtmaktadırlar,
- Sanat unsurları üzerindeki bezemeler, zanaatkarın hayal gücü, duygu, düşünce ve zevki yanında, zanaatkarın içinde yaşadığı topluma ait manevi değerlerini yansıtmaktadırlar,

- Sanatsal bir ürün olarak estetik görünüme sahiptirler. Ortak noktalarının yanında birer marka değeri taşımaktadırlar,

Bitlis ili ve ilçelerinde üretilen el sanatları bu ve buna benzer özellikleriyle ön plana çıkarıldığında ve tüketiciye (turistlere) doğru bir şekilde pazarlandığında yöre kültürel turizm bakımından önemli bir yer haline gelecektir ve yöre insanı bu vesile ile önemli bir ekonomik kazanç elde edecektir. Sonuç olarak “kültür turizmi” vasıtasıyla yöreye ait geleneksel sanatların üretimi artacak ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel El Sanatları insanoğlu var olduğu günden bu yana coğrafi şartlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çevre şartlarına göre değişimler sergileyen el sanatları, ortaya çıktığı toplumun duygularını, beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtır hale gelmiş ve "geleneksel" vasfı kazanmıştır.

Evlerde veya atölyelerde üretilen, geleneksel, bölgesel, sanatsal, dekoratif, dini ve sosyal açıdan sembolik anlam taşıyan, el aletleri ya da mekanik araçların kullanımı ile üretilen ürünler el sanatları olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, el sanatları hem kendi duygu ve düşüncelerimizi dile getirmek hem de ihtiyaçlarımızı karşılamak gibi fonksiyonlara sahiptir. Zira insanların kişisel ihtiyaçlarını karşılamak, giyinmek ve korunmak amacıyla el sanatlarının ilk örneklerine rastlanıldığı söylenebilir. Aynı zamanda da el sanatları geçmiş toplum ve kültürlerle ait izlerin günümüz kültürlerine yönelik yansımalarıdır.

Geçmiş yılların meslekleri olan, zanaat ve zanaatkar kavramlarını da beraberinde getiren geleneksel el sanatlarından günümüzde hala devam eden fakat gelişen teknoloji ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş olanları da mevcuttur. Bu süreçte, geleneksel Türk el sanatları olarak da ifade edilebilen kültürel ve sanatsal değeri bulunan tarihi mesleklerden birçoğu, çeşitli nedenlerle kaybolmuş, çok azı ise büyük fedakârlıklarla halen sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, nüfus artışı sonucu insanların artan gereksinimlerinin karşılanmasında seri üretimin yaygınlaşması ve tüketim alışkanlıklarının değişimi nedeniyle, geleneksel mesleklerin ve yöresel ürünlerin üretim ve tüketimi olumsuz etkilenmiştir.

Geleneksel El sanatlarının gelişen dünyada farklılaşması kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sanatlarda, geleneksel öğelere yer verilmesi özü ifade etmek açısından oldukça önemlidir. Günümüzde bu sanatlara yönelik teşvik edici olanakların ortaya konması, eğitimin ve istihdamın arttırılması, yeterli pazarlama ve tanıtım imkânlarının sağlanması, ham madde ve finansman yönündeki eksikliklerin giderilmesi gibi adımlar, el sanatlarının korunması ve gelişimi yönünde önem arz edecektir.

Modern toplumlardan post modern toplumlara geçişle birlikte üretim ve tüketim anlayışlarında yaşanan değişimler, toplumların kendilerine has ürünlerinin gelişimini ve devamlılığını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Teknolojik yenilikler, kente yaşanan göçler ve endüstrileşme gibi faktörler yerel ve yöresel kültürel öğelerin silikleşmesine neden olmuştur.

Bitlis ili ve ilçesi tarihi ve kültürü ile turizm açısından önemli bir yere sahiptir. Bitlis ili ve ilçelerinde kültür turizmi bağlamında geleneksel el sanatlarına yönelik ürünlerin ve kültürel değerlerin varlığından söz edilebilir. Ancak, Bitlis ili ve ilçelerine ait geleneksel el sanatları da yaşanan değişim ve gelişmelerin etkisiyle hak ettiği ilgiyi görmemektedir. Bölgenin genel özelliklerine bakıldığında tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapı nedeniyle çok fazla göç veren bir il konumundadır. Bu durumda doğal olarak yöresel nitelikteki ürünlerin gelişmesine ve yeni kuşaklara aktarılmasına engel olmaktadır.

Bitlis ve ilçelerine ait geleneksel el sanatları incelendiğinde;

1. Bitlis il merkezi taş, demir, bakır, gümüş, altın, deri, ahşap, elyaf vb. malzemeye dayanan birçok unsurun üretilmiş olduğunu görmekteyiz. Bakırdan kaplar, demirden kılıç ve hançer, altın ve gümüş işlemeciliği ile farklı ziynet eşyalarının yapılmış olduğunu görmekteyiz. Ahşap, taş, toprak ve metalden baston, koltuk, masa, sandalye, soba, soba borusu, mangal, testi gibi günlük yaşamda evde mutfakta kullanılan farklı eşyaların da üretildiği görülür. Bitlis ilinin dokuma ve örgücülük alanında üretilen farklı renklere sahip şık şallar, kırmızı, mavi, beyaz kumaşlar, kilimler, halılar, keçeler, çuvallar, heybe, çoraplar, külahlar, ibadet halıları, ihramlar, havlular, eldivenler, döşemeler, çantalar, ipek at takımları gibi el sanatları alanında da önemli bir potansiyele sahiptir. Bunların yanı sıra dokuma olarak halı ve kilimler, deri işlemeciliğinden kundura ve terlik, keçi kılı ipliğinden ve kendirden üretilen bir tür ayakkabı olan ve aynı zamanda farklı ayak rahatsızlıklara karşı koruyucu bir işleve sahip olduğuna inanılan “harik” üretilmiştir. Bütün bunlara ek olarak Bitlis ilinin geçmişte çevre yerlerden getirtilen farklı renk ve özelliklere sahip taş işlemeciliğinde de önemli bir yere sahip olduğu görülür.

2. Adilcevaz ilçesinde yakın geçmişe kadar el sanatı olarak iki unsur ön plana çıkmıştır. Bunlar kilim dokumacılığı ve ahşap baston üretimidir. Adilcevaz ilçesi cevizleriyle de önemli bir yere sahiptir. Yapılan “ceviz festivalleri” ile ilçeye dikkatler çekilmektedir.

3. Tarihi ve kültürel miras açısından önemli bir yere sahip olan Ahlat ilçesinde geçmişte kilim dokumaya önem verilirken günümüzde bu sanat durma noktasındadır. Günümüzde bu ilçemizde “Ahlat Taşı” ve “Ahlat Selçuklu Bastonu” önemini korumaya devam etmektedir. Farklı sanat unsurlarının üzerinde de gördüğümüz bezemelerin işlendiği bastonlar kaliteli malzeme ve 100 civarındaki çeşidiyle “coğrafi işarete” sahiptir. Bu açıdan bu sanat ve kültürel unsur kültürümüz ve yörenin ekonomik kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Taş malzemeye dayanan sanat Ahlat ilçesinde önemli bir yere sahiptir. Malzeme olarak kolay işleme özellikleri yanında hafif olması ve kırmızı, siyah, kül, gri, açık sarı ve beyaz gibi farklı renkteki türlerine sahip olması ile yapı malzemesi olarak kullanılması yanında farklı işlevlerde kullanımının önünü açmaktadır.

4. Güroymak ilçesi ve buna bağlı köyleriyle el sanatları yanında tarihi mezar taşlarıyla, Nemrut Gölü ve endemik bitkileriyle önemli bir yere sahiptir. Bu ilçemizde yakın geçmişe kadar el sanatı olarak çömlekçiliğin önemli bir yere sahip olduğu görülür.

5. Hizan ilçesinde el sanatı olarak yakın geçmişe kadar halı, kilim, seccade, heybe gibi dokumalar yaygın iken günümüzde bu sanat durma noktasındadır.

6. Bitlis iline bağlı Mutki ilçesi yakın geçmişe kadar çömlekçilik ve gıda saklanması için kullanılan küplerin yanında yayık, güveç, tabak, bardak, testi ve farklı boyutlarda birçok kap kacak geleneksel yöntemlerde yapılmaktadır.

7. Tatvan ilçesinde ön plana çıkan el sanatları arasında Tavan kuşağı, halıcılık, seccade ve heybe gibi ürünler vardır. Bu sanat daha çok Halk Eğitim Müdürlüğü’nce açılan kurslarla sürdürülmektedir.

Sonuç ve öneriler; Bitlis ili ve ilçeleri sahip olduğu doğal güzellikler, tarihi eserler, gastronomi ve yöresel el sanatlarıyla turizm açısından bir cazibe merkezidir. Yakın geçmişe kadar taş, bakır, demir, gümüş, altın, deri, toprak, ahşap, elyaf vb. malzemeye dayanan el sanatlarının üretimi günümüzde bir- iki çeşidi dışında durma noktasındadır. Kaliteli ahşap malzemeye dayanan baston üretimi üzerindeki

bezemelerle ve biçimsel özellikleriyle coğrafi işaret almış olmakla birlikte hak ettiği ilgiden uzaktır.

Ahlat taşı daha çok yapı malzemesi olarak değer görmektedir. Hafif olması yanında kolay işleme özelliğine sahip olması ve birçok renkteki türünün olmasıyla farklı işlevlerde de kullanabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda bu değerli malzemenin, örneğin, kabartma veya oyma olarak hat sanatı, figür veya bitkisel bezemelerin üzerine işlendiği tablo şeklindeki sanat eserlerine dönüştürülmesiyle coğrafi işaret olarak yerli ve yabancı pazarda önemli sanat ve kültürel unsur olarak hak ettiği yeri bulacaktır.

Bunun yanında Bitlis'in "harik" adlı yöresel ayakkabısı da sağlık yönündeki avantajları yanında üzerlerine işlenen ve her birinin farklı mesajlar taşıyan motifleriyle de kültür ve sanatımız için önem taşımaktadır. Bunların da sağlık açısındaki öneminin vurgulanması ve tüketici tercihleri çerçevesinde üretimine geçilmesi halinde "coğrafi işaret" için önemli bir aday ürün haline gelecektir.

Bunlara ek olarak, toprak, demir, bakır, gümüş, altın, deri ve elyaf gibi malzemeye dayanan el sanatlarıyla ilgili olarak;

- Üretim için genç zanaatkârın yetiştirilmesi ve mevcut zanaatkârların da günümüz tüketici tercihlerine göre ürün üretebilecek kapasiteye çıkarılması yönünde uygulamalı eğitimlerden geçirilmesi,
- Yöreye ait el sanatlarının korunması, kaydı, form envanteri, dekoratif motif ve tasarım faaliyetleri ile geçmişte veya günümüzde kullanılan hammaddeler, araçlar, ekipman ve teknikler hakkında bilginin toplanması,
- El sanatları sektörünün yönetiminin kurumsal örgütlenmesi, sektörün faaliyetlerinin yönetilmesi, bir merkezden zanaatkârlara her türlü bilgi ve desteğin sağlanması,
- El sanatlarıyla bağlantılı bilgi ve teknolojik ihtiyaçlarını toplayan, depolayan, dağıtan ve bunlara dikkat eden halk sanatları ve el sanatları bilgi merkezine sahip olması önem taşımaktadır.

Sıralanan bu ve benzeri önerilerin dikkate alınması durumunda Bitlis ili ve ilçelerinin el sanatları geleneği canlanacağı gibi kültürel turizm vasıtasıyla yörenin ekonomik açıdan kalkınmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır.

“Bitlis İli ve İlçeleri El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmanın “Bitlis ili ve ilçelerine özgü üretilen el sanatlarının turistik bir ürün olarak değeri vardır” şeklindeki ilk hipotezinin yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgularla doğrulanmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, “Turizm, Bitlis ili ve ilçelerindeki geleneksel el sanatlarının gelişimine önemli katkılar sağlar” şeklindeki çalışmanın ikinci hipotezinin de doğrulandığı söylenebilir. Yapılan araştırmalarda ve görüşmelerde farklı nedenlerle değişime ve dönüşüme uğrayan toplumların kültürel bir değeri olarak öne çıkan birçok el sanatının unutulmaktadır. Ancak, turizm bu el sanatlarına olan ilgiyi ve önemi artırmaktadır. Bitlis il ve ilçeleri kapsamında harik, baston ve taş işçiliği gibi el sanatları kültür turizmi çerçevesinde korunarak gelecek nesillere aktarılabilecektir.

Zamanın sınırlı olmasından dolayı daha geniş bir kapsamda ele alınabilecek konuların genel hatlarıyla ele alındığı bu araştırmanın geliştirilmesi, hem Bitlis ve ilçelerindeki geleneksel el sanatlarının hak ettiği ilgiyi görmesine neden olabilecek, hem de Bitlis ve ilçelerine ait el sanatlarının tanınmasıyla birlikte, Türkiye’deki kültür turizmine ilişkin önemli saptamaların yapılmasına imkan da tanıyabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abulafia, D. (2012). *Büyük Deniz, Akdeniz’de İnsanlık Tarihi*. (Çev. G. Çağalı Güven). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Acer, Zabit, “Tarih Açısından takılar ve Üzerimizdeki Etkileri”. *2. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu*, Kütahya 2010
- Alaeddinoğlu F., Yıldız M.Z. (2007). Türkiye’de Kültür Turizmi ve Algılanışı. *ICANAS 38*, 21-33.
- Bandeoğlu, Z. (2015). "Türkiye’de Kültür Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2),155-168.
- Barut C. (2013). *Bitlis İlinin Ekonomik Kalkınmasında Turizm Arz Potansiyelinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Baş, G. (2002). *Bitlis’teki Mimari Yapılarda Süsleme*. Bitlis: Bitlis Valiliği Kültür Yayınları.
- Batman, O., Oğuz, S. (2008). *Kültür Turizmi*. Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, Ankara: Nobel Yayınları.
- Bayrak, M. (1994). *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*. Ankara: ÖZ-GE Yayınları.
- Belli, E. (2010). “Bitlis Bölgesinde Geleneksel Olarak Keramikten Üretilen Mutfak Kapları”. *1. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Yemekleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bitlis Eren Üniversitesi, Yayın No:1, 286- 295.
- Berkli, Y. (2012). Orta Asya Türk Sanatının Anadolu’ya Aktarılmasında İlk Türk Göçleri ve Etkileri. *Ekev Akademi Dergisi*, 16 (52), 137-148.
- Bitlis İli Doğa Turizmi Master Planı, (2013- 2023). 1- 101.
- Bozok D., Yılmaz G. (2008), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Eko Turizm*. N. Hancıoğlu, Cevdet Avcıkurt (Ed.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Buğrul, H. (2010). *Van-Bitlis Yöresi XII-XV. Yüzyıl Mezar Taşlarının İslam Öncesi Orta Asya Türk Mezar Taşları ile Bağlantıları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- Can, M. (2010). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İşlemelerinde Değerli Metal ve Taşların Kullanımı. *2. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu*, Kütahya.
- Casson, L. (2008). *Antik Çağda Seyahat*. (Çev. N. Özsoy). İstanbul: MB Yayınevi.
- Çakır, P. (2002). “Turizm Sektörünün İstihdam Yapısı ve Sorunları”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18 (12), 195-202.
- Çelebi, C. (1999). *Bitlis: Vadideki Güzel Şehir*. Ankara: Betav Yayınları.

- Çelebi C., Balıkçı G., Bahşıoğlu A., Kahveci M., Yalçın S., Öcal M. (2001). *Yaşayan Kültür Ahlat*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çulha, O. (2008). "Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması". *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1827-1852.
- Doğaner, S. (2003). "Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması". *EÜ Coğrafya Bölümü Sempozyumları 2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, s.16-18.
- Doğaner, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Dönmez, C. ve Yeşilbursa, C. C. (2014). Kültürel Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına Etkisi. *İlköğretim Online*, 13 (2), 425-442.
- Du Cros, H., Bauer, T., Lo C., Song, R. (2005). "Cultural heritage assets in China as sustainable tourism products: Case studies of the Hutongs and the Huanghua section of the Great Wall". *Journal of Sustainable Tourism*, 14(2), 172-191.
- Duran, E. (2011). "Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde Toplumsal Ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 291-313.
- Eker Tiyenşan, N. (2005). *Bitlis Folkloru ve Örnekleri*. Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtım Vakfı Yayınları.
- Elmastaş, N. (2007). "Bitlis İlindeki Göller ve Faydalanma Şekilleri". *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (Ed: Oktay Belli), Ankara: Bitlis Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür Yayınları, 429-440.
- Emekli, G. (2003). "Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi". *2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, 16-18.
- Emir, O. ve Avan, A. (2010). "Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinde Kültürel Varlıkların Etkisi: Konya Örneği/The Effect of Cultural Assets on Purchase Decision Making Process of The Foreign Tourists: The Case of Konya". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 203-216.
- Fuchs, M., Gasser, R. Ve Weiermair, K. (1995). "Cultural Tourism as a Segment of Growth: The Role and Importance of Events and Event Management". *In Archeology & Managament of Cultural Tourism*, 21-34.
- Genim, S. (2002). "Kültür turizmi". *T.C Turizm Bakanlığı II. Turizm Şuarası Bildirileri*, 205-210.
- Gögebakan, Y. (2014). "Hüsamettin Koçan'ın Çalışmalarındaki Kültür Varlığı ve Kültür Mirasına Ait Unsurlar". *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 4(10), 47-57.
- Gökarp, Z. (1976). *Kızılirma*. (Hızl.) Hikmet Tanyu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülaçtı, N. (2013). "Kalkolitik Dönemden Günümüze Kütahya Çömlekçiliği ve Gedizli Son Ustalar". *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 521-532.

- Günay, R. (2007). “Kültür Mirasını Korumada Çeşitli Yaklaşımlar”. *Colloquium Anatolicum*.VI, 1-25.
- Güvenç, B. (1993). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2011). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Hughes, H. ve Allen, D. (2005). “Cultural Tourism in Central and Eastern Europe: The Views of ‘Induced Image Formation Agents’”. *Tourism Management*, (26), 173-183.
- Kalay, H. A., & Yenişehirlioğlu, E. (2017). Kültürel Miras Yönetiminde Bir Çatışma Unsuru: Turizm. *Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi*, 1017-1024.
- Karamağaralı, B. (1972). *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Güven Matbaası.
- Kayaoğlu, C. (1967). *Bitlisi Tanyalım*. Ankara: Hürriyet Kitabevi.
- Kayaoğlu, İ. (2020). *Tarihi Kent Bitlis*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Kazancı, N., Gürbüz, A. (2014). Jeolojik Miras Nitelikli Türkiye Doğal Taşları. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 57(1), 19-44.
- Khalilova, K. (2008) "Kültür Turizmi Bakımından Azerbaycan Şirvan Bölgesinin Arz Potansiyelinin Değerlendirilmesi". *DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü*.
- Kocadaş, B. (2006). Kültür ve Medya. *Journal of Human Sciences*, 1(1), 1-13.
- Kozak A. M. ve Bahçe A.S. (2012). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, N., Kozak, M, Kozak, M. (2017). *Genel Turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köroğlu, Ö. (2015). *Genel Turizm*. İstanbul: Grafiker Yayınları.
- Kurdoğlu O. (2003), “Eko Turizm: Hayata Bakma”. *Yeşil Atlas Dergisi*, No:6.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miraslistesi>. (Erişim tarihi: 16.11.2020).
- Lembet, U. Z. (2012). “Kültür Dil ve Tüketim ve Reklam İlişkisi”. M, Babaoğlu, A, Şener, B, Buğday (Ed.). *Tüketici Yazıları* içinde (44-65). Ankara: Elma Teknik.
- Löschburg, W. (1998). Seyahatin Kültür Tarihi. (Çev: J. Traub). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- McKercher, B. ve Du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism- The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Managament*. Routledge: Haworth Press.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Misiura, S. (2006). *Heritage Marketing*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Mutlu, Mehmet ve Şahabettin Öztürk. (2002). “Van Gölü Çevresinde Geleneksel Yapı Malzemesi Olarak Kullanılan Ahlat Taşı’nın (Andezit Tüf) Fiziksel ve Mekaniksel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma”. *Standart*, 40, (482), 44-48.
- Müzeler, <http://www.kaleicioldtown.com/tr/kesfet/muzeler/>, (Erişim Tarihi: 27.05.2017).

- Nas, E., Karaman G. (2013). “Çorum Osmancık’ta Bir Çömlek Ustası: Hacı Ömer Tunç”. *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 434, 683-696.
- Okur, Y. (2014). “Uykudan Feragat Ettiren Çorba: Avşor”, <http://www.hurriyet.com.tr/uykudan-feragat-ettiren-corba-avsor-37001303>, Erişim tarihi: 15.04.2018.
- Öter, Z. ve Özdoğan, N. O. (2005). "Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 127-138.
- Özbilgen, E. (1996). *Osmanlıda Gündelik Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 244-273.
- Özçoban, E. (2018). *Kültür Turizmi ve İnanç Algısı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özdemir K. (2008). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi”. *Erciyes Üniv. İİBF Dergisi*, Sayı: 15, 121-129.
- Özgen, N. (2018). “Doğa ve Toplum”. Nurettin Özgen (Ed.), *Sosyal Coğrafya* içinde (1-48). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk Ş., Karakuş Ü. C. (2007), “Geleneksel Bitlis Evlerinden Bir Örnek: Mehmet Ali Meriç Evi”. *Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Oktay Belli (Ed.), Ankara: T.C. Bitlis Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Pedersen, A. (2002). *Managing Tourism At World Heritage Sites: A Practical Manual For World Heritage Site Managers*. 14, UNESCO World Heritage Centre.
- Pekin, F. (2011). *Çözüm: Kültür Turizmi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pektaş, K. (2000). *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Richard, G. (2001). *Cultural Attraction and European*. NewYork: CABI Publishing.
- Romero, F. G. (2013). Sports tourism in Ancient Greece, *JTH (Journal of Tourism History)*, 5 (2), 146-160.
- Sarıkaya H., Z. ve Er, B. (2012). Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 1(1), 179-190.
- Savgın, C. ve Belli, S. (2017). Bitlis İlinin Turizm Çeşitliliğinin İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (17), 1-13.
- Sayan, Y., Öztürk, Ş. (2001). *Bitlis Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saydam, C. (2013). *Bitlis ve Beyaz Petrol*. İstanbul: Prizma Press A.Ş.
- Schweitzer, C. (1999). “Cultural Tourism: The Hot Ticket to Cool Meetings”. *Association Management*, 5 (8), 121-130.
- Seferbey D., İzmirlioğlu N., Güzel S. (2005), *Bitlis İli Çevre Durum Raporu*. Bitlis: T.C. Bitlis İl Çevre ve Orman Müdürlüğü.
- Serdar, M. T. (2007). *Bitlis, 1915-1916: Tehcir, Göç, İşgal ve Kurtuluş*. Bitlis: T.C. Bitlis Valiliği Yayınları.

- Sökmen, S. (2015). Bitlis İli Kavakbaşı ve Günkırı Beldelerinde İlkel Çömlekçilik ve Günümüzdeki Durumu. *Kalemişi*, 3 (6), 59-73.
- Sönmez M. R. (2007). *Bitlis İli Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı*. Bitlis: T.C. Bitlis Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Şölenay, E. (2009). *Seramik Sanat Eğitiminde Sırlama ve Pişirme Yöntemleri El Kitabı*. Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taştepe, O. (1991). *Antik Doğu Anadolu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- TDK Sözlüğü,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=K%C3%9CLT%C3%9CR, (erişim tarihi: 26.11.2020).
- Tok, C. (2002). Kültür turizmi, *T.C. Turizm Bakanlığı II. Turizm Şurası Bildirileri*. 219-231.
- Türe, A. (2005). *Takının Öyküsü*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türksoy A., Yürük E. Ö. (2008). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Uluçam, A. (2002). *Orta Çağ ve Sonrasında Van Gölü ve Çevresi Mimarlığı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uluer Elmas, C. (2009). *Bitlis İli Turizm Potansiyeli: Özel ve Kamu Sektör Yöneticilerinin Kanaatlerinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- UNESCO, <http://www.unesco.org.tr/?page=11:125:5:turkce>, (erişim tarihi: 27.11.2016).
- Usta, Ö. (2016). *Turizm: Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uygur S. M. ve Baykan E. (2007). “Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri” *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, ss.30-49.
- Ülker İ. (1992). *Dağ Turizmi*. Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ünlü, İ., Ilgaz, S., ve Örtten, H. (2016). “İlköğretim Adaylarının Kültür Algılarının Kültür Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (33), 168-177.
- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler*. (Çev. S. Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavral, Ç. (2009). Anadolu’da Takı Sanatı ve Kuyumculuk. *1. Uluslararası Katılımlı Mücevherat-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu*, Aydın.
- Yıldırım S., ve Toptaş, A. (2017). Kültür Turizmi ve Turizmin Etkileri Konusunda Turizm Öğrencilerinin Algılarının Belirlenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4 (2), 107-119.

EK1

GÖRÜŞME FORMU

Bitlis İli ve İlçeleri el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesine yönelik bir çalışma yapılmaktadır. Bu görüşmenin amacı, Bitlis ili ve ilçelerinde el sanatlarına gönül veren ustaların tecrübelerini ve önerilerini bilimsel çerçevede incelemektir. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulguların, geleneksel el sanatlarının tanıtımına, korunmasına, gelecek nesillere taşınmasına ve kültür turizmi bağlamında değerlendirilebilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

SORULAR

1. Cinsiyetiniz?
2. Kaç yaşındasınız?
3. Eğitim durumunuz ve mesleğiniz nedir?
4. Kaç yıldır el sanatı ile uğraşıyorsunuz, yapmış olduğunuz el sanatı ile ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?
5. El sanatı dışında ne tür boş zaman etkinliklerine katılırsınız?
6. İlgilendiğiniz el sanatının tarihçesi ile ilgili kısa bir bilgi verebilir misiniz?
7. Yöredeki el sanatı ustalarının eğitim, bilgi ve becerileri el sanatı geleneğinin devam edebilmesi ve bu kültürün gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için yeterli midir?
8. Ustası olduğunuz el sanatının yapım aşamaları hakkında neler söyleyebilirsiniz?
9. Ustası olduğunuz el sanatında olması gereken özellikler nelerdir?
10. Ustası olduğunuz el sanatının çeşitleri nelerdir?
11. Ustası olduğunuz el sanatında kullanılan motifler ve anlamları nelerdir?
12. Ustası olduğunuz el sanatının ortalama maliyeti ne kadardır?
13. Bir yılda kaç adet ustası olduğunuz el sanatının üretimi ve satışı yapılmaktadır?
14. Ustası olduğunuz el sanatının ekonomik kazanımları hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
15. Ustası olduğunuz el sanatının kültür turizmi bağlamında Bitlis ve bölge ekonomisine katkısı var mıdır?
16. Coğrafi işaretin Ustası olduğunuz el sanatına katkısı var mıdır?
17. Sizin için ustası olduğunuz el sanatı...

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: ÖZDEN, SEVİLAY DENİZ

Uyruğu: T.C.

ORCID:

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora		
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı,	(Devam Ediyor)
Lisans	Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İşletme Bölümü,	(2017)

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
(14.08.2013- 16.06.2017)	ARMED MEDİKAL,	Sekreterlik

Yabancı Dil

.....

Yayınlar

.....

TEZ ORJİNALLİK RAPORU

VANYÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

14/04/2021

Tez Başlığı / Konusu:

Bitlis İli ve İlçeleri Geleneksel El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 131 sayfalık kısmına ilişkin, 14/04/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %17 (yüzde on yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içmediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

20/04/2021
Sevilay Deniz ÖZDEN
İmza

Adı Soyadı : Sevilay Deniz ÖZDEN

Öğrenci No : 179220010

Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği

Programı :

Statüsü : ☒ Y. Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BUĞRUL

...../...../202.....

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

...../...../202.....

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü